

სსიპ – გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრი

კვლევა

გარემოსდაცვითი განათლების შეფასება საქართველოში

თბილისი
2014 წელი

კვლევაზე მუშაობდნენ:

ექსპერტები:

თამარ მახარაძე	თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
მანანა რატიანი	მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრი, გეოგრაფიის ექსპერტ-კონსულტანტი
ნანა სუმბაძე	თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პროფესორი
მაია მაისურაძე	საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინსტიტუტი, მკვლევარი
ირინა ჟვანია	თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასისტენტ-პროფესორი
თამარ აბაშიძე	თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი
ანასტასია ქიტიაშვილი	თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ასოცირებული პროფესორი

რეცენზენტები:

ნატო სულთანაშვილი	ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, სსიპ - გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრი, საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო
ნათია სარალიძე	სსიპ - გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრი, საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო

წინამდებარე კვლევა ჩატარდა საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს სსიპ - გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრის დაკვეთითა და შპს გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების (GIZ) მხარდაჭერით.

სარჩევი

შესავალი	5
თავი 1. გარემოსდაცვითი განათლება თბილისის სააღმზრდელო დაწესებულებებში	11
1.1. შესავალი	11
1.2. ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტი	11
1.2.1 ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტის სამართლებრივი ხასიათი	11
1.2.2. სტანდარტის გარემოსდაცვითი ანალიზი.	13
1.3 სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბაღებისთვის	16
1.3.1 სფეროს სპეციალისტების შეხედულებები და დამოკიდებულებები	16
1.4. კვლევის შედეგები და რეკომენდაციები	22
თავი 2. გარემოსდაცვითი განათლება ზოგადი განათლების საფეხურზე	26
2.1. შესავალი	26
2.2. გარემოსდაცვითი განათლების ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების სასწავლო პროგრამაში	26
2.3. გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: საქართველოს 2012-2014 წწ. ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა	27
2.4. თბილისი+35: გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის	28
2.5 ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები და გარემოს დაცვა	29
2.5.1 ეროვნული სასწავლო გეგმის გამჭოლი კომპეტენციები, ძირითადი მეთოდური მითითებები, სასკოლო გარემო სწავლებისათვის	30
2.5.2. ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით ზოგადი განათლების საფეხურების ამოცანები	30
2.5.3. ეროვნული სასწავლო გეგმის ძირითადი მეთოდური მიდგომები	31
2.5.4. საგნობრივი სტანდარტი და მოცული თემები	32
2.5.5. საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლება	32
2.5.6. საზოგადოებრივი მეცნიერებები	34
2.5.7. არჩევითი საგნების ბლოკი	38
2.6. მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი.	40
2.7. საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი მეცნიერებების მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტები	40
2.8. თვისებრივი კვლევა	43
2.9. დასკვნები და რეკომენდაციები	49
თავი 3. გარემოსდაცვითი განათლება პროფესიული განათლების საფეხურზე	57
3.1. შესავალი	57
3.2. საქართველოს პროფესიული განათლების სისტემის მოკლე მიმოხილვა.	57
3.3. გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების რეგულირება სისტემის დონეზე.	58

3.3.1.	ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო	59
3.3.2.	პროფესული სტანდარტები	61
3.3.3	პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადების სარეკომენდაციო ჩარჩო	63
3.3.4.	თვისებრივი კვლევა	64
3.4.	გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლება პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.	66
3.4.1.	გამოკითხვა პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან	66
3.4.2.	მასწავლებლების დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების მიმართ და საგაკვეთილო პრაქტიკა	68
3.5.	დასკვნები და რეკომენდაციები	73
თავი 4.	გარემოს დაცვის სწავლება საქართველოს უნივერსიტეტებში	76
4.1.	ზოგადი ინფორმაცია	76
4.2.	გარემოს დაცვის სწავლება საბაკალავრო პროგრამაში.	76
4.3.	სამაგისტრო პროგრამა გარემოსდაცვით სპეციალობაში	79
4.4.	დოქტორანტურა გარემოსდაცვის სპეციალობით	82
4.5.	უნივერსიტეტების ექსტრაკურიკულარული აქტივობა	82
თავი 5.	გარემოსდაცვითი განათლების შეფასება საქართველოში: არაფორმალური განათლება.	84
5.1.	რაოდენობრივი კვლევის შედეგები	84
5.2.	თვისობრივი კვლევა	89
თავი 6.	საერთო დასკვნები და რეკომენდაციები	92
	გამოყენებული ლიტერატურა	96

შესავალი

კვლევის მიზნები და მეთოდები

კვლევა - „გარემოსდაცვითი განათლების შეფასება საქართველოში“ - ჩატარდა საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროს სსიპ „გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრის“ დაკვეთითა და შპს „გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოების (GIZ)“ მხარდაჭერით.

კვლევის მიზნები:

- სკოლამდელ და სასკოლო სასწავლო გეგმებში წარმოდგენილი გარემოსდაცვითი საკითხების შესწავლა
- პროფესიული სასწავლებლების საგნობრივ პროგრამებში ასახული გარემოსდაცვითი საკითხების შეფასება
- უმაღლეს სასწავლებლებში საბაკალავრო, სამაგისტრო და სადოქტორო გარემოსდაცვითი მიმართულების არსებობის შესწავლა
- უმაღლეს სასწავლებლებში სხვადასხვა სპეციალობაზე წარმოდგენილი გარემოსდაცვითი საგნების შესწავლა
- ბოლო 5 წლის განმავლობაში საქართველოში გარემოსდაცვითი არაფორმალური (ექსტრაკურსული) განათლების კუთხით განხორციელებული საქმიანობებისა და შექმნილი პროდუქტების შესწავლა
- განათლების სექტორში გარემოსდაცვითი კომპონენტის სათანადოდ ასახვის მიზნით რეკომენდაციების შემუშავება

კვლევის მიზანი იყო გარემოსდაცვითი განათლების შეფასება საქართველოს ფორმალური (განათლების ყველა საფეხურზე: სკოლამდელი, ზოგადსაგანმანათლებლო, პროფესიული და უმაღლესი) და არაფორმალური განათლების სფეროში; არსებული მიღწევებისა და გამოწვევების იდენტიფიცირება. ასევე იმის შეფასება, თუ რამდენად უწყობს ხელს არსებული მიდგომები ბავშვებში/მოსწავლეებში/სტუდენტებში გარემოსადმი სწორი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას, შესაბამისი ცოდნისა და უნარების შექმნას. კვლევა ჩატარდა ძირითადად ქ. თბილისში.

კვლევის მეთოდები:

კვლევაში გამოყენებული იყო:

- სამაგიდე კვლევა - არსებული დოკუმენტაციის შესწავლა / გაანალიზება
- რაოდენობრივი კვლევა - სამიზნე ჯგუფების გამოკითხვა სპეციალური კითხვარით
- თვისებრივი კვლევა - ფოკუსური ჯგუფები, სიღრმისეული ინტერვიუ

გარემოსდაცვითი განათლების კვლევისას ყურადღება გამახვილდა შემდეგ თემებზე: ბიომრავალფეროვნება, ნარჩენების მართვა, ენერგოეფექტურობა, ტყე, ჰაერი, ნიადაგი, კლიმატის ცვლილება, ბუნებრივი კატასტროფები, გარემოსდაცვითი კანონმდებლობა; ასევე გამჭოლ საკითხებია: სიღარიბე, ტრანსპორტი, მდგრადი ქალაქდაგეგმარება, მწვანე ეკონომიკა, გენმოდირიცირებული ორგანიზმები.

სამაგიდე კვლევის ფარგლებში გაანალიზდა დოკუმენტები:

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო

- ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები
- ეროვნული სასწავლო გეგმა
- მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი
- პროფესიული სტანდარტები და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავების სარეკომენდაციო ჩარჩო.
- გარემოსდაცვითი ორგანიზაციების იდენტიფიცირების მიზნით შესწავლილ იქნა არასამთავრობო, სამთავრობო ორგანიზაციებისა და გარემოსდაცვით სფეროში მომუშავე არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციების, პარტიებისა და საინიციატივო ჯგუფების ვებგვერდები.

გამოკითხვა (რაოდენობრივი კვლევა) ჩატარდა საბავშვო ბაღებში, პროფესიულ და უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში და ამ სფეროში მოქმედ არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. ყველა მათგანს ელექტრონული სახით დაეგზავნა სპეციალურად შედგენილი კითხვარები.

საერთო ჯამში, გამოკითხვაში მონაწილეობდა 57 ბაგა-ბაღი, 54 უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება, 33 პროფესიული სასწავლებელი, 28 სამთავრობო, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაცია.

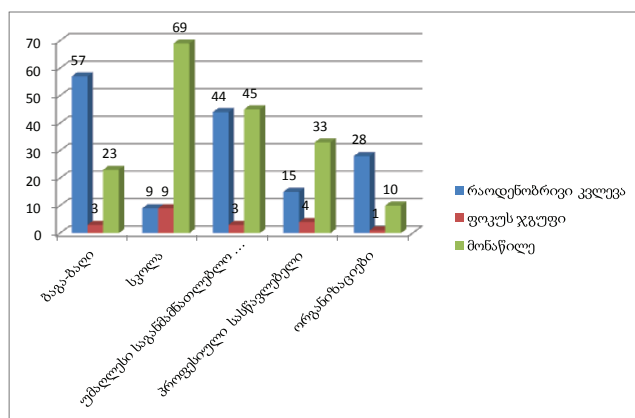
თვისებრივი კვლევა მოიცავდა ფოკუსური ჯგუფებისა და ინტერვიუს მეთოდებს. თვისებრივი კვლევა ჩატარდა გარემოსდაცვითი საკითხისადმი მასწავლებლების, სასწავლო დაწესებულებების ადმინისტრაციის წარმომადგენლების, ახალგაზრდების, გარემოს დაცვის აქტივისტებისა და სფეროს ექსპერტების დამოკიდებულებების შესასწავლად.

ფოკუსური ჯგუფები:

- ბაგა-ბაღების ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და აღმზრდელები (3 ფოკუსჯგუფი და 23 მონაწილე)
- პროფესიული მასწავლებლები (4 ფოკუსჯგუფი და 33 მასწავლებელი)
- სკოლები (სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები და მასწავლებლები; სულ 9 ფოკუსჯგუფი და 69 რესპონდენტი) და
- ახალგაზრდები (3 ფოკუსჯგუფი და ერთი ფართო დისკუსია, სულ 55 რესპონდენტი).

ჩალმავებული ინტერვიუ ჩატარდა კურიკულუმების ექსპერტებთან (5 ექსპერტი), გარემოსდაცვითი სფეროს ექსპერტებთან და გარემოს დაცვის აქტივისტებთან (15 ინტერვიუ).

კვლევის ფარგლებში მომზადდა უნივერსიტეტებისა და ამ სფეროში მოქმედი საერთაშორისო, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაცემთა ბაზები.

სულ კვლევაში მონაწილეობდა 210 რესპონდენტი

ძირითადი დასკვნები

კვლევამ დაადასტურა მოსახლეობაში გარემოსდაცვითი ცნობიერების დაბალი დონე. ამის ძირითად მიზეზად მიჩნეულია ამ სფეროში განათლებისა და ინფორმირებულობის დაბალი დონე, საზოგადოების დაბალი სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, მოტივაციის ნაკლებობა, სახელმწიფო პოლიტიკა, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო სექტორის ნაკლები ეფექტურობა.

მოსახლეობის დამოკიდებულება გარემოს მიმართ ძირითადად მომხმარებლურია და დროის მოკლე პერსპექტივის გათვალისწინებით ხასიათდება. ამდენად, განხორციელებული თუ განსახორციელებელი ქმედებებიც ძირითადად ხანმოკლე პერსპექტივას გულისხმობს და მიმართულია ბუნებით ტკობის შესაძლებლობაზე (მაგ., დასუფთავება, გამწვანება).

ბოლო ოთხი წლის განმავლობაში გარემოსდაცვითი ცნობიერება დადებითი მიმართულებით შეიცვალა. გარემოს დაცვა დადგა, როგორც პოლიტიკური ელიტის, ასევე მოსახლეობის დღის წესრიგში. ამაში დიდი წვლილი მიუძღვით ამ სფეროში მოქმედ არასამთავრობო ორგანიზაციებსაც. თუმცა, არასაკმარისია ის ძალისხმევა, რაც ეკოლოგიურ ცნობიერებასა და სენსიტიურობის გაზრდას ხმარდება. განხორციელებულ აქტივობებს შორისაა ტრენინგების ჩატარება, ცოდნის სხვადასხვა მეთოდით გადაცემა, დასუფთავება, მწვანე საფარის დაცვა და ნარჩენების მართვა.

რესპონდენტების (მასწავლებლები, ადმინისტრაცია) დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი განათლების მიმართ პოზიტიურია; სკოლის პედაგოგები და ადმინისტრაცია, პროფესიული მასწავლებლები, ექსპერტები სრულად აცნობიერებენ გარემოსდაცვითი განათლების მნიშვნელობასა და საჭიროებას. მათი შეხედულებით ამ მიმართულებით ბავშვებთან მუშაობა საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს და უწყვეტად გაგრძელდეს განათლების ყველა საფეხურზე. მიდგომა კომპლექსური უნდა იყოს და მოიცავდეს როგორც ფორმალურ, ასევე არაფორმალურ განათლებას.

კვლევამ აჩვენა, რომ სხვადასხვა მარეგულირებელ დოკუმენტში, სტანდარტებსა და საგანმანათლებლო პროგრამაში გარკვეულწილად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხები, მაგრამ საჭიროა ამ მიმართულებით მათი გადამუშავება და განვითარება. კონკრეტულად:

ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი კარგადაა დაბალანსებული და ითვალისწინებს ბავშვის განვითარების თავისებურებებს, თუმცა, სტანდარტს აკლია ისეთი კომპონენტები, როგორცაა სტანდარტის დანერგვისა და შეფასების ეფექტური მოდელი, მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლების შესაძლებლობები. სტანდარტი ასევე მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათისაა;

- ეროვნული სასწავლო გეგმა (ესგ) ნაყოფიერ ნიადაგს უქმნის გარემოსდაცვითი თემების განვრცობასა და სასწავლო პროგრამებში ასახვას, თუმცა, მათ არ აქვთ დანერგვის ზუსტი მექანიზმი; საკმაოდ ბევრი თავისუფლებაა ესგ-ში და სასწავლებლების კეთილ ნებაზე დამოკიდებული გარემოსდაცვითი იდეების დანერგვა, მათი მასშტაბები, მიიღებს ის სავალდებულო სახეს თუ იქნება არჩევითი;
- გარემოსდაცვითი საკითხები საგნების მიხედვით არათანაბრადაა განაწილებული; ზოგ საგანში თემატიკა საკმაოდ კონკრეტულია, მაშინ, როდესაც სხვა საგნების მასწავლებლებისადმი წაყენებული მოთხოვნები ზოგადი დებულებებით შემოიფარგლება და ა.შ.;
- საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში გარკვეული თემების განვითარება ჯერ არ დაწყებულა, მათ შორის არის გარემოსდაცვითი განათლების ახალი ინტერპრეტაცია და მისი შინაარსის ტრანსფორმაცია „მდგრად განვითარებაში“; ასევე არ ინერგება ერთიანი ინსტიტუციური მიდგომები;
- მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ტრენინგმოდულებში გარემოსდაცვითი და მდგრადი განვითარების საკითხების სწავლებას გარკვეული ადგილი უჭირავს იმ საგნებში, რომელთა საგნობრივი სტანდარტები ამის წინაპირობას იძლევა; სხვა საგნების მასწავლებლების საგნობრივ სტანდარტებში ეს საკითხები საკმაოდ მწირად არის ასახული.
- ეროვნულ საკვალიფიკაციო ჩარჩოში გარემოსდაცვითი კვალიფიკაციები საკმაოდ შეზღუდულად არის ასახული, რაც გაფართოებას საჭიროებს;

- პროფესიულ სტანდარტებში ხშირად არასაკმარისად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხები, რაც გავლენას ახდენს პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების შინაარსზე; გარემოსდაცვითი და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების ხანგრძლივობა ხშირ შემთხვევაში არასაკმარისია სწავლის შედეგების მისაღწევად;
- კვლევამ აჩვენა, რომ პრობლემები უკავშირდება აღნიშნული დოკუმენტების პრაქტიკაში დანერგვას, მათ შორის, სწავლების პროცესის სათანადოდ ორგანიზებას. ნაკლებად მრავალფეროვანია და ხშირად შეზღუდულია საგანმანათლებლო რესურსები, დამხმარე მასალები, სახელმძღვანელოები, აუდიო და ვიდეო მასალები, ინფრასტრუქტურა. არსებულ სახელმძღვანელოებში ხშირად მწირია ინფორმაცია გარემოსდაცვითი საკითხების შესახებ. მასწავლებლების მოსამზრებით, არსებული რესურსებისა და მიდგომებით გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბება ძალზე რთულია.

მასწავლებლები განიცდიან გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული ინფორმაციის ნაკლებობას; ზოგადად, მასწავლებლებს დადებითი დამოკიდებულება აქვთ პროფესიული განვითარების მიმართ და მიაჩნიათ, რომ სჭირდებათ ტრენინგებსა და სემინარებზე დასწრება, გადამზადება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით და ა.შ. საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მხდაჭერით ტარდება ტრენინგები, მზადდება სახელმძღვანელოები და დამატებითი მასალები, მაგრამ ასეთი აქტივობები, ძირითადად, პროექტებზეა დამოკიდებული და არასისტემატურ ხასიათს ატარებს.

ნაკლებად სისტემატურია და მრავალფეროვანი ექსტრაკურიკულარული, არაფორმალური განათლების აქტივობები როგორც ბაღებსა და სკოლებში, ასევე პროფესიულ და უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. ნაკლებადაა ექსტრაკურიკულარული აქტივობები ინტეგრირებული სასწავლო პროცესთან. ამგვარი აქტივობები ძირითადად შემოიფარგლება დასუფთავებით, გამწვანებითა და ნარჩენების მართვით. მათი ინიციატორები ძირითადად საგანმანათლებლო დაწესებულებები, მასწავლებლები არიან.

საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ნაკლები კონტაქტები/თანამშრომლობა აქვთ გარემოს დაცვის სფეროში მოქმედ სამთავრობო, არასამთავრობო თუ საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. არსებობს ამგვარი თანამშრომლობის ცალკეული წარმატებული შემთხვევები (მაგალითად, ეკოკლუბების ჩამოყალიბება გაეროს განვითარების პროგრამისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს ფარგლებში; თანამშრომლობა ზოოპარკთან, მთაწმინდის პარკთან, საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროსთან, სსიპ „დაცული ტერიტორიების სააგენტოსთან“, სსიპ „გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრთან“ და სხვა), თუმცა მათი ანალიზი და გავრცელება ნაკლებად ხდება სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.

ზოგადად, სწავლის პროცესში ნაკლებია საგანმანათლებლო დაწესებულებებს (მასწავლებლებს, ადმინისტრაციას, მოსწავლეებს/სტუდენტებს) შორის თანამშრომლობა და, შესაბამისად, შეზღუდულია მათ შორის გარემოსდაცვითი განათლების სფეროში არსებული გამოცდილების, მიდგომების ან/და სასწავლო მასალების გაზიარების შესაძლებლობა.

რეკომენდაციები

საქართველოში გარემოსდაცვითი ცნობიერების გაზრდა გრძელვადიანი სტრატეგიული გეგმის შემუშავებასა და კომპლექსური ღონისძიებების გატარებას საჭიროებს. რეკომენდებულია, მოცემულ ეტაპზე გეგმა დაეფუძნოს გარემოს, როგორც ადამიანის არსებობის წყაროს, მისი, როგორც რესურსის გაგებას, რომელიც უღევი არ არის. სტრატეგიაში გათვალისწინებული უნდა იყოს გარემოს დაცვის კავშირი და მისი გრძელვადიანი, საშუალო და მოკლევადიანი გავლენა ეკონომიკაზე, ჯანმრთელობასა და ტურიზმზე დანაკარგების გათვალისწინებით. სტრატეგიის ქვაკუთხედს უნდა წარმოადგენდეს ადამინის უფლებების დაცვა, მათ შორის, ჯანსაღ გარემოში ცხოვრების უფლება. ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს სტრატეგიული გეგმისა და საერთაშორისო, მათ შორის, ასოცირების ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების განხორციელება.

საჭიროა როგორც სასწავლებლების, დამსაქმებლებისა და ძირითადი დაინტერესებული მხარეების, ასევე ზოგადად საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებების გატარება ეკოლოგიურ საკითხებთან

დაკავშირებით; ამ თვალსაზრისით აუცილებელია მასმედიის როლის გაძლიერება, ჟურნალისტების მომზადება გარემოსდაცვით საკითხებში, პუბლიკაციებისა და საინფორმაციო ბიულეტენების მომზადების ხელშეწყობა, ტელევიზიით რეგულარული გადაცემების, დისკუსიებისა და მრგვალი მაგიდების მოწყობა. გარემოს დაცვის პროპაგანდაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია სატელევიზიო კონკურსებისა და თამაშების, სასკოლო, პროფესიული თუ საუნივერსიტეტო კონკურსების მოწყობას.

არასამთავრობო ორგანიზაციებმა ხელი უნდა შეუწყონ მოსახლეობის ჩართულობას ეკოლოგიური საკითხების განხილვისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, მათ შორის, ისეთი საკითხების, რომელთა მნიშვნელობასაც მოსახლეობა მოცემულ ეტაპზე ვერ აცნობიერებს. მათ ეკოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები პოლიტიკის დღის წესრიგში უნდა დააყენონ და მოახდინონ მათი ლობირება, საჭიროების შემთხვევაში კი – მოსახლეობის მობილიზება. სამოქალაქო სექტორმა უნდა განახორციელოს ხელისუფლების ქმედებების უწყვეტი მონიტორინგი.

გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბება ქვეყნისთვის ერთ-ერთი პრიორიტეტი უნდა იყოს, რაც უნდა განხორციელდეს როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური განათლების საშუალებით. ამ საკითხს კომპლექსური მიდგომა სჭირდება: სახელმწიფოს ხედვა და ნება, არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური ჩართულობა, საერთაშორისო ორგანიზაციების მხარდაჭერა, საგანმანათლებლო დაწესებულებების აქტიურობა. გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით აუცილებელია თანამშრომლობა და აქტივობების კოორდინირება ისეთ უწყებებს შორის, როგორცაა საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციები. აღნიშნული თანამშრომლობა შეიძლება, მრავალფეროვანი მიმართულებით განხორციელდეს: სატრენინგო პროგრამის მომზადების მხარდაჭერა და განხორციელება, საჭირო რესურსებით უზრუნველყოფა და ა.შ.

მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი განათლების მიმართ სისტემური მიდგომის დანერგვა. გარემოსდაცვითი თემატიკა უნდა ინტეგრირდეს განათლების ყველა საფეხურზე, მისი სპეციფიკის გათვალისწინებით. საგანმანათლებლო აქტივობები ცოდნის გარდა ორიენტირებული უნდა იყოს უნარების განვითარებაზე. განათლების პარალელურად ბავშვებმა მონაწილეობა უნდა მიიღონ გარემოსდაცვით ღონისძიებებში, რათა გამოიმუშაონ შესაბამისი ჩვევები. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჯანსაღი, ეკოლოგიური გარემოს შექმნას; ეს ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ სწავლის შედეგების მიღწევას, არამედ მოსწავლეებსა და სტუდენტებში გარემოსდაცვითი ცნობიერების განვითარებას. გარემოსდაცვითი ჩვევების შექმნა, სასწავლო დაწესებულებების გარდა, ხდება ოჯახში. ამიტომ, აუცილებელია ისეთი პროგრამების განხორციელება, რომლებიც ფოკუსირებული იქნება მშობლების გარემოსდაცვითი ცნობიერების გაზრდაზე, ეკოლოგიური და ენერგოდამოკვითი ქცევების განხორციელებაზე.

გარემოსდაცვითი განათლების ხელშეწყობის მიზნით საჭიროა უფრო ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა. მნიშვნელოვანია, რომ ამ თვალსაზრისით ექსპერტებთან, მასწავლებლებთან, დაინტერესებულ მხარეებთან ერთად მომზადდეს ცვლილებები და შესაბამის დოკუმენტებში აისახოს:

მნიშვნელოვანია, გადაიხედოს ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი, ეროვნული სასწავლო გეგმა, საგნობრივი სტანდარტები, სახელმძღვანელოები, პროფესიული სტანდარტები, პროფესიული და უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამები.

- რეკომენდებულია, მოხდეს „გარემოს დაცვის“ ცნების „მდგრადი განვითარებით“ ჩანაცვლება, რაც უფრო ფართე ცნებაა და მისი ინტეგრირება ბევრად უფრო შედეგიანად მოხერხდება საგნებში.
- მნიშვნელოვანია, განვითარდეს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული პროფესიული კვალიფიკაციები შრომის ბაზრისა და ევროპული მოდელის შესაბამისად; დაინერგოს ახალი პროფესიული კვალიფიკაციები, რომლებიც აღიარებული იქნება ქვეყნისა და საერთაშორისო მასშტაბით და საფუძველს დაუდებს ახალ სტანდარტებსა და საგანმანათლებლო პროგრამებს.
- მნიშვნელოვანია შესაბამისი რესურსების მომზადებისა და მასწავლებლების შესაძლებლობების გაძლიერების ხელშეწყობა. კონკრეტულად: რეკომენდებულია, რომ საგანმანათლებლო პროგრამების

შესაბამისად მომზადდეს რესურსები, გზამკვლევები, სახელმძღვანელოები, თვალსაჩინოებები, სახალისო აქტივობები, თამაშები, ვიდეომასალა, ასაკობრივად შესაბამისი ლიტერატურა;

- მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი სწავლებისათვის საჭირო ინფრასტრუქტურის შექმნა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ბაზების აღჭურვა სწავლებისათვის საჭირო თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად;
- საჭიროა მასწავლებლების შესაძლებლობების გაძლიერება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით; ეს უნდა იყოს სისტემური მიდგომა. მნიშვნელოვანია მასწავლებლებისათვის სწავლება-შეფასების მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენებაზე ტრენინგებისა და სემინარების ჩატარება, პრაქტიკის ორგანიზება, კონფერენციების მოწყობა და ა.შ.
- რეკომენდებულია სწავლება-შეფასების დროს მრავალფეროვანი, მათ შორის, ვირტუალური, სიმულაციური მეთოდების დანერგვის ხელშეწყობა, რაც ნაკლებად დამოკიდებულს ხდის სწავლებას გარემო პირობებზე; მათი ინტეგრირება ტრადიციული სწავლება-შეფასების მეთოდებთან.

მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი პროგრამების თუ ცალკეული საგნების/მოდულების სწავლების პროცესში დაგროვილი გამოცდილების ანალიზი, შეფასება, საუკეთესო გამოცდილების იდენტიფიცირება და გავრცელება.

ზოგადად, რეკომენდებულია საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის კავშირების ხელშეწყობა (ქსელების განვითარება) გარემოსდაცვითი სწავლების კუთხით; მათ შორის, შეჯიბრებების მოწყობა, ერთობლივი პროექტების განხორციელება და ა.შ.

მნიშვნელოვანია საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მრავალფეროვანი ექსტრაკურსულარული, არაფორმალური აქტივობების განხორციელების ხელშეწყობა, მათ შორის არაფორმალური გაერთიანებებისა და კლუბების შექმნა და განვითარება; ეს აქტივობები უნდა დაინერგოს უნდა მოხდეს სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან, საერთაშორისო და ადგილობრივ ორგანიზაციებთან ერთად.

თავი 1. გარემოსდაცვითი განათლება თბილისის სააღმზრდელო დაწესებულებებში

1.1. შესავალი

საგანმანათლებლო და სააღმზრდელო დაწესებულებებში ბავშვებისა და მოზარდების გარემოსდაცვითი კუთხით განათლების საკითხის შესასწავლად კვლევა წარიმართა ორი ძირითადი მიმართულებით:

1. სამაგიდო კვლევა - გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით, ბაგა-ბალების საქმიანობის მარეგულირებელი და სარეკომენდაციო დოკუმენტების ანალიზი და

2. საკითხისადმი ამ სფეროში მომუშავე სპეციალისტების (ბაგა-ბალების ადმინისტრაციების წარმომადგენლებისა და აღმზრდელების) დამოკიდებულებების შესწავლა.

სამაგიდე კვლევა

სამაგიდო კვლევის ფარგლებში შესწავლილ და გაანალიზებულ იქნა შემდეგი დოკუმენტები:

ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტის სამართლებრივი ხასიათი

- სტანდარტის სტრუქტურა
- სტანდარტის გარემოსდაცვითი ანალიზი
- სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბალებისთვის

კვლევის მიზანი და ამოცანები

კვლევის მიზანი იყო, შეგვეფასებინა, თუ როგორ არის ასახული სტანდარტში გარემოსდაცვითი მიმართულება, ქმნის თუ არა საფუძველს, ბავშვებს გამოუმუშავდეთ სწორი განწყობა-დამოკიდებულებები გარემომცველი ბუნებისადმი, ასევე მათი ქმედებებიც იყოს პასუხისმგებლიანი.

განათლების სხვადასხვა საფეხურზე კვლევისთვის საინტერესო ძირითადი ზემოთხამოთვლილი თემები ასაკობრივი შესაძლებლობების გათვალისწინებით ადრეული განვითარების სტანდარტში ვერ იქნება ასახული. ამ ასაკში შესაძლებელია ბავშვებთან მუშაობა გარემოსადმი სწორი განწყობა-დამოკიდებულების გამომუშავებაზე.

1.2. ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტი

1.2.1 ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტის სამართლებრივი ხასიათი

ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტი (შემდგომში „სტანდარტი“) შეიქმნა და საქართველოს განათლების და მეცნიერების სამინისტროსა და ეროვნული სასწავლო გეგმების და შეფასების ცენტრის მიერ გაეროს ბავშვთა ფონდის მხარდაჭერით.

ეროვნული მიზნები იყო ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტის შემუშავების წინაპირობა. სტანდარტში გაერთიანებულია ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ განვითარების რა დონეს უნდა აღწევდეს ბავშვი დაბადებიდან სკოლაში წასვლამდე, რა უნარ-ჩვევებსა და ცოდნას უნდა ფლობდეს იგი. სტანდარტში ჩამოყალიბებულია ბავშვის განვითარების მაჩვენებლები კონკრეტულ ასაკთან მიმართებაში და წარმოადგენს სასურველ მოლოდინსა და შედეგებს, რომელთა მიღწევა შესაძლებელია ბავშვის მშობლების, მეურვეებისა და მასწავლებლების ერთიანი ძალისხმევით. სტანდარტი სხვადასხვა ასაკობრივი ჯგუფისთვისაა წარმოდგენილი და წარმოაჩენს განვითარების ყოველ ეტაპზე რა მოლოდინია მისი განვითარებისადმი.

დღეს უკვე ეჭვს არ იწვევს სკოლამდელი განათლების მნიშვნელობა, სწორედ ადრეულ ასაკში ჩადებული მარცვლები მომავალში წარმატების ან წარუმატებლობის წინაპირობა შეიძლება გახდეს. როგორც 2000

წლის ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომიკურ მეცნიერებებში ჯეიმს ჰეკმანი აღნიშნავს: „ადრეულ ასაკში სწავლის დაწყება ხელს უწყობს სწავლას მომავალში, ხოლო ადრეული წარმატებები იწვევს წარმატებას მომავალში ისევე, როგორც ადრეული მარცხი იწვევს მარცხს მომავალში. წარმატება ან მარცხი ამ ეტაპზე საფუძველს უყრის წარმატებას ან მარცხს სკოლაში, რაც, თავის მხრივ, იწვევს წარმატებას ან მარცხს სკოლის შემდგომ სწავლის პროცესში“.

სტანდარტი საშუალებას იძლევა, ბავშვებთან მომუშავე აღმზრდელებმა გაითვალისწინონ რეკომენდაციები, რაშიც მათ დამხმარე სახელმძღვანელოც ეხმარება, რომელიც არის დამატებითი, პრაქტიკული საშუალება, მასში გაწერილია კონკრეტული აქტივობები და თამაშები, მათი თანმიმდევრობა და სხვა ნიუანსები. ეს აქტივობები კი ბავშვის პიროვნულ ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს და ამზადებს სკოლისა და მომავალი ცხოვრებისათვის.

სხვადასხვა კვლევის¹ მიხედვით დადგენილია ადრეული ასაკის განათლების მნიშვნელობა პიროვნების ჩამოყალიბებაში, მის შემდგომ წარმატებებში სკოლასა და ცხოვრებაში, ასევე ცნობილია, რომ სკოლამდელი განათლება გარკვეულწილად გავლენას ახდენს უმუშევრობის კლებაზე, სახელმწიფოს სოციალურ მომსახურებაზე დამოკიდებულების შემცირებაზე, დამნაშავეობის კლებაზე, უკეთეს ჯანმრთელობასა და შემოსავლების ზრდაზე.

სტანდარტის დანერგვასთან დაკავშირებული მრავალფეროვანი პრობლემებია სახეზე, მათ შორისაა მშობელთა არაინფორმირებულობა ბავშვის დადებით მხარეებზე, მოუწესრიგებელი ინფრასტრუქტურა და ხშირად მისი არარსებობა, ასევე მთავარი პრობლემა იქმნება სამართლებრივად. სტანდარტის ძირითადი შემუშავებელია საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ხოლო საბავშვო ბავშვის მოვლა-პატრონობა ფუნქციურად მუნიციპალიტეტების მოვალეობაა. ამდენად, სტანდარტის შესრულება მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათისაა, შესაბამისად, არ არსებობს მათი დანერგვის მექანიზმები.

სტანდარტის სამართლებრივი ხასიათი

ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი (2010 წ.) ეფუძნება „სკოლამდელი განათლებისა და აღზრდის ეროვნული მიზნების“ დოკუმენტს (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2008 წლის #958 ბრძანება), რომლის მიხედვითაც გაზიარებულია ძირითადი პრინციპი, რომ ყველა ბავშვს აქვს უფლება „იცოცხლოს, იყოს ფიზიკურად ჯანმრთელი და გონებრივად სრულყოფილი, ემოციურად განვითარებული, სოციალურად ადაპტირებული, ჰქონდეს განათლების მიღების შესაძლებლობა“.

სკოლამდელი საფეხური საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დაქვემდებარებაში შედიოდა, დეცენტრალიზაციის რეფორმის შედეგად ადგილობრივი ხელისუფლების დაქვემდებარებაში გადავიდა. შესაბამისად, მისი დაარსების, მართვის, დაფინანსებისა თუ სხვა წესების შემუშავებაზე პასუხისმგებლობამ გადაინაცვლა სწორედ თვითმმართველობებთან. აღნიშნული საფეხური რეგულირდება საქართველოს კანონით ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ.

ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი სარეკომენდაციო ხასიათისაა და განკუთვნილია სკოლამდელი დაწესებულებებისთვის, მშობლებისთვის და სხვა დაინტერესებული მხარეებისთვის, რომლებსაც შეხება აქვთ ამ ასაკობრივი ჯგუფის ბავშვებთან.

სტანდარტში კარგადაა გამოკვეთილი მასწავლებლისა და მშობლის/მეურვის როლი, რადგან ამ საფეხურზე მშობლების გაცნობიერებული ჩართულობა ბავშვების განვითარებაზე პოზიტიურ გავლენას ახდენს.

ვინაიდან სკოლისთვის მზაობას განსაზღვრავს სკოლამდელი დაწესებულებების გამართული მუშაობა, ხელს უწყობს ბავშვის პიროვნებად ჩამოყალიბებას, მის ინტელექტუალურ, ფიზიკურ, სოციალურ და ემოციურ განვითარებას, დიდ ინტერესს წარმოადგენს, თუ როგორ მიმდინარეობს ამ დაწესებულებებში აღმზრდელობითი და სასწავლო პროცესები. მათ დასახმარებლად შეიქმნა ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტი.

1 . ვ.ს. ბარნეტი (2008 წ.). სკოლამდელი განათლება და მისი ხანგრძლივი ეფექტი: კვლევისა და პოლიტიკის შედეგები. ბოულდერიდატემპე: განათლება და საზოგადოებრივი ინტერესისცენტრი, განათლების პოლიტიკის კვლევის განყოფილება. <http://epicpolicy.org/publication/preschooleducation>

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში არის სტრუქტურული ერთეული - სკოლამდელი განათლების განვითარების სამმართველო, რომლის მიზანია შინაარსობრივი კომპონენტის განვითარების ხელშეწყობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ასევე შემუშავდა სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბავშვებისთვის, რომელიც განკუთვნილია 3-4 და 4-5 წლის ასაკობრივ ჯგუფებთან სამუშაოდ². აღნიშნული პროგრამა ეფუძნება ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტს.

პროგრამა თბილისის მერიის შეკვეთითა და გაეროს ბავშვთა ფონდის მხარდაჭერით მომზადებულია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სკოლამდელი და ინკლუზიური განათლების ცენტრში. თბილისის ბავშვებისთვის პროგრამის შესრულება სავალდებულოა.

სტანდარტის სტრუქტურა

ადრეულ ასაკში ბავშვის სწავლისა და განვითარების სტანდარტების მთავარი დანიშნულებაა, საფუძველი ჩაუყაროს ბავშვის ფიზიკურ, გონებრივ, მხედობრივ და ესთეტიკურ განვითარებას; ხელი შეუწყოს მოზარდის ჯანმრთელობის განმტკიცებას და მის სასკოლო მზობას.

აღნიშნული სტანდარტის სტრუქტურა შემდეგია. ის მოიცავს ოთხ ასაკობრივ ჯგუფს: 0-1 წელი; 1-3 წელი; 3-5 წელი და 5-6 წელი.

დოკუმენტში ბავშვის განვითარება პირობითად ხუთ სფეროდ არის დაყოფილი: ჯანმრთელობა და ფიზიკური განვითარება, შემეცნებითი განვითარება და ზოგადი ცოდნა, სწავლისადმი მიდგომა, მეტყველების განვითარება და სოციალურ-ემოციური განვითარება.

ყოველი „სფერო“ „ქვესფეროებს“ მოიცავს, რომლებიც, თავის მხრივ, „მიმართულებებს“ აერთიანებს.

თითოეულ „მიმართულებაში“ განსაზღვრულია „შედეგები“. „შედეგი“ არის ბავშვის განვითარებაში დასახული კონკრეტული მიზანი. ასაკის მატებასთან ერთად ბავშვის განვითარების მიზნები უცვლელია. მიზნის მიღწევაზე ზრუნვა გრძელდება ზოგადი განათლების მიღების ბოლო ეტაპამდე, თუმცა ძალიან მნიშვნელოვანია, რომ როგორც უნარ-ჩვევების, ასევე დამოკიდებულებებისა და ღირებულებების განვითარებისათვის საფუძვლის ჩაყრა ადრეული ასაკიდანვე დაიწყოს. ამდენად, სტანდარტებში განსაზღვრული შედეგები დაბადებიდან ნწლამდე არ იცვლება. იმისათვის, რომ კონკრეტულ ასაკში ვიცოდეთ, რა უნდა კეთდებოდეს თითოეული შედეგის მისაღწევად, თითოეული შედეგისათვის განსაზღვრულია „ინდიკატორები“. სწორედ „ინდიკატორი“ არის შედეგის მიღწევის მაჩვენებელი და ასაკის მიხედვით განვითარების დონის შესაბამისად იცვლება. ინდიკატორები არის მკაფიო, ნათლად აღწერს ბავშვის ქცევას, რომელიც აღმზრდელმა ან მშობელმა ადვილად უნდა შეიცნოს და შემდგომში მასზე შესძლოს დაკვირვება.

ყოველ შედეგს, ინდიკატორების გარდა, თან ახლავს „რჩევები მეურვეთათვის“³, სადაც აღმზრდელებისა და მშობლებისთვის მიზნის მისაღწევად ხელშესაწყობი აქტივობებია შეთავაზებული. რჩევები ძირითადად ზოგადი ხასიათისაა, თუმცა მოყვანილია კონკრეტული მაგალითებიც.

1.2.2. სტანდარტის გარემოსდაცვითი ანალიზი

მიუხედავად იმისა, რომ ადრეული ასაკის განვითარების სტანდარტში ქვესფეროში „ბუნება და ტექნოლოგიები“ ასაკის ზრდასთან ერთად მეტი მოთხოვნაა წამოყენებული, რაც ბავშვების შედეგებსა და ინდიკატორებშია ასახული, მაინც პრობლემად რჩება ის, რომ ნაკლებად არის გაცნობიერებული ადრეული ასაკის განვითარების კავშირი გარემოსდაცვით განათლებასთან.

ქვესფეროში - „ბუნება და ტექნოლოგიები“ - გამოყოფილია შედეგები ბუნების მიმართულებით. გამოყოფილია შემდეგი შედეგი, მისი შესაბამისი ინდიკატორებია:

2 http://unicef.ge/uploads/Manual_for_Tbilisi_Kindergartens.pdf

3 “მეურვეში” იგულისხმება ის ადამიანი, რომელიც ზრუნავს ბავშვის აღზრდა-განვითარებაზე, ეს შეიძლება იყოს როგორც მშობელი, ოჯახის სხვა წევრი, ასევე საბავშვო ბაღის მასწავლებელი ან აღმზრდელი.

წლები	ქვესფერო - ბუნება და ტექნოლოგიები შედეგები	ინდიკატორები
0-1	შ.1 ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნების შესახებ	შ.1. • გამოხატავს ემოციას ბუნებაში ყოფნის დროს (მაგ.: ყვავილების დანახვისას, ნიავის დაბერვისას, თოვლის მოსვლისას). • ინტერესდება ყვავილებით, ცხოველებით, ფრინველებით. • ხელით იწევს ყვავილებისაკენ, ფოთლებისაკენ. • ყურადღებას აქცევს ტყეა-ქუხილს, წვიმას
1-3	შ.1.ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნების შესახებ	შ.1. • აკვირდება ცოცხალ არსებებს ბუნებაში (მაგ.: აკვირდება, ხელში იყვანს ჭიაცელას, ცდილობს დაიჭიროს ჭიანჭველა). • აკვირდება მზეს და ღრუბლებს. • ყნოსავს ყვავილს, წყვეტს ფოთოლს. • სიამოვნებით თამაშობს წყალში და ქვიშაში. • სვამს მარტივ შეკითხვებს ამინდის შესახებ (მაგ.: მზეზე, წვიმაზე, თოვლზე). • შეუძლია ბუნებაში არსებული საგნების იდენტიფიცირება და დასახელება. მაგ.: წყალი, ლოდი, ქვა, ქვიშა. • იჩენს ცნობისმოყვარეობას და სვამს შეკითხვებს ბუნების მოვლენების შესახებ (მაგ.: „რატომ წვიმს?“). • აქვს წარმოდგენა მარტივ ბუნებრივ კანონზომიერებებზე (მაგ.: იმისათვის, რომ მცენარე გაიზარდოს, მას ესაჭიროება წყალი).
	შ.2. ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნებისა და ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ	შ.2. • იცის საკუთარ სახლში სად არის ნაგვის ყუთი და სად უნდა ჩაყაროს ნაგავი. • შეუძლია დახმარების გაწევა ყოველდღიურ მარტივ საქმიანობებში როგორც სახლში, ასევე საბავშვო ბაღში. • სწორად აღიქვამს და რეაგირებს ბუნებრივი გარემოს მახასიათებლებზე (მაგ.: ამბობს: “ნახე, რა ვიპოვე?!” და კენტზე ან ყვავილზე მიუთითებს). • ბუნებაში მოპოვებულ საგნებს იყენებს თამაშში (მაგ.: ტორტს აკეთებს ტალახისაგან, სახლს _ ჩხირებისაგან, ბალიშს _ ფოთლებისაგან). • იცის, რომ ადამიანები და ცხოველები განსხვავებულ პირობებში ცხოვრობენ.
3-5	შ.1.ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნების შესახებ	შ.1. • შეუძლია, მარტივად მოყვეს, თუ როგორ იზრდება და იცვლება, მაგ., მცენარე, ცხოველი. • შეუძლია, განასხვავოს ე.წ. ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნება, მათ თავისებურებებზე დაყრდნობით (მაგ.: სუნთქავს, მოძრაობს, იზრდება). • შეუძლია, შინაური და გარეული ცხოველების, ფრინველების დასახელება; ხილის, ბოსტნეულის ჩამოთვლა; მცენარეების ან ცხოველების შედარება თვალსაჩინო ნიშნების მიხედვით (მაგ.: ნაძვის წიწვებისა და ჭადრის ფოთლების შედარება, მათ შორის, განსხვავების დანახვა და მითითება). • სვამს შეკითხვებს ცხოველების, მცენარეების ზრდისა და ცვლილებების შესახებ (მაგ., რატომ გაყვიტოდა ხეზე ფოთოლი?). • შესაბამისი სიტყვების გამოყენებით შეუძლია, ისაუბროს წელიწადის დროებზე და აღწეროს მათთვის დამახასიათებელი ამინდი (მაგ.: მზიანი, წვიმიანი, თოვლიანი). • აინტერესებს ბუნებაში არსებული ისეთი საგნები, როგორიცაა: ქვა, ქვიშა, წყალი და ა.შ. თამაშობს ხშირად, შეისწავლის მათ თავისებურებებს.

	შ2. ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნებისა და ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ	შ.2. • ცნობს და ყურადღებას აქცევს იმ საგნებსა და მოვლენებს, რომლებიც გარემოს აბინძურებს ან აზიანებს (მაგ.: კვამლს, ნაგავად დაყრილ მინის ტარას, პლასტიკატს). ემორჩილება უფროსის იმ მითითებებს, რომელიც გარემოს უფრთხილდება. • განასხვავებს, ადამიანის ქმედებებიდან რომელი არის გარემოსათვის უსაფრთხო და რომელი საფრთხის შემცველი (მაგ., ნაგვის დაყრა აზიანებს მცენარეებს; მოვლა ხელს უწყობს ზრდას). • მონაწილეობს რაიმე მოწყობილობის ან მასალის წვიმისაგან ან ბუნების სხვა მოვლენისაგან დაცვაში. • ცნობს თავის ჩვეულ გარემოს (მაგ.: საკუთარ სახლსა და სხვა ნაცნობ ადგილებს ცნობს მათთვის დამახასიათებელი ნიშნებით). • ამჟღავნებს, რომ იცის, რა კავშირია სხვადასხვა საგანს შორის (მაგ.: ძროხა გვაძლევს რძეს).
5-6	შ.1. ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნების შესახებ	შ.1. • აკვირდება და აღწერს ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნებისათვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს, განვითარების ციკლს და სხვ. (მაგ.: თესლი – ღერო – ფოთოლი – ნაყოფი და ა.შ.). • უფროსის დახმარებით აღწერს ცხოველებს, მცენარეებსა და გარემოს შორის ურთიერთდამოკიდებულებას. • უფროსის დახმარებით უვლის შინაურ ცხოველებს, მცენარეებს. • იცის და სწორად შეუძლია განასხვავოს სხვადასხვა სახის ლანდშაფტი (მაგ.: მთა, ბორცვი, გორაკი, მღვა, მდინარე, ნაკადული). • იცის, რა ცვლილებები ხდება ბუნებაში წლის განმავლობაში და რა არის მათთვის დამახასიათებელი. ცნობს წელიწადის დროებს. იცის მათი სახელები (გაზაფხული, ზაფხული, შემოდგომა, ზამთარი).
	შ.2. ბავშვი ავლენს ცოდნას ბუნებისა და ადამიანების ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ	შ.2. • უფროსებთან ერთად შეუძლია, განსაზღვროს, ბუნების დასახმარებელი ღონისძიებები (მაგ., იცის, რომ სადაც ტყე გაკაფულია, იქ ახალი ხეები უნდა დავრგოთ). • იცის, თუ როგორ უნდა მოუფრთხილდეს ბუნებას, გარემოს და ამას ყოველდღიურობაში ახორციელებს (მაგ.: ქუჩაში ნაგავს ურნაში ყრის, წყალს მოშვებულს არ ტოვებს, ხეს ტოტს არ სტეხს).

ასაკობრივი ჯგუფის ინდიკატორებს მოყვება რჩევები, რომლებიც პრაქტიკულ დახმარებას გაუწევენ მშობლებს/მეურვეებს მათ მისაღწევად:

ერთ წლამდე ასაკში ბავშვი ბუნებით დაინტერესებას უნდა გამოხატავდეს, ამისთვის კი მნიშვნელოვანია, რომ მშობელმა/მეურვემ ხშირად გაიყვანონ ის ბუნებაში, ესაუბრონ მასზე, ყურადღება გაამახვილებინონ ბუნების მოვლენებზე, მცენარეებსა და ცხოველებზე, ასევე აღნიშნულია, რომ მშობელმა უნდა მისცეს მაგალითი, თუ როგორ ჩაყაროს ნაგავი სანაგვეში. მსგავსი მაგალითები ბავშვს ეხმარება მომავალში თავადაც იბრუნოს სუფთა გარემოს შენარჩუნებაზე.

ერთიდან სამ წლამდე ასაკის ბავშვებთან სასურველია ისეთი სიმღერებისა და წიგნების შერჩევა, სადაც ცხოველების ცხოვრებაზე, ბუნებაზე, მცენარეებზე იქნება მოთხრობილი, ასევე ისეთ ადგილებში გასეირნება, სადაც მათ უშუალოდ შეუძლიათ მათ ცოცხალ გარემოზე უსაფრთხოდ დაკვირვება. ამ ასაკში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ბუნებაზე წიგნებსა და ფოტოალბომებს, რათა ვიზუალურადაც აღიქვას ბუნება და განასხვავოს ერთმანეთისგან სხვადასხვა კომპონენტი და სახეობა.

ამავდროულად, ბავშვებს უნდა ესაუბრონ ბუნების დაცვისკენ მიმართულ ღონისძიებებზე და ასევე იმაზე, თუ კონკრეტულად რისი გაკეთება შეუძლიათ მათ ამისთვის, ეს შეიძლება იყოს ზრუნვა მცენარეზე ან ცხოველზე. შეიძლება მეორეული გამოყენების მასალით ბავშვებთან ერთად ხელსაქმით დაკავება.

სამიდან ხუთ წლამდე ბავშვის მშობელს შედეგის მისაღწევად შემდეგი რჩევები ეძლევათ:

- ამ დროს ბავშვები არა მხოლოდ დამკვირვებლები და მსმენელები არიან, არამედ თავადაც ყვებიან, მსჯელობენ გარემოზე, აგროვებენ, ეხებიან, ინტერესით ათვალიერებენ მუზეუმებს, ზოოპარკს, ბოტანიკურ ბაღს, სადაც წამყვანი თემა – ბუნებაა. კარგია, თუკი ბავშვი მცენარის მოვლის მნიშვნელობას გაიაზრებს და თავადაც იზრუნებს მასზე.
- ამ ასაკში ბავშვს უნდა გამოუმუშავდეს სისუფთავისადმი მოთხოვნა, რაც თავისი ოთახიდან იწყება, შემდეგ გადადის ნაგვის სათანადო ადგილას გადაყრაზე, ასევე ნარჩენების მეორეული გამოყენების შესაძლებლობაზე.
- ხუთი-ექვსი წლის ბავშვის დასახმარებლად მშობლებს შეუძლიათ წაახალისონ მისი საუბარი ბუნების ცვლილებაზე, უკითხონ მას წიგნები ცოცხალ და არაცოცხალ ბუნებაზე, ამინდზე საუბრის გარდა გამოიყენონ სხვადასხვა ამინდის ამსახველი სიმბოლოები.
- დააკვირდნენ მცენარის ზრდის პროცესსა და სეზონურ ცვლილებებს; ასევე კარგია მიწის სხვადასხვა სტრუქტურაზე დაკვირვება, მასში სიცოცხლის არსებობის გამოკვლევა; პარკში სეირნობისას ყურადღება უნდა მიაქცევიან უადგილოდ დაყრილ ნაგავზე, წაახალისონ საუბრები, თუ რას შეცვლიდნენ ამასთან დაკავშირებით; ბავშვის ყოველდღიურ საქმიანობად უნდა იქცეს მილაგება, ზრუნვა სუფთა გარემოზე, მცენარეებსა თუ ცხოველებზე.

1.3 სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბალებისთვის

რაც შეეხება თბილისისთვის განკუთვნილ პროგრამას – სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბალებისთვის, იგი წარმოადგენს სახელმძღვანელოს, დაყოფილს სასწავლო კვირების მიხედვით და მოიცავს შემდეგ თემებს:

„პირველი კვირა ბაღში“, „მე და ჩემი სხეული“, „მე და ჩემი გარემო“, „ფერები ჩემს გარშემო“, „დღესასწაულები“, „ფორმები ჩემს გარშემო“, „შეგრძნებები“, „კატეგორიები“, „ჯანმრთელი კვება“, „მე და ჩემი ემოციები“, „დედამიწა და კოსმოსი“, „დრო-კალენდარი-საათი“, „საპირისპირო სიტყვები“, „ჰიგიენა და თვითმოვლა“, „მეგობრობა“, „სხვისი პატივისცემა“, „ტოლერანტობა“, „პროფესიები“ და ა.შ. თითოეული თემა იყოფა ქვეთემებად. თემები სხვადასხვა კატეგორიის მიხედვითაა გაშლილი: „წიგნიერება/მეტყველება“, „ხელოვნება“, „სამაგიდო აქტივობები“, „მუსიკა და მოძრაობა“, „მეცნიერება“, „სენსორული აქტივობები და კულინარია“, „კონსტრუქციული აქტივობები“, „დრამატული აქტივობები“.

3-4-წლიანებსა და 4-5-წლიანებს შორის თემები შემდეგნაირად ნაწილდება: ზოგი თემა საერთოა, მაგალითად, „ემოციები და პირველი კვირა ბაღში“; ზოგი თემა სირთულით განსხვავდება ერთმანეთისგან, მაგალითად, თუ 3-4-წლიანები სწავლობენ მარტივ ფორმებს, 4-5-წლიანები სამგანზომილებიან ფორმებს ეცნობიან; ზოგი თემა მხოლოდ 3-4-წლიანებისთვისაა განკუთვნილი, მაგალითად, ფერმა, კატეგორიები, ზოგი კი მხოლოდ 4-5-წლიანებისთვის, მაგალითად, საპირისპირო სიტყვები და დინოზავრები.

უნდა აღინიშნოს, რომ პროგრამა არ მოიცავს ყველა იმ ასაკობრივ ჯგუფს, რომლებზეც სტანდარტშია საუბარი, მაგ., გამოტოვებულია 0-1, 1-3 და 6 წლის ბავშვებისადმი წაყენებული მოთხოვნები.

5 წლის ბავშვი უკვე სკოლაში შედიოდა, თუმცა 2014 წელს აღნიშნული გადაწყვეტილება შეიცვალა ბავშვთა სასკოლო მზაობის კვლევის შედეგებიდან და ასევე სასკოლო ინფრასტრუქტურისა და ეროვნული სასწავლო გეგმის შეუსაბამობიდან გამომდინარე.

ასახულ თემებში არაა გაშლილი გარემოსდაცვითი საკითხები. თემაში „ჩემი გარემო“ ასახულია მხოლოდ სოციალური გარემო.

1.3.1 სფეროს სპეციალისტების შეხედულებები და დამოკიდებულებები

გარემოსდაცვითი მიმართულებით ბაგა-ბაღებში პრაქტიკულად განხორციელებული სამუშაოსა და ამ საკითხზე მომუშავე პრაქტიკოსების აზრის შესწავლა განხორციელდა დამოკითხვისა და ფოკუსჯგუფის მეთოდების გამოყენებით.

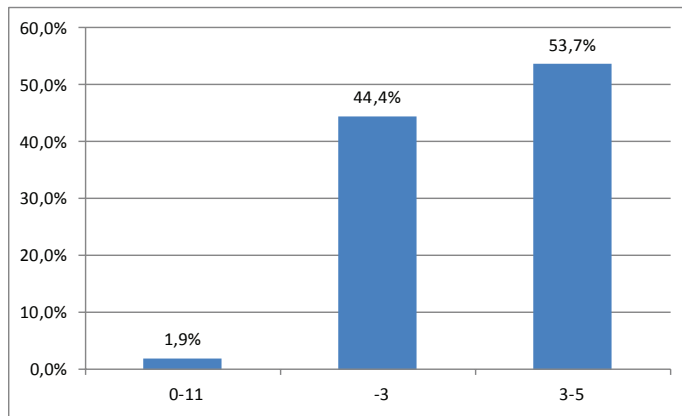

გამოკითხვა - სპეციალურად შემუშავებული კითხვარის გამოყენებით ჩატარებული გამოკითხვა მიზნად ისახავდა შეგვესწავლა გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით ბაგა-ბალებში რეალურად განხორციელებული აქტივობები, ძირითადი პრობლემები და გამოწვევი. ასევე, გავვეგო პრაქტიკოსების ხედვა გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით აღსაზრდელთა განათლების გაუმჯობესების გზების შესახებ. გამოკითხვა ჩატარდა თბილისის მასშტაბით. კითხვარი ელექტრონული სახით გაეგზავნა თბილისში მოქმედ 70 ბაგა-ბაღს. შევსებული კითხვარი დაგვიბრუნდა 57 ბაგა-ბაღიდან. გამოკითხვის მიხედვით ბაღში საშუალოდ 321 აღსაზრდელია (SD=131.32; მინ - 44 და მაქს - 591). აღსაზრდელების გადანაწილება ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით შემდეგია:

- 0-1 წლამდე - 10 (SD=14.29; მინ-0 მაქს - 591)
- 1-3 წლამდე - 50 (SD=31.87 მინ-0 მაქს - 186)
- 3-5 წლამდე - 165 (SD=79.93; მინ-17 მაქს - 323)
- 5-6 წლამდე - 102 (SD=50.99; მინ-24 მაქს - 281)

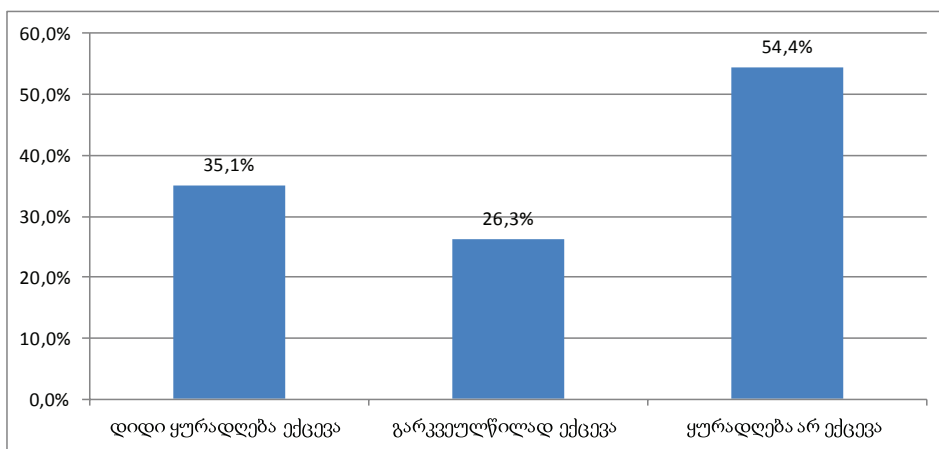
აღსაზრდელებიდან საშუალოდ 157 გოგონა (SD=64.24; მინ-18 მაქს - 281) და 167 ბიჭი (SD=70.96; მინ-26 მაქს - 313). უშუალოდ ბავშვებთან მომუშავე თანამშრომლების რაოდენობა არის 24 (SD=13.80; მინ - 2, მაქს - 58), ხოლო ადმინისტრაციული თანამშრომლების - 6 (SD=3.52; მინ-2 მაქს - 21).

მასწავლებელთა ყველაზე მეტ რაოდენობას მიაჩნია, რომ გარემოსდაცვითი განათლება 3-5 წლის ასაკში უნდა დაიწყოს ბავშვმა. 1-3 წლის ასაკის მომხრე ბაღების 44.4 %, ხოლო 0-1 წლის -1.9% (იხ. ნახ. #1).

ნახ# 1. ბავშვებთან გარემოსდაცვითი განათლების დაწყების საუკეთესო ასაკი

ბაღების ნახევარზე მეტის მითითებით, მათ ბაღში გარემოსდაცვით განათლებას ყურადღება არ ექცევა; ძალიან დიდი ყურადღება ექცევა 35.1%-თან, ხოლო გარკვეულწილად ექცევა ყურადღება - 26.3% - თან.

ნახ #2. გარემოსდაცვითი განათლების მნიშვნელობა ბაღისთვის

ბაღში განხორციელებულ გარემოსდაცვით აქტივობებს ძირითადად ადმინისტრაცია გეგმავს, ან პედაგოგები და ადმინისტრაციის წარმომადგენელი ერთად.

ცხრილი # 1. ბაღში გარემოსდაცვითი აქტივობების დაგეგმვა

#	ჩვეულებრივ, ვის მიერ იგეგმება გარემოსდაცვითი აქტივობები	%
1	ცალკეული პედაგოგების მიერ	24.5
2	ბაღის ადმინისტრაციის მიერ	43.4
3	პედაგოგებისა და ადმინისტრაციის ერთობლივი მუშაობით	32.1
4	მოწვეული ექსპერტის/ების მიერ	
5	ალსაზრდელების მშობლების მიერ	8.8
6	მხოლოდ კონკრეტული პროექტის მიმდინარეობისას	
7	სხვა	1.8

ბაღის წარმადგენლების შეფასება, თუ რა თემებს უნდა ეხებოდეს საბავშვო ბაღის ალსაზრდელოთა გარემოსდაცვითი განათლება მოცემულია ცხრილში # 2. სამი ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხია:

- ბიოლოგიური კანონზომიერებების წვდომა (მაგ., რა სჭირდება მცენარეს ზრდისთვის, რა სჭირდება ცხოველს გასაზრდელად, როგორ უნდა მოვუაროთ მათ და სხვა);
- ბუნებრივი რესურსების დაბინძურებასთან დაკავშირებული საფრთხე (რატომ არის ცუდი დაბინძურებული ჰაერი, წყალი, მიწა);
- ბუნებრივი რესურსების მნიშვნელობა ადამიანებისთვის (რას გვაძლევს წყალი, მცენარეები, მიწა, მინერალები და სხვა)

ცხრილი #2. ყველაზე მნიშვნელოვანი თემები გარემოსდაცვით განათლებაში

#	თემები	%
1	ბიოლოგიური კანონზომიერებების წვდომა (მაგ., რა სჭირდება მცენარეს გასაზრდელად, რა სჭირდება ცხოველს გასაზრდელად, როგორ უნდა მოვუაროთ მათ და სხვა)	93.0
2	ნარჩენების შესახებ ინფორმაცია (რას ნიშნავს ნარჩენების დახარისხება, რისი გაკეთება შეიძლება მეორეული მასალისგან, რითი განსხვავდება სუფთა გარემო დაბინძურებულისგან, რა მოხდება თუ ყველა დაყრის ქუჩაში ნაგავს და სხვა)	82.5
3	ბუნებრივი რესურსების მნიშვნელობა ადამიანებისთვის (რას გვაძლევს წყალი, მცენარეები, მიწა, მინერალები და სხვა)	87.7
4	ბუნებრივი რესურსების დამოვლის მნიშვნელობა (რატომ არ უნდა დავტოვოთ ანთებული ნათურა, მოშვებული ონკანი)	84.2
5	ბუნებრივი რესურსების დაბინძურებასთან დაკავშირებული საფრთხე (რატომ არის ცუდი დაბინძურებული ჰაერი, წყალი, მიწა...)	87.7
6	ბუნებრივი კატასტროფები და ამ დროს უსაფრთხოების წესები	73.7
	სხვა	5.3

ბაღის წარმომადგენლების შეფასებით გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით უფრო ეფექტური მუშაობისთვის ყველაზე მეტად დაეხმარებოდათ:

- ეზოს კეთილმოწყობა, ისე რომ იყოს საშუალება მცენარეების დარგვის და მათ ზრდაზე დაკვირვების;
- გზამკვლევებში მეტი თამაშისა და აქტივობის გაწერა, რომელიც აღმზრდელებს დაეხმარება სხვადასხვა გარემოსდაცვითი აქტივობის განხორციელებაში;
- მოთხრობებისა და ზღაპრების კრებულების შერჩევა, რომლებიც ბავშვებს დაეხმარება გარემოსდაცვით საკითხებზე ფიქრში;

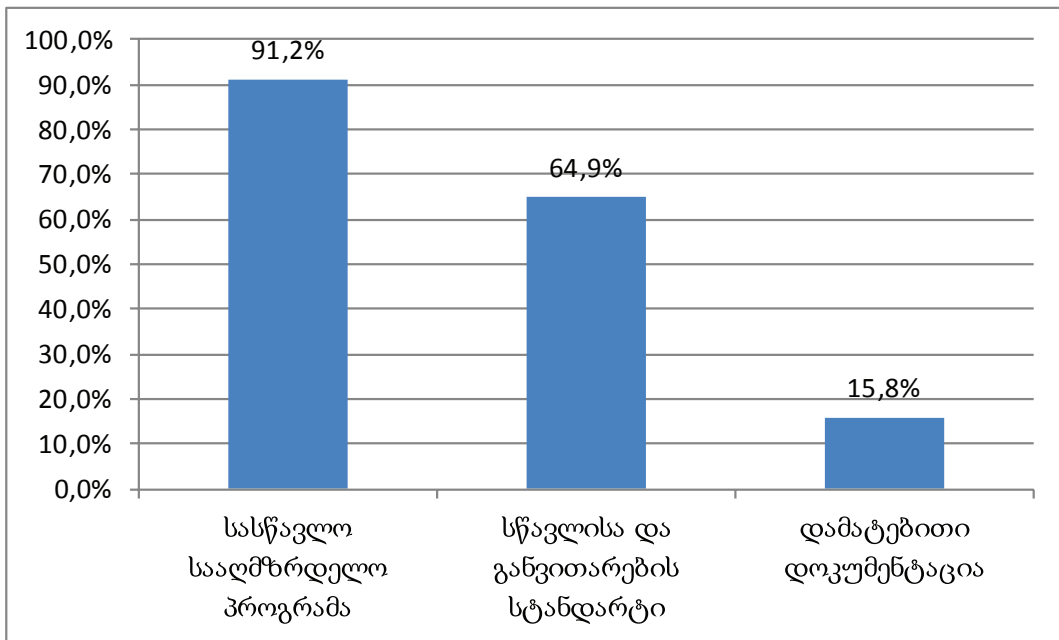
სხვა პასუხები მოცემულია ცხრილში #3

ცხრილი #3. საჭირო რესურსები ბაგა-ბალებში გარემოსდაცვითი განათლების ეფექტურად დანერგვისთვის

		%
1	ეზოს კეთილმოწყობა, ისე რომ იყოს საშუალება მცენარეების დარგვის და მათ ზრდაზე დაკვირვების;	71.9
2	ცხოველებისთვის ცოცხალი კუთხე, სადაც ბავშვები ისწავლიდნენ მათ მოვლას, მათზე ზრუნვას;	40.4
3	მოთხრობებისა და ზღაპრების კრებულების შერჩევა, რომლებიც ბავშვებს დაეხმარება გარემოსდაცვით საკითხებზე ფიქრში;	49.1
4	გზამკვლევეებში მეტი თამაშისა და აქტივობის გაწერა, რომელიც აღმზრდელებს დაეხმარება სხვადასხვა გარემოსდაცვითი აქტივობის განხორციელებაში;	57.9
5	მწვანე თარიღების (მაგ., ცხოველთა დაცვის საერთაშორისო დღე - 4 ოქტომბერი, ტყის საერთაშორისო დღე 21 მარტი, წყლის რესურსების დაცვის საერთაშორისო დღე - 22 მარტი, დედამიწის დღე - 22 აპრილი...) აღნიშვნა და სხვადასხვა ღონისძიების გამართვა;	31.6
6	სათანადო მიმართულებით აღმზრდელთა გადამზადება	42.1
7	აქტივობებისათვის დამატებითი სახსრების მოძიება	24.6
8	ადმინისტრაციისა და მშობლების მეტი ჩართულობა	15.8
9	სხვა	3.5

მუშაობის ორგანიზებისას ბალები ყველაზე მეტად ეყრდნობიან თბილისის მერიის მიერ მომზადებულ „სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამას თბილისის ბაგა-ბალებისთვის“ (91.2%). ასევე სარგებლობენ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ მომზადებული „ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტით“ (64.9%). ზოგიერთი ბაღი სარგებლობს დამატებით დოკუმენტებითაც (15.8%), თუმცა დოკუმენტები არ იყო დასახელებული).

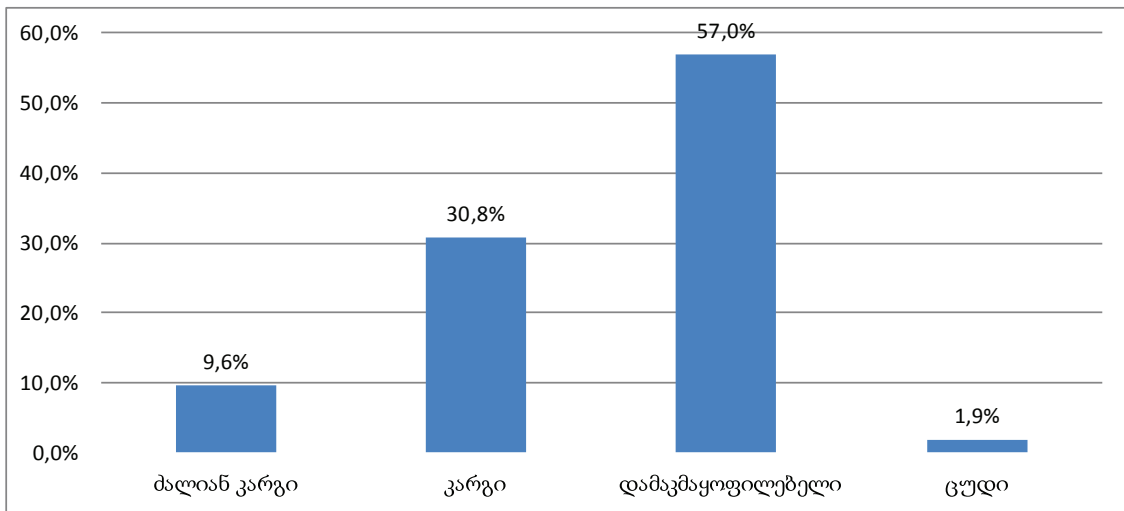
მასწავლებლებს გარემოსდაცვითი განათლების ეფექტურად დანერგვაში ყველაზე მეტად ეხმარებათ სასწავლო სააღმზრდელო პროგრამა. არცერთ დოკუმენტზე არ იყო პასუხი: „არ მეხმარება“ და „სრულიად არ მეხმარება“ (იხ. ნახ # 3).

ნახ #3. ყველაზე სასარგებლო დოკუმენტები ბალების ეფექტური მუშაობისთვის

ბალების მხოლოდ 12%-ს აქვს გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით სხვა ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გარკვეული გამოცდილება ბოლო 5 წლის განმავლობაში; ბალების 88%-ს მსგავსი გამოცდილება არ ჰქონია.

ბალების 57% დამაკმაყოფილებლად აფასებს საქართველოს საბავშვო ბალებში გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით გაწეულ საქმიანობას, 30.8%- კარგად, ძალიან კარგად - 9.6% და ცუდად - 1.9%. ამ საქმიანობას ძალიან ცუდად არცერთი მათგანი აფასებს (იხ. ნახ. #4).

ნახ. #4. ბალების მიერ გარემოსდაცვითი მიმართულებით გაწეული მუშაობის შეფასება

ფოკუსჯგუფის მეთოდით ბაგა-ბალების ადმინისტრაციისა და აღმზრდელების შეხედულებებისა და დამოკიდებულებების შესწავლა ფოკუსირებული იყო იმ საკითხების სიღმისეულ წვდომაზე, რომლებიც ხელს უწყობს ან უშლის გარემოსდაცვითი მიმართულებით ბაგა-ბალების ეფექტურ მუშაობას. ბაგა-ბალების ადმინისტრაციისა და აღმზრდელებთან ჩატარებულ სამ ფოკუსჯგუფში მონაწილეობა მიიღო 23-მა მონაწილემ⁴.

კითხვაზე, თუ რა შინაარსს დებენ ფოკუსჯგუფის მონაწილეები გარემოსდაცვით განათლებაში, რა საკითხებსა და თემებს უნდა მოიცავდეს გარემოსდაცვითი განათლება, ფოკუსჯგუფის მონაწილეები ყურადღებას ამახვილებდნენ იმაზე, რომ ბავშვებს ადრეული ასაკიდან უნდა მიეწოდოთ ინფორმაცია ისეთ საკითხებზე, როგორცაა ბუნების გაფთხილება, რაც უნდა გამოიხატოს მცენარეების მოვლითა და გარემოს სისუფთავის დაცვით. განსაკუთრებული აქცენტი კეთდებოდა ნაგვის სპეციალურ ურნებში ჩაგდების ჩვევის გამომუშავებაზე - „პირველ რიგში, ბავშვებს უნდა გამოუმუშავდეთ უნარ-ჩვევები იმისა, რომ არ დააბინძურონ გარემო, ნაგავი ჩაყარონ ურნაში, არა მარტო ბაღის ტერიტორიაზე, არამედ ყველგან-სახლში, ქუჩაში“.

„ადრეული ასაკიდან ბუნებასთან ცოცხალი შეხება საშუალებას მისცემს ბავშვებს დაინახონ ის ჰარმონია, რემელიც ბუნებაში არსებობს და შემდეგ მთელი ცხოვრება ეცადონ დაიცვან ეს ჰარმონია“ - ფოკუსჯგუფის მონაწილეებს ერთხმად მიაჩნიათ, რომ ბუნებისადმი ადეკვატური დამოკიდებულების გამომუშავება მხოლოდ ბუნებასთან რეალური შეხების დროს შეიძლება გამოუმუშავდეს ბავშვს. ბუნებაში არსებული კანონზომიერებების წვდომა მხოლოდ ამ კანონზომიერებებზე დაკვირვებით არის შესაძლებელი. გარემოსდაცვითი განათლება უნდა გულისხმობდეს ყოველდღიურ შეხებას ბუნებასთან.

ფოკუსჯგუფის მონაწილეთა აზრით, ადრეული ასაკიდან გარემოსადმი სწორი დამოკიდებულების ჩამოყალიბება ხელს უწყობს არა მარტო ეკოლოგიური პრობლემების მოგვარებას, არამედ დადებითად მოქმედებს თვითონ ბავშვის განვითარებაზე - „მცენარეების, ცხოველების გართხილება და დაცვა ბავშვების მწიფებამდე განვითარებაზეც მოქმედებს, როდესაც ისინი სწავლობენ, რომ მცენარეებსაც და ცხოველებსაც სტკივათ, როცა ცუდად ეპყობიან, ისინი იზრდებიან უფრო მზრუნველ და თბილ ადამიანებად, არ არიან სასტიკები. შესაბამისად, ნაკლებ დანაშაულსა და სისასტიკეს ჩაიდენენ მომავალში“.

4 ფოკუსჯგუფების მუშაობაში მონაწილეობდნენ თბილისის შემდეგი ბაგა-ბალების წარმომადგენლები: #158, # 97, # 86, #109, #91, #26, #52, # 65, #20, #24, #1, #8, #21, # 15, #79, #34, # 3, # 22, #84, #29, # 45, #13

- ექცევა თუ არა სათანადო ყურადღება ბალებში გარემოსდაცვით განათლებას? მიუხედავად იმისა, რომ ფოკუსგუფის წევრები ერთხმად აღიარებენ გარემოსდაცვითი მიმართულებით ადამიანის ადრეული ასაკიდან ინფორმირებისა და განათლების მნიშვნელობას, რეალურად ბალებში ამ მიმართულებით არ არის კარგად დაგეგმილი და თანმიმდევრული მუშაობა - „ბალებში არსებული რესურსების კვალობაზე ექცევა ყურადღება, თუმცა ამ მიმართულებით მუშაობა არ არის სპეციალურად დაგეგმილი“. ამ მიმართულებით აღმზრდელთა მუშაობა არის უფრო სპონტანური, ვიდრე დაგეგმილი - „ჩვენს პროგრამაში არის გარემოსდაცვითი თემები, მაგრამ პედაგოგები ამ მიმართულებით ძირითადად შემოიფარგლებიან საუბრებით, იმ ყოველდღიური აქტივობებით, რაც ხდება და ნაკლებად უთმობენ დროს სპეციალურ დაგეგმვას“.

- რას გულისხმობს ბაღის აღსაზრდელეთან გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით რეალურად განხორციელებული აქტივობები? ამ კითხვაზე ყველაზე ხშირად დასახელებული პასუხები უკავშირდება ბაღის ტერიტორიის დასაუფთავებასა და მოვლას. მონაწილეები აღნიშნავენ, რომ ბავშვები ეზოში რეგულარულად გაჰყავთ; ამ დროს ხდება მათთან მუშაობა, რომ ძირს არაფერი დაყარონ, არ მოწყვიტონ ფოთლები და სხვა - „ძირითად აქცენტს ვაკეთებთ იმაზე, რომ ბავშვებმა არ დაანაგვიანონ ეზო - გამოიმუშაონ ეს ჩვევა, ასევე ვასწავლოთ, რომ არ უნდა მოწყვიტონ ფოთლები, ყვავილები - ამით ვასწავლით ზრუნვას გარემოზე“. ზოგიერთ ბაღში, სადაც არის ეზო, მიზანმიმართულად ხდება ბავშვების ჩართვა ბაღის ტერიტორიის დალაგება-დასუფთავებაში. გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს საუბრები ბუნებაზე, წელიწადის დროებზე - „გარემოსთან მიმართებაში ძირითადად გაცნობითი სახის მუშაობაა, ბავშვები ნაკლებად არიან ჩართულები - თვითონ რომ დარგავენ, მორწყავენ, უფრო მეტად გაუფრთხილდებიან“. ნაკლებად გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს ექსკურსია, თუმცა ამ გამოცდილების მქონე ბაღების წარმომადგენელნი ხაზს უსვამდნენ გარემოსდაცვითი მიმართულებით ბავშვების განათლებაში ექსკურსიის მნიშვნელობაზე - „ექსკურსიის დროს ბავშვი უშუალოდ არის შეხებაში ბუნებასთან, ვუხსნით, რა შეიძლება მოხდეს კოცონის დანთებითა და უყურადღებოდ დატოვებით, რა ზიანი ადგება ბუნებას პოლიეთილენის პარკების დაყრით“. მეტად გავრცელებული პრაქტიკაა თეორიული საუბრები წელიწადის სეზონებზე და დედამიწის დღის აღნიშვნა - ეს აქტივობები მითითებულია სტანდარტში. ზოგიერთი ბაღის წარმომადგენელმა აღნიშნა, რომ მცენარეებზე დაკვირვების მიზნით პატარა კონტეინერებში თესავენ ლობიოს, ხორბალს და აკვირდებიან მის გაზრდა-განვითარებას. ბევრმა მონაწილემ აღნიშნა, რომ ბაღებში მოსწავლეების გარემოსდაცვითი მიმართულებით განათლებისთვის ეფექტურად გამოიყენებოდა ე.წ. „ცოცხალი კუთხეები“, სადაც იყო სხვადასხვა მცენარე, ცხოველი (მაგალითად, კუ), ფრინველი (მაგალითად, თუთიყუშები, იადონები) - თითქმის ყველა ბაღს აქვს ასეთი კუთხეების არსებობის გამოცდილება. ასეთ ცოცხალ კუთხეებში ბავშვებს ჰქონდათ მცენარეებსა და ცხოველებზე დაკვირვებისა და მოვლის შესაძლებლობა, ეჩვეოდნენ ბუნებაზე ზრუნვას. თუმცა, თბილისის ბაგა-ბაღების მართვის სააგენტო ასეთი „ცოცხალი კუთხეების“ არსებობას არ მიესალმება, რადგან თვლის, რომ ზოგიერთი მცენარის, ცხოველის ან ფრინველის მიმართ შეიძლება რომელიმე ბავშვს ალერგია ჰქონდეს. - „ჩვენ გვქონდა ცოცხალი კუთხე სხვადასხვა მცენარით, სადაც ბავშვებს ვაჩვენებდით, როგორ იზრდებოდა ესა თუ ის მცენარე, ვაკვირდებოდით, ვუვლიდით, სააგენტოს წარმომადგენლებმა კი ავვიკრძალეს ამგვარი ცოცხალი კუთხე, გვითხრეს, რომ ბავშვები შეიძლება ალერგიულიები ყოფილიყვნენ“. რამდენიმე ბაღმა გააზიარა საპატრიარქოსთან თანამშრომლობის გამოცდილება - საპატრიარქოს მიერ ორგანიზებული ინიციატივის ფარგლებში ბავშვებთან ერთად დარგეს ხეები. ბაღის ეზოში ნერგების დარგვისა და მოვლის გამოცდილება ბევრ ბაღს აღმოაჩნდა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, პრაქტიკოსების უმეტესობას მიაჩნია, რომ გარემოსდაცვითი განათლება მაშინ არის ეფექტური, როდესაც ბავშვი პირდაპირ და აქტიურ შეხებაშია ბუნებასთან და სწავლებას მხოლოდ გაცნობითი ხასიათი არ აქვს. გარემოსდაცვითი თემები შეტანილია ხატვისა და ხელგარჯილობის ნაწილში „ვაკეთებთ ბუნების კუთხეებს - ბავშვები ხატავენ, აფერადებენ გარკვეულ გარემოსთან დაკავშირებულ თემებს, აკეთებენ კუთხეებს. ვაკეთებთ პოსტერებს“. ცალკეულ შემთხვევებში ბავშვებთან ჩატარებული აქტივობები გამომწვევითაა ბავშვებისთვის იმ აზრის მიწოდებისკენ, რომ ბუნებრივი რესურსები ამოწურვადია და გაფრთხილება სჭირდება. - „ერთი აქტივობის დროს ბავშვებს ვთხოვეთ, შეეხსენებინათ მშობლებისთვის, რომ საღამოს 9 საათისთვის გამოერთოთ შუქი - ყველა ბავშვმა შეახსენა ამის შესახებ მშობლებს, თუმცა ყველა მშობელმა

არ შეასრულა ეს თხოვნა“. ასევე ერთჯერადად ჩატარებულ ღონისძიებად დასახელდა ღია კარის დღე მშობლებისთვის „ბუნება და ტექნოლოგიები“ – „ვაჩვენეთ, როგორ ცუდ ზეგავლენას ახდენენ ნარჩენები ბუნებაზე“. აღსანიშნავია, რომ მსგავსი აქტივობები არ ატარებს რეგულარულ ხასიათს, იგეგმება იმ პედაგოგის მიერ, ვისაც ეკოლოგიური საკითხები მნიშვნელოვან თემად მიაჩნია. მსგავსი, სპეციალურად დაგეგმილი და განხორციელებული აქტივობები იშვიათობას წარმოადგენს ზოგადად ბალებისთვის. საბავშვო ბაღებში საკმაოდ გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს მეორეული ნივთების შეგროვება – მაგალითად, არაჟნის, რძის და სხვა ნაწარმის ყუთების მოტანას სთხოვენ მშობლებს და ამ ნივთებს იყენებენ ხელგარჯილობის გაკვეთილებზე – ნივთებსაც ეფექტურად იყენებენ სხვადასხვა მიზნისთვის და ასევე ბავშვების ყურადღებას ამახვილებენ იმ გარემოებაზე, რომ ზოგიერთი ნივთის მეორადი მოხმარება ბუნებრივ რესურსებს ზოგავს – „კუსხნით, რომ ფურცლი ხისგან მზადდება, ამიტომ ფურცლის მეორეული გამოყენებაც შეიძლება და ამით ხეებს დავიცავთ“.

ფოკუსჯგუფის მონაწილეები თვლიან, რომ მართალია გარემოსდაცვითი თემები შედის იმ დოკუმენტებში, რომლითაც ხელმძღვანელობენ მუშაობისას, ეს თემა საჭიროებს განსაკუთრებულ ყურადღებას. საჭიროა ამ მიმართულებით მუშაობა წარიმართოს კარგად დაგეგმილად და ორგანიზებულად და არ იყოს დამოკიდებული ცალკეული პედაგოგების ენთუზიაზმსა და სურვილზე – „თუ სწორი მიმართულება ექნებათ პედაგოგებს, ნერგის დარგვაზე მეტი შეიძლება გაკეთდეს. დღეს არსებულ პროგრამასა და ზოგადად სიტუაციაში, არ არის საკმარისი აქცენტები გაკეთებული. ეს არ უნდა იყოს სეზონური – ხეების მობარვა ან შეთეთრება, ასეთი აქტივობები უნდა იყოს კარგად ორგანიზებული მთელი წლის განმავლობაში“. „არის ძალიან ბევრი თემა, რაც შეიძლება აისახოს პროგრამაში – მაგალითად, წყლის და ელექტროენერჯის თემა, მათი მომჭირნედ მოხმარების მნიშვნელობა და გაიწეროს აქტივობები, თუ როგორ შეიძლება ბავშვებს ეს ჩვევები გამოვუმუშაოთ“. ფოკუსჯგუფის მონაწილეებმა ყურადღება გაამახვილეს ამ მიმართულებით მშობლების როლსა და ჩართულობაზე. აღინიშნა, რომ ხშირად ბავშვები განსხვავებულ ქცევას და ღირებულებებს აწყდებიან ბაღსა და ოჯახში – „ის, რასაც სწავლობენ ბაღში, განმტკიცებული უნდა იყოს ოჯახში. თუ ჩვენ ვასწავლით რომ ნაგავი ურნაში უნდა ჩააგდოს, მისი მშობლები კი თავისუფლად ყრიან ნაგავს ქუჩაში, ბუნებრივია, რომ ბაღის გარეთ ბავშვიც ზუსტად ასე მოიქცევა“. ფოკუსჯგუფის მონაწილეების აზრით, აუცილებელია ისეთი აქტივობების დაგეგმვა, სადაც მშობლები აქტიურად იქნებიან ჩართულები. პედაგოგებს მიაჩნიათ, რომ გარემოსდაცვითი მიმართულებით უნდა გაკეთდეს ცალკე პროგრამა, რომელსაც გარკვეულწილად სავალდებულო ხასიათიც კი ექნება – „მოცემულ სიტუაციაში, როდესაც ჯგუფში ამდენი ბავშვია, მასწავლებელს დრო აღარ რჩება გარკვეულ ინოვაციებზე საფიქრელად, ამიტომ თუ ამ მიმართულებით მუშაობა სავალდებულო იქნება, ამ საკითხზე მეტად მობილიზდებიან“. პედაგოგებს მიაჩნიათ, რომ კარგი იქნება თუ გარემოსდაცვითი განათლების პროგრამაში თავმოყრილი იქნება ყველაფერი – სახელმძღვანელოები, სახალისო აქტივობები, ვიდეომასალა, სხვადასხვა თვალსაჩინოება – „არსებული პროგრამა ყველა მიმართულებით საჭიროებს დახვეწას, არამარტო გარემოსდაცვითი მიმართულებით. გარდა ამისა, უნდა იყოს გარკვეული სახელმძღვანელოები, უფრო კონკრეტული აქტივობებით, თამაშებით, რომელიც დაეხმარება პედაგოგს ბავშვებთან ამ კუთხით მუშაობაში. ახლა ჩვენი საძებნია ყველაფერი, რა და როგორ გავაკეთოთ. ეს თუ ერთად იქნება თავმოყრილი – თამაშები, მოთხრობები, ვიდეოები, სხვა თვალსაჩინოებები – დაგვეხმარებოდა მუშაობაში“. ბაღში აუცილებელია თემატური ბიბლიოთეკის შექმნა, სადაც თავმოყრილი იქნება თანამედროვე წიგნები, სახელმძღვანელოები, ვიდეომასალა, სხვადასხვა თვალსაჩინო მასალა.

1.4. კვლევის შედეგები და რეკომენდაციები

ბავშვები სწავლობენ უკეთესად, როდესაც მათი სოციალური და პიროვნული უნარები ეფექტურად არის განვითარებული. ამავდროულად, მათ თვითრეგულირებადი უნარები სათანადოდ უნდა ჰქონდეთ განვითარებული. თუმცა ეს არ არის საკმარისი, როდესაც ვსაუბრობთ გარემოსდაცვით განათლებაზე, ამისთვის დამატებით საჭიროა დამოკიდებულებების იმგვარად განვითარება, რომ მათ შეძლონ მათ გარშემო არსებული სამყაროსადმი გარემოსდაცვითი პასუხისმგებლობის განვითარება. ეს კი ბავშვის კოგნიტური

უნარების განვითარების პარალელურად უნდა ხდებოდეს, რათა მისი ქცევა გააზრებული იყოს. ამისთვის კი საჭიროა, ადრეული ასაკიდან უკვე მივაწოდოთ ასაკის შესაბამისი გარემოსდაცვითი თემები, ვასწავლოთ დაკვირვება ბუნებაზე, დავუსვათ სააზროვნო შეკითხვები და ვასწავლოთ მიზეზშედეგობრივი კავშირების დამყარება. სწორედ სტანდარტი უნდა აძლევდეს მასწავლებელს საშუალებას, რომ აღსაზრდელს საჭირო ცოდნა გადასცეს, განუვითაროს აღნიშნული უნარები და შედეგად გარემოსადმი პასუხისმგებლობითი დამოკიდებულება გამოუმუშავოს.

ადრეულ ასაკში სწავლისა და განვითარების სტანდარტი

ადრეული ასაკის სწავლის და განვითარების შემუშავებული სტანდარტი მოიცავს ამ ასაკის ბავშვებისთვის გარემოსდაცვითი მიმართულებით მნიშვნელოვან ყველა კომპონენტს. დოკუმენტი არის კარგად დაბალანსებული და ასაკობრივ განვითარებასთან ერთად იზრდება წაყენებული მოთხოვნები. შედეგები უფრო რთულდება და მიმართულია არა მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემაზე, არამედ უნარ-ჩვევების განვითარებაზე, ასევე ნაბიჯ-ნაბიჯ ყალიბდება სწორი განწყობა-დამოკიდებულება გარემომცველი სამყაროსადმი. თავიანთი ასაკის შესაბამისად ბავშვებს თავდაპირველად ასწავლიან, დაინტერესდნენ ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნებით, ხოლო მოგვიანებით ბუნებაში მიმდინარე მოვლენებით, ამის შემდეგ უკვე ასწავლიან ბუნების მოფრთხილებას, მის კომპონენტებს შორის კავშირების გამოვლენას.

სტანდარტს აკლია სხვა თანაბარმნიშვნელოვანი კომპონენტების განვითარება, ისეთები, როგორებიცაა სტანდარტის დანერგვისა და შეფასების ეფექტური მოდელი, მასწავლებელთა კვალიფიკაციის მუდმივი ამაღლების შესაძლებლობები. მათი დანერგვა, საშუალებას მოგვცემს დარწმუნებულები ვიყოთ, რომ მასწავლებელი ასრულებს სტანდარტით გაწერილ მოთხოვნებს. ასეთ შემთხვევაში, გარემოსდაცვითი რეკომენდაციების გათვალისწინება სტანდარტში აისახება აღსაზრდელზე, მათ გარემოსადმი სწორ განწყობა-დამოკიდებულებაზე.

სტანდარტს ახლავს რჩევები მეურვეებისათვის და მშობლებისთვის. ეს მეტად მნიშვნელოვანია, რადგან მშობლებს არ აქვთ საკმარისი ცოდნა და გამოცდილება, რათა ბავშვები ჰარმონიულად განვითარდნენ. ამ რჩევების გათვალისწინება ბავშვს დაეხმარება მათი საბავშვო ბაღში მიღებული ცოდნისა და უნარ-ჩვევების უკეთ გასავითარებლად. ხშირად, ბაღში შექმნილი ღირებულებების განმტკიცება ოჯახში არ ხდება, ამდენად საჭიროა ერთობლივი ღონისძიებების დაგეგმვა, სადაც მშობელი მეტად იქნება ჩართული და, შესაბამისად, აღსაზრდელზე ეს უკეთ იმოქმედებს.

საჭიროა, მსგავსი რჩევები არა მხოლოდ მეურვეებისთვის, არამედ მასწავლებლებისთვისაც იყოს დართული, რადგან სტანდარტის მთავარი დამნერგავი სწორედ ის არის. მისთვის დეტალური ინსტრუქციების მიცემა კი სტანდარტს უფრო მეტად პრაქტიკულ ხასიათს მისცემს; შესაძლებელია ამ შინაარსით გამდიდრებული გზამკვლევის გამოცემა.

კარგია, თუკი ცალკე თავი იქნება იმის შესახებ, თუ რა როლი აქვთ ბაღების ადმინისტრაციას. ამგვარი მიდგომა სტანდარტის დანიშნულებას კიდევ უფრო გააფართოვებს. ისინი უნდა იცნობდნენ სტანდარტს და ასევე უნდა იცოდნენ, როგორ უნდა შეუწყონ ხელი მასწავლებლებს სტანდარტში გაწერილი შედეგების უკეთ მიღწევაში. აღსანიშნავია, რომ სწორედ ბაღების ადმინისტრაცია გამოდის ყველაზე ხშირად გარემოსდაცვითი ღონისძიებების ჩატარების ინიციატივით, მათთვის მიზანმიმართული რეკომენდაციები კი მეტად შეუწყობს გარემოსდაცვითი განათლების დანერგვას ბაღებში.

მთავარ ხარვეზად შეიძლება მიჩნეული იყოს ის, რომ სტანდარტი მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათისაა, ხოლო თბილისისთვის განკუთვნილი პროგრამა კი, რომელშიც დეკლარირებულია, რომ მასზე დაყრდნობითაა შექმნილი, არ ასახავს სტანდარტის ყველა სფეროსა და ქვესფეროს, მათ შორის, ჩვენი ინტერესის თემას - გარემოს დაცვას.

სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბაღებისთვის

თბილისისთვის განკუთვნილ პროგრამაში - სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა თბილისის ბაგა-ბაღებისთვის - ასახულ თემებში არაა გაშლილი გარემოსდაცვითი საკითხები. თემაში - „ჩემი გარემო“ ასახულია მხოლოდ სოციალური გარემო. ამდენად, არც თემები და არც კატეგორიები არ იძლევიან სათანადო ცოდნას, ვერ ავითარებენ შესაბამის უნარებს და სწორ დამოკიდებულებებს გარემოსადმი.

იმის გამო, რომ ასაკობრივი დაყოფა თბილისის პროგრამაში აღარ შეესაბამება არსებულ საკანონმდებლო მოთხოვნებს, აწეულია დაწყებით სკოლაში შესვლის ასაკი, პროგრამა გარკვეულ კორექტირებას უნდა დაექვემდებაროს. ამ დროს სასურველი იქნება გარემოსდაცვითი შედეგების ჩამატება სხვადასხვა ასაკობრივი ჯგუფისთვის.

საჭიროა გარემოსდაცვითი განათლების მეტად გავრცობა, პროგრამას უნდა ახლდეს რესურსები, გზამკვლევები, სახელმძღვანელოები, თვალსაჩინოებები, სახალისო აქტივობები, თამაშები, ვიდეომასალა, ასაკობრივად შესაბამისი ლიტერატურა, რაც შეიძლება მეტი ეკოლოგიასთან დაკავშირებული მაგალითით, ნარჩენების შემცირებაზე, დანაგვიანებული გარემოსადმი სწორი დამოკიდებულების გამოსამუშავებლად. რესურსები ისეთი მაგალითებით უნდა იყოს გამდიდრებული, რომ ბავშვმა შეძლოს ბუნების მიმართ ადამიანის პოზიტიური და ნეგატიური ქმედებების განსხვავება. ამ მიმართულებით მეტი რესურსია შესაქმნელი და მეტი აქტივობაა შესამუშავებელი.

ზოგადი ხასიათის რეკომენდაციები

ბევრი კარგი მასალა უკვე აპრობირებულია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, რომლებმაც უკვე წლებია განავითარეს თავიანთი სტანდარტები და შექმნეს მასწავლებლებისთვის დამხმარე მასალებიც. ეს მასალები თარგმნას საჭიროებს. განსაკუთრებით აქტუალურია ხელმისაწვდომი საკმარისი ქართულენოვანი თამაშები, აქტივობები, მოთხრობები, რომლებიც მასწავლებელს დაეხმარებოდა გარემოსდაცვითი თემების უკეთეს სწავლებაში.

კარგია, თუკი ბალებში ასევე დამკვიდრდება მწვანე თარიღების აღნიშვნის ტრადიციები, რაც დადებითად აისახება ბავშვების სწორი განწყობა-დამოკიდებულების გამომუშავებაზე გარემოს მიმართ. ამ დღეების აღნიშვნამ (დედამიწის საერთაშორისო დღე - 22 აპრილი, წყლის დღე -22 მარტი) თავისი თემებიდან გამომდინარე მრავალფეროვანი ხასიათი შეიძლება მიიღოს, მაგ., გამოფენები, ექსკურსიები.

ამავდროულად, მასწავლებლები აცნობიერებენ, თუ როგორი მნიშვნელობა აქვს ბუნებასთან ყოველდღიურ შეხებას, ეზოს კეთილმოწყობას, „ცოცხალი კუთხის“ არსებობას სასურველად მიიჩნევენ, თუმცა გამორიცხული უნდა იყოს ისეთი მცენარეებისა ქონა და ცხოველების ყოლა, რომლებმაც შეიძლება ბავშვის ჯანმრთელობა ეჭვქვეშ დააყენოს, უსაფრთხოება დაარღვიოს (მაგ., ალერგია გამოიწვიოს). ასეთი შესაძლებლობა აღსაზრდელებს საშუალებას მისცემს უშუალოდ დააკვირდნენ ცოცხალ სამყაროს და ასევე მეტად განივითარონ მასზე ზრუნვის უნარი.

მეტად მნიშვნელოვანია ბაღში ოპტიმალური რაოდენობის ბავშვების უზრუნველყოფა. ჯგუფებში დიდი რაოდენობით ბავშვების არსებობა შეუძლებელს ხდის სტანდარტითა და პროგრამით გათვალისწინებული აქტივობების განხორციელებას (არამართო გარემოსდაცვითი მიმართულებით). ასევე, მეტად მნიშვნელოვანია, ბაგა-ბაღების აღჭურვა ეკოლოგიურად სუფთა ინვენტარით, ავეჯითა და სათამაშოებით.

ბაღის აღმზრდელების უმრავლესობას მიაჩნია, რომ გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით ბავშვებთან მუშაობის დაწყების საუკეთესო ასაკი სამი წელია. თუმცა საერთაშორისო გამოცდილება აჩვენებს, რომ ამ მიმართულებით ბავშვებთან მუშაობა უფრო ადრეულ ასაკშიც შეიძლება, ეფექტურად წარიმართოს. გარემოსდაცვითი მიმართულებით პედაგოგთა და აღმზრდელთა მოსამზადებელი სატრენინგო პროგრამა აუცილებლად უნდა მოიცავდეს ამ საკითხს.

ბაგა-ბაღებში გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით ეფექტური მუშაობისთვის აუცილებელია სახელმწიფო უწყებებს შორის თანამშრომლობა და აქტივობების კოორდინირება. ამ მიმართულებით მეტად მნიშვნელოვანია თანამშრომლობის განვითარება ისეთ უწყებებს შორის, როგორცაა საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, თბილისის მერია, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები. აღნიშნული თანამშრომლობა შეიძლება გულისხმობდეს ბაგა-ბაღის პედაგოგებისა და აღმზრდელებისთვის გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით სატრენინგო პროგრამის მომზადებას და განხორციელებას, ბაგა-ბაღების საჭირო რესურსებით უზრუნველყოფას - თემატური ბიბლიოთეკების მომზადება, ბავშვებთან პრაქტიკული საქმიანობისთვის საჭირო ნივთებით უზრუნველყოფა: ნერგები, მცენარეების დასათესი კონტეინერები, ხელთათმანები და სხვა.

ბაგა-ბალებში გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით ადმინისტრაციისა და აღმზრდელთა მოტივაციის გასაზრდელად აუცილებელია მიზანმიმართული მუშაობა, განსაკუთრებით ეფექტური იქნება ამ მიმართულებით რამდენიმე სახელმწიფო უწყების თანამშრომლობა (საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, თბილისის მერია, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები) - ამ მიმართულებით ეფექტური იქნება გარემოსდაცვითი მიმართულებით მცირე საგრანტო პროგრამების შექმნა, წამახალისებელი პრიზების დაწესება ბაგა-ბალებისთვის გარემოსდაცვითი მიმართულებით ეფექტურად გაწეული სამუშაოსთვის - ეს შეიძლება იყოს „ყველაზე მწვანე ბაღი“ ან „ ცხოველების მეგობარი ბაღი“ და სხვა. წამახალისებელი პრიზი შეიძლება იყოს ექსკურსია, გასეირნება ქალაქში - ზოოპარკში, მთაწმინდის პარკში და სხვა. აუცილებელია ასეთი აქტივობების გაშუქება მასმედიით, რათა საზოგადოებისთვის ნათელი იყოს, რომ გარემოსდაცვითი განათლება სახელმწიფოსთვის პრიორიტეტულ თემას წარმოადგენს.

გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბებისათვის, მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი განათლების პროცესში მშობლებისა და ოჯახების აქტიური ჩართვა. ამდენად, სასურველია, რომ საბავშვო ბაღის დონეზე შეიქმნას არაფორმალური გაერთიანებები, რომელშიც აქტიურად ჩაერთვებიან მშობლები და მონაწილეობას მიიღებენ საბავშვო ბაღის გარემოსდაცვით საქმიანობაში. მნიშვნელოვანია, რომ ბავშვებმა დაინახონ მშობლების დამოკიდებულება, მიბაძონ მათ, რაც ხელს შეუწყობს საბავშვო ბაღში შექმნილი ცოდნისა და უნარების მყარ ჩვევად ჩამოყალიბებას.

ბაგა-ბალებში მუშაობის გაუმჯობესებისთვის, არა მარტო გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით, მეტად მნიშვნელოვანია ასევე შესაბამისი კადრების მომზადება სპეციალური საუნივერსიტეტო პროგრამით.

თავი 2. გარემოსდაცვითი განათლება ზოგადი განათლების საფეხურზე

2.1. შესავალი

საგანმანათლებლო და სააღმზრდელო დაწესებულებებში ბავშვებისა და მოზარდების გარემოსდაცვითი კუთხით განათლების საკითხის შესასწავლად კვლევა წარიმართა ორი ძირითადი მიმართულებით:

1) სამაგიდე კვლევა - გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით ნორმატიული დოკუმენტების კვლევა (ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები, ეროვნული სასწავლო გეგმისა და მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტის ანალიზი) და

2) თვისებრივი კვლევა - საკითხისადმი სკოლის პედაგოგების, ადმინისტრაციის წარმომადგენლებისა და სფეროს ექსპერტების დამოკიდებულების შესწავლა.

2.2. გარემოსდაცვითი განათლების ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების სასწავლო პროგრამაში

ზოგადად, საქართველოში ამ საკითხების სწავლების ხანგრძლივი ტრადიციაა. გარემოს დაცვის მიზნით თბილისში 1977 წელს მსოფლიოს პირველ სამთავრობათაშორისო კონფერენციაზე „გარემოს შესახებ განათლებაში“ მიიღეს „თბილისის დეკლარაცია“, რომელშიც ხაზი გაესვა გარემოსდაცვითი განათლების აუცილებლობას როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ განათლებაში და დაისვა საკითხი გარემოსდაცვითი განათლების სავალდებულო სწავლების შესახებ.

აღნიშნულმა კონფერენციამ შექმნა წინაპირობა გარემოს დაცვისა და მდგრადი განვითარების განათლებისთვის. კერძოდ, ამ დოკუმენტში აღნიშნული ცნობიერება, ცოდნა, მიდგომა, უნარები და ჩართულობა, კვლავ აქტუალურია და მთავარი მიზანი - ადამიანის ქცევის, ქმედების, პრაქტიკისა და სოციალური პირობების მდგრადი მომავლისადმი შესაბამისობაში მოყვანა – ჯერ კიდევ მისაღწევია.

სამაგიდე კვლევა

თბილისიდან თბილისამდე (1977-2014 წწ.)

„გარემოსდაცვითი განათლების მიზანია, აამაღლოს საზოგადოებრივი ცნობიერება გარემოსდაცვით საკითხებზე და მოუწოდოს სახელმწიფოებს, მიმართონ ქმედებები და დასახონ გარემოსთან ჰარმონიაში მყოფი განვითარების გზები.“

თბილისის დეკლარაცია

მსოფლიოს პირველი სამთავრობათაშორისო კონფერენცია გარემოსდაცვით სფეროში განათლების შესახებ გაიმართა თბილისში 1977 წლის 14–26 ოქტომბერს გაერთიანებული ერების განათლების, მეცნიერების და კულტურის ორგანიზაციის (UNESCO) მიერ. კონფერენციაში მონაწილეობდა 66 წევრი ქვეყნის დელეგატი, ასევე – გაეროს რვა სააგენტოს და პროგრამის წარმომადგენლები და დამკვირვებლები და 20 საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია.

მიღებული იქნა დეკლარაცია, რამაც გარემოსდაცვითი განათლების როლის მნიშვნელობა გარემოს დაცვისა და გაუმჯობესების მიმართულებით მნიშვნელოვნად წარმოაჩინა. თბილისის დეკლარაცია აღმოჩნდა ის საბაზისო დოკუმენტი, რომელმაც ჩამოაყალიბა ფორმალური და არაფორმალური განათლებისთვის გარემოსდაცვითი განათლების ძირითადი ჩარჩო, რაც საფუძვლად დაედო შემდგომში მრავალ საერთაშორისო დოკუმენტს.

თბილისის დეკლარაციის რეკომენდაციები ეხება სხვადასხვა დონეზე (ადგილობრივი, ეროვნული, რეგიონული და საერთაშორისო) განსახორციელებელ პრინციპებს და ასევე შეიცავს მითითებებს სასკოლო და არასასკოლო სისტემის ყველა ასაკობრივი ჯგუფისთვის შესაფერისი გარემოსდაცვითი განათლების შესახებ.

გარემოსდაცვითი განათლების მიზნებს შორის განისაზღვრა, თითოეული ადამიანი უზრუნველყოს იმ ცოდნის, ღირებულებების, დამოკიდებულების, ვალდებულების და უნარ-ჩვევების შექმნის შესაძლებლობით, რაც საჭიროა გარემოს დაცვისა და მისი გაუმჯობესებისთვის.

კონფერენციის შედეგები იმ პერიოდისთვის პროგრესული იყო და დღესაც არ კარგავს თავის აქტუალობას. მისი შედეგები აისახა საბჭოთა კავშირის სასკოლო პროგრამებში, თუმცა რესპუბლიკებს დამოუკიდებლობა შემლუდული ჰქონდათ და მხოლოდ 25%-ს შეეძლო ცვლილებების განხორციელება, რაც ენის და ქვეყნის ისტორიის სწავლებისთვის იყო განკუთვნილი. ამდენად, საქართველოს სასკოლო პროგრამებში სწავლება ვერ განხორციელდა იმ მოცულობით, როგორც ეს დეკლარაციაში იყო განსაზღვრული.

ამჟამად, მოქალაქის უფლება-მოვალეობას, მიიღოს გარემოსდაცვითი განათლება, აიმაღლოს გარემოსდაცვითი ცნობიერების დონე, უზრუნველყოფს „საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ“⁵.

კანონის მიხედვით, საზოგადოების გარემოსდაცვითი დონის ამაღლება და სპეციალისტების მომზადება ერთიანი სისტემაა, რომელიც მოიცავს საგანმანათლებლო დაწესებულებების კადრების მომზადებასა და კვალიფიკაციის ამაღლებას. კანონის მიხედვით, გარემოსდაცვითი განათლების ერთიანი სისტემა მოიცავს განათლების ყველა საფეხურს სკოლამდელიდან დაწყებული უმაღლესით დასრულებული.

უფრო დეტალურად გარემოსდაცვითი განათლების საკითხები აღწერილი იყო მოსახლეობის ეკოლოგიური განათლების სახელმწიფო პროგრამაში⁶, მასში განისაზღვრა ეკოლოგიური განათლება: - „ეკოლოგიური განათლება წარმოადგენს მულტიდისციპლინურ სწავლებას, რომელიც აყალიბებს გარემოსდაცვით შეგნებას, ღირებულებებს და უნარ-ჩვევებს რისი საშუალებითაც ადამიანი და მთლიანად საზოგადოება მონაწილეობს გარემოს შენარჩუნების და გაუმჯობესების საქმეში; იგი არის უმნიშვნელოვანესი სოციალური სტრატეგია, რომელიც თავის საბოლოო მიზნად ისახავს ისეთი ადამიანის ჩამოყალიბებას, რომელსაც აქვს შესაბამისი ცოდნა საკუთარი საარსებო გარემოს შესახებ, აქვს შეფასების უნარი, ფლობს გარემოსთან ურთიერთობის პრაქტიკულ უნარ-ჩვევებს და გამოუმუშავებული აქვს ძირითადი (მათ შორის, გარემოსდაცვითი) განწყობა-დამოკიდებულებები“. განისაზღვრა მისი მიმღებები, რომელთა შორის მთავარი მასწავლებლები, ტრენერები, ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულების აღსაზრდელები, მოსწავლეები თუ სტუდენტები არიან, ხოლო სტრატეგიულ მიმართულებას წარმოადგენს მათი ინფორმირება, კომუნიკაცია, სწავლება და შესაძლებლობათა განვითარება.

ეს დოკუმენტი არ იყო მხოლოდ ეკოლოგიურ განათლებაზე ორიენტირებული, აქ საკითხები ბევრად ფართოა და სისტემური. მისი მიზანია მდგრადი განვითარების იდეებისა და მდგრადი ბუნებათსარგებლობის პრინციპების პოპულარიზაცია და პროპაგანდა, ხოლო მისი გავლენა როგორც ფორმალური, ისე არაფორმალური განათლებაა.

2012 წელს თანამედროვე გამოწვევებზე საპასუხოდ შემუშავდა სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა, რომელიც „მოსახლეობის ეკოლოგიური განათლების სახელმწიფო პროგრამის შესახებ“ გაგრძელებას წარმოადგენს.

2.3. გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: საქართველოს 2012-2014 წწ. ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა

საქართველოს გარემოს დაცვის სამინისტროს მიერ, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროსთან თანამშრომლობით მოამზადდა „გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: საქართველოს 2012-2014 წწ. ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა“, რომელიც დამტკიცდა საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 24 მაისის №980 განკარგულებით. დოკუმენტი შემუშავდა საჯარო განხილვების, საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებთან გამართული სპეციალური სამუშაო

5 საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ, 1996 წ.

6 საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება #538 მოსახლეობის ეკოლოგიური განათლების სახელმწიფო პროგრამის შესახებ, თბილისი, 2002 წ.

7 გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა 2012-2014, თბილისი, 2012

შეხვედრებისა და გარემოსდაცვითი განათლების სფეროთი დაინტერესებულ მხარეებთან კონსულტაციების საფუძველზე.

აღნიშნული დოკუმენტი მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს საქართველოში გარემოსდაცვითი ცნობიერების ამაღლებასა და, შესაბამისად, ქვეყნის მდგრად განვითარებაში.

დოკუმენტის მიზანია გარემოსდაცვითი განათლების ისე ორგანიზება, რომ საქართველოს ყველა მოქალაქე გარემოსადმი პასუხისმგებლობით იყოს გამსჭვალული, ყოველი ქმედება საზოგადოებაში ცვლილებების გონივრული დანერგვისთვის აუცილებელ ცოდნას, უნარებს, ღირებულებებსა და დამოკიდებულებებს უნდა ეფუძნებოდეს, დანერგვისას განვითარდეს სისტემური მიდგომები, ძალისხმევის კოორდინირება დაინტერესებულ მხარეთა შორის კომუნიკაციის გასაუმჯობესებლად, მათი შესაძლებლობების გასაძლიერებლად მდგრადი განვითარების კუთხით, საგანმანათლებლო და გარემოსდაცვითი მიზნების საერთაშორისო სტანდარტებთან შესაბამისობაში მოყვანა.

სტრატეგიის მიხედვით განათლება უნდა იყოს⁸:

- ხელმისაწვდომი ყველასათვის, განურჩევლად სქესის, ენის, რელიგიის, ეროვნული თუ სოციალური წარმოშობისა და ასაკისა;
- გამიზნული განათლების ყველა ტიპისა და საფეხურისათვის განათლების სისტემის ფარგლებში და მის გარეთ;
- მიმართული არა მხოლოდ ცოდნასა და უნარებზე, არამედ გარემოსდაცვით/მდგრად მიდგომებზე, ღირებულებებსა და ქმედებებზე;
- ჰოლისტიკური და ინტერდისციპლინული;
- ეფუძნებოდეს „სწავლა მთელი სიცოცხლის განმავლობაში“ პრინციპს;
- ტოლერანტობის მხარდამჭერი მრავალფეროვნების მიმართ, შექმნას შესაძლებლობა და აღძრას საზოგადოებასთან თანამშრომლობის სურვილი ადგილობრივ, ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე;
- მხარი დაუჭიროს ჩართულობასა და დემოკრატიულ პრინციპებს ყველა მიმართულებით;
- დანერგოს კრიტიკული აზროვნება;
- განავითაროს შემოქმედებითი მიდგომა გარემოსდაცვითი გამოწვევების ანალიზსა და გადაწყვეტაში;
- მიზანმიმართული ადგილობრივ გარემოსდაცვით საკითხებზე და უნდა აკავშირებდეს მათ გლობალურ თემებთან;
- უნდა შექმნას მოთხოვნილება სუფთა და ჯანმრთელ გარემოზე;
- უნდა განავითაროს ადამიანების კეთილდღეობის, ეკონომიკური განვითარების და გარემოს დაცვის მჭიდრო ურთიერთკავშირის აუცილებლობის და მისი დადებითი შედეგების აღქმის უნარი;
- ხელი შეუწყოს საერთაშორისო გარემოსდაცვითი შეთანხმება-ვალდებულებების განხორციელებას;
- ხელი უნდა შეუწყოს ინდივიდუალურ ქმედებებს, პასუხისმგებლობისა და ანგარიშვალდებულების გრძნობების ჩამოყალიბებას საქართველოსა და მსოფლიოს მომავლისათვის.

2.4. თბილისი+35: გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის

35 წლის შემდეგ თბილისში საქართველოს მთავრობის ორგანიზებით 2012 წლის 6-7 სექტემბერს ქ. თბილისში გაერთიანებული ერების განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაციის (UNESCO) და გაეროს გარემოს დაცვის პროგრამის (UNEP) პარტნიორობით კვლავ გაიმართა მთავრობათაშორისი კონფერენცია „თბილისი+35: გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის“. კონფერენციის მონაწილეები იყვნენ სხვადასხვა ქვეყნის შესაბამისი სექტორის მინისტრები, საერთაშორისო

8 სტრატეგია ხელმისაწვდომია შემდეგ ბმულზე: http://moe.gov.ge/files/PDF%20%20qartuli/Garemos%20Dacviti%20Strategia/EESD_GE_A5_PRINT.pdf

ორგანიზაციების წარმომადგენლები, ექსპერტები და სხვა დაინტერესებული პირები. ამით კიდევ ერთხელ გაესვა ხაზი გარემოსდაცვით განათლებას ახლა უკვე მდგრადი განვითარების მისაღწევად.

ამ 35 წლის განმავლობაში, გარემოსდაცვითმა განათლებამ მდგრადი განვითარების ცნების განვითარების კვლადაკვალ ახალი სახე მიიღო. დღესდღეობით განათლება მდგრადი განვითარებისათვის საერთაშორისო დონეზე აღიარებულია ისეთი საზოგადოების შექმნის ინსტრუმენტად, რომელიც შეძლებს გაითვალისწინოს, როგორც არსებული, ასევე მომავალი თაობების საჭიროებები. განათლება, მისი ყველა ფორმით, მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ საზოგადოებას მივაწოდოთ ცოდნა მდგრადი განვითარების საკითხებზე. უფრო მეტიც, განათლებას გადამწყვეტი როლი ეკისრება ისეთი უნარების განვითარებაში, რომელიც საზოგადოებას საშუალებას მისცემს მიღებული ცოდნა კონკრეტულ ქმედებებში გადაიტანოს როგორც ეროვნულ, ისე რეგიონულ და საერთაშორისო დონეზე.

„თბილისი+35“ კონფერენციის შედეგად შემუშავდა კომუნიკე „ასწავლე დღეს - მდგრადი მომავლისთვის“⁹, რომელიც განსაზღვრავს 2015 წლიდან გარემოსდაცვითი განათლების გლობალურ დღის წესრიგს, რომელიც, თავის მხრივ, ეხმიანება როგორც არსებულ, ისე მომავალ გამოწვევებს.

მართალია, ამ კონფერენციების შედეგების დანერგვა-განვითარება ისეთივე ენთუზიამით არ წარიმართა, როგორც ეს ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მოხდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, გარკვეულწილად ასახულია ზოგადი განათლების საბაზისო დოკუმენტებში.

გაეროს ევროპის ეკონომიკური განვითარების, რიო+20, თბილისი+35 და განათლება მდგრადი განვითარებისთვის სხვა რეკომენდაციების მიხედვით საგანმანათლებლო დაწესებულებებში უნდა გაჩნდეს ერთიანი სასკოლო მიდგომა მისი მთავარი მიზნების დასაწერად.

2.5 ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები და გარემოს დაცვა

საგანმანათლებლო ნორმატიული დოკუმენტების საფუძველს წარმოადგენს 2004 წლის ოქტომბერში სამთავრობო ბრძანებულებით დამტკიცებული „ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები“¹⁰ (ზგემ). ზგემ აღწერს იმ მიზნებს, რომლებიც წაყენებულია ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებების კურსდამთავრებულების მიმართ, რა პირობებია საჭირო, რომ ისინი ჩამოყალიბდნენ ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელ თავისუფალ პიროვნებად.

ზგემ-ში მოცემულია, თუ რა უნდა შეძლოს მოზარდმა სკოლაში მიღებული ცოდნის საფუძველზე. ცხრა ძირითადი მიზნიდან მეორე პუნქტია „ბუნებრივი გარემო პირობების შენარჩუნება და დაცვა: მოზარდმა უნდა იცოდეს, რა ბუნებრივი გარემოში ცხოვრობს, რა ზიანი შეიძლება მიაყენოს გარემოს ადამიანის ამა თუ იმ მოქმედებამ, როგორ შეინარჩუნოს და დაიცვას ბუნებრივი გარემო“. ამავედროულად, ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებმა ხელი უნდა შეუწყონ მოზარდის ჩამოყალიბებას პატრიოტ, დამოუკიდებელ, შემოქმედებით, საკუთარი შესაძლებლობების მუდმივად განვითარების შეძლე, ინფორმირებულ და ამ ცოდნის ადეკვატურად გამოყენების უნარის მქონე, ბუნებრივი გარემოს დამცველ პიროვნებად.

ამ დოკუმენტის საფუძველზე შეიქმნა ეროვნული სასწავლო გეგმა (ესგ), რომელმაც შეცვალა განათლების მთავარი პარადიგმა და მოსწავლეზე და შედეგებზე ორიენტირებული მიდგომა შემოგვთავაზა. ესგ საშუალებას იძლევა, რომ მოსწავლე ცოდნის პასიური მიმღებიდან ჩამოყალიბდეს აქტიურ შემქმნებლად; სწავლებისას ყურადღება მახვილდება განწყობა-დამოკიდებულებების, უნარ-ჩვევების, კვლევა-ძიების უნარის, ცოდნის გამოყენების, გადაწყვეტილების მიღებისა და პასუხისმგებლობის გრძნობის განვითარებაზე. მთავარი ორიენტირი გახდა არა ცოდნის ოდენობა, არამედ ხარისხი.

ამით სახელმწიფომ აღიარა ზოგადი განათლების ადგილი და როლი გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბებაში.

ასევე დაისახა, თუ რა საშუალებებით უნდა მოხდეს აღნიშნული მიზნების მიღწევა.

9 ასწავლე დღეს მდგრადი მომავლისთვის, თბილისი, 2012 წ. კომუნიკე ხელმისაწვდომია კონფერენციის ვებ-გვერდზე http://www.tbilisiplus35.ge/index.php?option=com_content&view=article&id=148&Itemid=179&lang=ka

10 2004 წლის სამთავრობო ბრძანებულება #84 ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების დამტკიცების შესახებ

2.5.1 ეროვნული სასწავლო გეგმის გამჭოლი კომპეტენციები, ძირითადი მეთოდური მითითებები, სასკოლო გარემო სწავლებისათვის

გამჭოლი პრიორიტეტული კომპეტენციები

ეროვნული სასწავლო გეგმა (ესგ) არის დოკუმენტი, რომელიც დაეფუძნა ზგემ-ს და მისი მიღწევის მთავარ საშუალებას წარმოადგენს.

ვიდრე უშუალოდ ესგ-ის შედეგებისა და შინაარსის განხილვაზე გადავიდოდეთ, საჭიროა მიმოვიხილოთ მის შესავალ ნაწილში ინტერდისციპლინარული სახით მოცემული გამჭოლი პრიორიტეტული კომპეტენციები. დასახელებულია ცხრა პრიორიტეტული კომპეტენცია¹¹.

ეკოლოგიური წიგნიერება სწავლასთან, წიგნიერებასთან, მედიაწიგნიერებასთან, ციფრულ წიგნიერებასთან, რაოდენობრივ წიგნიერებასთან, მრავალენოვან, სემიოტიკურ, სოციალურ და სამოქალაქო კომპეტენციებთან ერთად დასახელებულია გამჭოლ კომპეტენციად.

ესგ-ში ეკოლოგიური წიგნიერება შემდეგნაირადაა ჩამოყალიბებული: „ეკოლოგიური წიგნიერება გულისხმობს გარემოსადმი ადამიანის ჯანსაღი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოსწავლემ უნდა გააცნობიეროს პირადი პასუხისმგებლობა გარემოში მიმდინარე პროცესების მიმართ, შეძლოს მონაწილეობა მის დაცვასა და აღდგენაში“.

აღნიშნული კომპეტენციების განვითარება არ არის ერთი კონკრეტული საგნისა თუ საგნობრივი ჯგუფის პასუხისმგებლობა, აუცილებელია, მათ შესრულებაზე სათანადო მექანიზმებითა და მიდგომებით იზრუნოს თითოეულმა საგანმა. ამისთვის საჭიროა სასწავლო პროცესში საგანთაშორისი კავშირების დამყარება, რაც ერთ საგანში შექმნილი ცოდნის სხვა კონტექსტში გადატანისთვისაა მნიშვნელოვანი. ყოველივე ზემოთ თქმული მომავალში ახალგაზრდებს დაეხმარება ამ კომპეტენციების რეალურ ცხოვრებასთან მისადაგებაში.

2.5.2. ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით ზოგადი განათლების საფეხურების ამოცანები

ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით განსაზღვრულია საფეხურის ამოცანები, რომელთაგანაც ამოღებულია მხოლოდ ნაწილი, რომლებიც ჩვენს საკვლევ თემასთან უშუალო კავშირშია.

დაწყებითი საფეხურის ძირითადი ამოცანებია:

- შეუქმნას მოსწავლეს პირობები საკუთარი შესაძლებლობების გამოსავლენად და სწავლისათვის საჭირო უნარ-ჩვევების გამოსამუშავებლად;
- ჩამოუყალიბოს მოსწავლეს სწავლისადმი პოზიტიური დამოკიდებულება და სამყაროს შემეცნების მიმართ ინტერესი;
- შეუქმნას მოსწავლეს პირობები და ჩამოუყალიბოს საფუძვლები შემდგომ, საბაზო საფეხურზე სწავლის წარმატებით გასაგრძელებლად; იმ ცოდნის დასაუფლებლად, უნარ-ჩვევების გასავითარებლად და დამოკიდებულებების ჩამოსაყალიბებლად, რომლებიც მას მომავალში დასჭირდება.

საბაზო საფეხურის ძირითადი ამოცანებია:

- დაეხმაროს მოსწავლეს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნების მიღწევაში;
- შეუქმნას მოსწავლეს პირობები იმ უნარ-ჩვევების გასავითარებლად, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მთელი ცხოვრების განმავლობაში;
- შეუქმნას მოსწავლეს წინაპირობა სწავლის გასაგრძელებლად ან შრომით ბაზარზე სწორი არჩევანის გასაკეთებლად.

საშუალო საფეხურის ძირითადი ამოცანებია:

- შეუქმნას მოსწავლეს პირობები თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი განათლების მისაღებად;

11 ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2011-2016, თბილისი

- დაეხმაროს მოსწავლეს მომავალი არჩევანის გასაკეთებლად (სწავლის გასაგრძელებლად და/ან შრომით საქმიანობაში ჩასაბმელად);
- მისცეს მოსწავლეს ხარისხიანი სრული ზოგადი განათლება.

სასკოლო გარემო

სკოლისა და საკლასო ოთახის გარემო წამყვან როლს ასრულებს სწავლის პროცესში. ისეთი ფაქტორები, როგორცაა ფიზიკური გარემო და კლასში არსებული კომუნიკაციის ფორმები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სწავლისადმი მოტივაციის გაღვივებაში. არ აქვს მნიშვნელობა სასწავლო გეგმას, სახელმძღვანელოებს და სხვა განათლების ხარისხის განმაპირობებელ სხვა კომპონენტებს, თუკი სწავლებისას არ არის კონსტრუქციული სასწავლო გარემო, სადაც მოსწავლეს აქვს მოსაზრების გამოთქმის საშუალება.

სასკოლო და სასწავლო გარემოში უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მოსწავლის ფიზიკური, სოციალური და ინტელექტუალური უსაფრთხოება.

კეთილგანწყობილ გარემოს, უპირველეს ყოვლისა, მასწავლებელსა და მოსწავლეს შორის ურთიერთობა განსაზღვრავს. კლასში არსებული ღია კომუნიკაცია ბავშვებს სწავლისადმი ინტერესის გაძლიერებაში ეხმარება.

თანამშრომლობაზე და პრობლემების გადაწყვეტაზე დაფუძნებული სწავლა მოსწავლისგან მოითხოვს თვითმენეჯმენტს. ამდენად, მასწავლებლის მიზანია, დაეხმაროს მოსწავლეებს საკუთარი თავის უკეთ მართვაში. მორჩილების მოთხოვნიდან, თვითრეგულირებისა და თვითკონტროლის სწავლებაზე გადასვლა მნიშვნელოვანი წინ გადადგმული ნაბიჯია საკლასო მენეჯმენტში. თვითკონტროლით მოსწავლეები ავლენენ პასუხისმგებლობას. ისინი სწავლობენ თვითკონტროლს, თავად ირჩევენ, განსაზღვრავენ მიზნებს და პრიორიტეტებს, დროის მენეჯმენტს და სწავლისას სხვებთან თანამშრომლობენ.

2.5.3. ეროვნული სასწავლო გეგმის ძირითადი მეთოდური მიდგომები

ეს განსაზღვრავს ცოდნის გადაცემის სამ კატეგორიას: „ა) დეკლარატიულს, ანუ სტატიკური ხასიათის ცოდნას, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს ცოდნის პროცედურულად გამოყენებას. დეკლარატიულია მოსწავლის ცოდნა, თუ, მაგალითად, მან იცის კონკრეტული წესი, თუმცა ვერ იყენებს მას; ბ) პროცედურულს ანუ დინამიურ ცოდნას, რომელიც ცოდნის გამოყენების, რეალიზების საშუალებას იძლევა; პროცედურულია მოსწავლის ცოდნა, თუ ის ასრულებს, მაგალითად, მათემატიკურ ოპერაციას. პროცედურული ცოდნის ათვისება მრავალჯერადი გავარჯიშების გზით ხდება და გ) პირობისეულ ცოდნას, ანუ ფუნქციურ ცოდნას, რომელიც უზრუნველყოფს ცოდნის ადეკვატურად გამოყენებას. პირობისეულია მოსწავლის ცოდნა, თუ მას შეუძლია დასმული ამოცანის ამოსახსნელად შეარჩიოს სათანადო მათემატიკური ოპერაცია“¹².

ეროვნული სასწავლო გეგმა მოსწავლეზე ორიენტირებული¹³, რაც გულისხმობს ისეთ მიდგომას, რომელიც ფოკუსირდება მოსწავლეების საჭიროებებზე, შესაძლებლობებზე, ინტერესებზე და სწავლის სტილზე. მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლის დროს მოსწავლე არის აქტიური თავისი სწავლის პროცესში, ხოლო მასწავლებელი გემის მიმართულების მიმცემი. ახალი საგანმანათლებლო პროგრამები ნებისმიერი შესაძლებლობების მქონე ახალგაზრდას აძლევს საშუალებას შემდგომი განვითარებისთვის, რადგან ეროვნული სასწავლო გეგმა ორიენტირებულია უკლებლივ ყველა მოსწავლეზე. სტანდარტში მოცემული ყველა შედეგი მიღწევადია თითოეული მოსწავლისათვის. ამ პროცესში უფრო მნიშვნელოვანია არა ის, თუ რას სწავლობს და რა მიღწევები აქვს, არამედ ის, თუ როგორ სწავლობს.

თანამედროვე საგანმანათლებლო პროცესი მოითხოვს მოსწავლეების მხრიდან განსაკუთრებულ აქტიურობას. ეს გულისხმობს მოსწავლეების მიერ არა მხოლოდ აქტიურ მონაწილეობას განათლების მიღების პროცესში, არამედ თანატოლების სწავლის პროცესში მონაწილეობასაც. გაკვეთილზე ჯგუფური მუშაობისას, პროექტებში მონაწილეობისას, წარმოდგენების დაგეგმვისა თუ განხორციელებისას

12 ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2011-2016 წწ.

13 განმარტებითი ლექსიკონი განათლების სპეციალისტებისათვის, ნაწ. 1: ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი. – თბ., 2008

მოსწავლეები ერთმანეთს ეხმარებიან სხვადასხვა კონცეფციის უკეთესად გაგებაში, უნარ-ჩვევების დაუფლება-განვითარებაში და დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაში. შესაბამისად, მოსწავლეების გაკვეთილებზე დასწრების უზრუნველყოფა სკოლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საზრუნავია.

აქტიური სწავლება, ინტერაქტიული მეთოდების გამოყენება სასწავლო პროცესში ეყრდნობა მასწავლებლისა და მოსწავლის ახალი როლების ძიებას. ის მიზნად ისახავს მასწავლებელზე ორიენტირებული ავტორიტარული სასწავლო პროცესის შეცვლას მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესით, რომელიც ითვალისწინებს ამ უკანასკნელის ინტერესებსა და მოთხოვნებს. ინტერაქტიურ სწავლებას შემოაქვს პედაგოგიკაში სწავლების და ცოდნის შეფასების ახალი სტრატეგიები.

კონსტრუქტივისტული თეორიის მიმდევრები უპირატესობას ანიჭებენ ისეთ სასწავლო გეგმებს, რომლებიც მოსწავლეთა ინტერესებზე, მათ წინა ცოდნასა და გამოცდილებაზეა აგებული. ახალი მიდგომები ხელს უწყობს გარემოსდაცვითი თემების სწავლა-სწავლებას, რადგან ამ პროცესის აქტიური მონაწილეა.

თუმცა სწავლების პარადიგმის ცვლილებამ არაერთი მტკივნეული პროცესი გამოიწვია სკოლებში. პირველ რიგში, ეს იყო მასწავლებლებისთვის ახალი სწავლების სტილზე გადასვლა, ინტერაქტიური მეთოდების შემოღება, უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი სწავლება ეტაპობრივად ინერგებოდა, თუმცა დღესაც შეიძლება მასწავლებლების ნახვა, რომლებიც კვლავაც ტრადიციულ მეთოდებს ამჯობინებენ.

2.5.4. საგნობრივი სტანდარტი და მოცული თემები

რა თქმა უნდა, ყველა საგანს აქვს თავისი მიზნები და საკითხები. უნდა მოხერხდეს ამ საგნებში აღნიშნული თემატიკის მაქსიმალურად ინტეგრირება.

ესგ ასევე განსაზღვრავს მოსწავლეთა დატვირთვის აუცილებელ ოდენობას, საათობრივ ბაძეს, ცოდნის გადაცემის პრინციპებს, საჭირო ინფორმაციის ოდენობასა და შესაბამის უნარ-ჩვევებს თითოეული კლასისა და საფეხურისთვის, შესასწავლ საგნებსა და პრიორიტეტებს სასკოლო განათლების ყველა საფეხურზე. ასევე იმ წინაპირობებს, რასაც სკოლა უნდა ქმნიდეს ყოველივე ზემოთ ხსენებულის დასაწარგად, შესაბამისად, განაწილებულია პასუხისმგებლობები სკოლის ადმინისტრაციას, დამრიგებელს, სასკოლო კათედრებს, მასწავლებლებსა და მოსწავლეებს შორის. როგორია შეფასების მექანიზმები. სკოლაში თითოეულ მოსწავლეს ეძლევა აღნიშნული უნარ-ჩვევების გამოსამუშავებლად თანაბარი შესაძლებლობები.

სასკოლო კურსი დაყოფილია მიმართულებებად. თითოეული მათგანი წარმოაჩენს, თუ რაზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება სწავლების ამა თუ იმ საფეხურზე/კლასში. მიმართულებების მიხედვით აღწერილია ის სავალდებულო მოთხოვნები, რომლებიც თითოეული მიმართულებისათვის შედეგებისა და ინდიკატორების სახითაა ჩამოყალიბებული. შედეგი გვიჩვენებს, თუ რა უნდა შეეძლოს მოსწავლეს მოცემული კლასის დასრულების შემდეგ. ინდიკატორის დანიშნულებაა გამოავლინოს, მიღწეულია თუ არა შედეგი. ინდიკატორი, ძირითადად, ორიენტირებულია უნარ-ჩვევებზე და ჩამოყალიბებულია აქტივობის ენაზე. შედეგთან დაკავშირებული თითოეული ინდიკატორი წარმოაჩენს შედეგს რომელიმე კუთხით, ხოლო მათი ერთობლიობა კი - ფარავს შედეგს.

პროგრამის შინაარსი მოცემულია ყოველი კლასის ბოლოს. გარემოსდაცვითი თემების სწავლება კონსოლიდირებულია ორ საგნობრივ ბლოკში: საბუნებისმეტყველო და სოციალურ მეცნიერებებში.

2.5.5. საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლება

საბუნებისმეტყველო საგნობრივ ჯგუფში გაერთიანებულია ფიზიკა, ქიმია და ბიოლოგია, ხოლო დაწყებით საფეხურზე ასევე ემატება გეოგრაფიისა და ასტრონომიის საფუძვლები. საბუნებისმეტყველო საგნობრივი ჯგუფის ამოცანები ცოდნად, მეცნიერული კვლევის უნარ-ჩვევებად და დამოკიდებულებებად არის დაყოფილი. ცოდნის ნაწილში ცოცხალი სამყარო და სასიცოცხლო პროცესები, სამყაროში მიმდინარე ფიზიკური და ქიმიური მოვლენები, დედამიწა და გარესამყარო და გარემოს მდგრადი განვითარების პრინციპებია დასახელებული; კვლევითი უნარ-ჩვევების გამომუშავებისათვის საჭირო ყველა კომპონენტია ამოცანების უნარ-ჩვევების ნაწილში; დამოკიდებულებებიდან კი გარემოსდაცვითი კუთხით მნიშვნელოვანია ინტერესი საბუნებისმეტყველო დისციპლინების მიმართ, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მნიშვნელობის

გააზრება, ინტერესი მეცნიერული კვლევისა და სიახლეების მიმართ, გარემოზე ზრუნვა და პასუხისმგებლობა და უსაფრთხო ცხოვრების წესის დაცვის მნიშვნელობის გააზრება.

1. დაწყებითი საფეხური

დაწყებით საფეხურზე, I-VI კლასებში, უწყვეტად ისწავლება საგანი „ბუნებისმეტყველება“, რომელიც აერთიანებს გეოგრაფიის, ასტრონომიის, ბიოლოგიის, ფიზიკის, ქიმიის და სამოქალაქო აღზრდის საკითხებს. ბუნებისმეტყველების სწავლებისას ყურადღება მახვილდება განწყობა-დამოკიდებულებებისა და უნარ-ჩვევების განვითარებაზე, კვლევა-ძიებასა და ცოდნის გამოყენებაზე. დაწყებით საფეხურზე მოსწავლე იწყებს გარემოში დამოუკიდებლად ორიენტირებას და უნდება მისი კვლევის სურვილი. სწავლების ამ საფეხურზე საფუძველი უნდა ჩაეყაროს მოსწავლის მიერ გარემოს პასიური აღქმიდან აქტიურ შემეცნებაზე გადასვლას, შემოქმედებითი აზროვნებისა და გარემოსადმი სწორი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას – ბიომრავალფეროვნების, მატერიის, ენერჯისა და ფიზიკური ძალების შეცნობას. მოსწავლემ უნდა შეძლოს მიღებული ცოდნისა და შექმნილი გამოცდილების ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოყენება.

ბუნებისმეტყველების საგნის შედეგები და ინდიკატორები მოსწავლეთა ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით კარგად ვითარდება, აწვდის საჭირო ცოდნას და უნარ-ჩვევებს, უვითარებს გარემოსადმი პოზიტიურ განწყობა-დამოკიდებულებას, ასევე უღვივებს ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნებისადმი პასუხისმგებლობით დამოკიდებულებას.

უსაფრთხო ქცევები დაწყებითი სტანდარტის თემაა, რომელიც პირველ კლასში საკუთარი საკლასო ოთახიდან იწყება, შემდეგ სკოლაზე და ლოკალურ გარემოზე ვრცელდება, უსაფრთხო გადაადგილება ლოკალურ გარემოში და ბუნებაში, აქვე მითითებულია სხვადასხვა ბუნებრივ-კატასტროფული მოვლენის დროს, საგანგებო ვითარებისას, უსაფრთხოების წესების დაცვა და მათი მნიშვნელობა. მეექვსე კლასის დასრულების შემდეგ მოსწავლეს უკვე შეუძლია უსაფრთხოების ზომების დაცვა ნებისმიერ სახიფათო ადგილას, ჯანმრთელობისთვის საზიანო გარემოში, ასევე შესაბამისი ნიშნების ამოცნობა, იცის მათგან დაცვის წესები. ისწავლება პირველადი სამედიცინო დახმარების ელემენტარული წესები და ადამიანის ჯანმრთელობაზე მოქმედი ფაქტორები.

აღნიშნული სტანდარტით მოცული თემებია: სუფთა და დანაგვიანებული გარემო და მისდამი საკუთარი დამოკიდებულების გამომუშავება; ბუნებრივ ლოკალურ გარემოს გაუმჯობესებისკენ მიმართული ქმედებები და მასზე ზრუნვა, განსხვავება ბუნებრივ და ხელოვნურ გარემოს შორის (ტყე, პარკი, ზოოპარკი...); მოგვიანებით ეთმანეთისგან ასხვავებს გარემოსათვის ადამიანის სასარგებლო და საზიანო ქმედებებს; იცის ადამიანის საქმიანობის გავლენა ბუნებაზე წარსულში და აწმყოში; ესმის გარემოსდაცვითი ღონისძიებების მნიშვნელობა და თავადაც იღებს მათში აქტიურ მონაწილეობას; მე-5 კლასში უკვე შეუძლია ბუნებრივი რესურსების კლასიფიკაცია და ესმის მათი რაციონალური გამოყენების მნიშვნელობა, აცნობიერებს ბუნებრივი რესურსების უკანონო გამოყენების საფრთხეებს; ხოლო მე-6 კლასში უკვე ეკოსისტემების დახასიათება შეუძლია, მათზე ადამიანის ზემოქმედების შედეგები ესმის და დაცული ტერიტორიების შექმნის მნიშვნელობაზე ექმნება წარმოდგენა.

2. საბაზო საფეხური

სწავლების საბაზო საფეხურზე მოსწავლეს კიდევ უფრო მეტად უვითარდება შემეცნებისათვის საჭირო უნარ-ჩვევები. ის მოვლენების გარეგნული აღწერიდან გადადის მოვლენათა არსის წვდომაზე, შეიმეცნებს ძირითად ფიზიკურ, ქიმიურ კანონებს და ბიოლოგიურ კანონზომიერებებს. მოსწავლე იწყებს ემპირიული გზით სამყაროს აღქმას, შემოქმედებითად აზროვნებას, ცდილობს სამყაროში ადამიანის ადგილისა და მნიშვნელობის განსაზღვრას.

VII კლასში ისწავლება საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების საფუძველები – ბიოლოგიის, ფიზიკის, ქიმიის საფუძველების ინტეგრირებული კურსი, VIII და IX კლასებში კი ბიოლოგია, ქიმია, ფიზიკა ცალ-ცალკე საგნებია.

VII კლასის ბოლოს გათვალისწინებულია, რომ მოსწავლე დაახასიათებს ცოცხალი სამყაროს მრავალფეროვნებას, გამოიყენებს კლასიფიკაციის პრინციპს და იმსჯელოს სხვადასხვა ჯგუფს შორის მსგავსება-განსხვავებაზე, ასევე შეძლებს მსჯელობას ადამიანებისათვის მიკროორგანიზმების დადებით და უარყოფით მნიშვნელობაზე (მაგ., საკვები პროდუქტების წარმოება და მათი გაფუჭება/ლპობა, წყლის

დაბინძურება და გასუფთავება, კომპოსტის წარმოქმნა, დაავადების გამოწვევა). ექნება ინფორმაცია საქართველოს წითელ ნუსხასა და წითელ წიგნში შეტანილ ზოგიერთ სახეობაზე.

მე-8 კლასში ფიზიკის ფარგლებში მოსწავლეს შეეძლება ენერჯის ფორმებისა და წყაროების შესახებ მსჯელობა.

აღნიშნული თემა ბევრად უფრო ჩაღრმავებულადაა მოწოდებული მე-8 კლასის გაძლიერებული სწავლების პროგრამაში, სადაც მოსწავლეს ენერჯის განახლებადი და არაგანახლებადი წყაროების დადებით და უარყოფით მხარეებზე, ასევე ენერჯის დაზოგვის გზებზე, ლოკალურ გარემოში არსებული ბუნებრივი ენერჯის წყაროების შესახებ შეუძლია მსჯელობა.

ბიოლოგიის მე-9 კლასის კურსის დასრულება მას საშუალებას მისცემს გააანალიზოს გარემო ფაქტორების მნიშვნელობა ადამიანის ჯანმრთელობისათვის. ისინი შეისწავლიან ლოკალურ ეკოსისტემაზე ანთროპოგენური ზემოქმედების შესახებ, მის შედეგად გარემოს ისეთი ცვლილებებზე, რომლებიც მოქმედებენ ადამიანის ჯანმრთელობაზე, გამოთქვამს მოსაზრებას ამ პრობლემის თავიდან აცილების გზების შესახებ. მოსწავლე შეძლებს, იმსჯელოს ეკოლოგიურად სუფთა გარემოს შენარჩუნების მნიშვნელობაზე ადამიანის ჯანმრთელობისათვის.

ქიმიის მე-9 კლასის კურსის დასრულებისას მოსწავლეს შეუძლია გარემოზე დაკვირვება და მოპოვებული მონაცემების ქიმიის თვალსაზრისით შეფასება, შეუძლია რა მუხავების, ფუძეებისა და ნეიტრალიზაციის შესახებ მიღებულ ცოდნის საფუძველზე დასახოს გეგმა ნიადაგების მუავიანობის შესამცირებლად/ გასაზრდელად, იმსჯელოს მუავა წვიმების მოქმედების უარყოფით შედეგებზე, შემცირების გზებზე; იცის ჰაერის დაბინძურების, გლობალური დათბობის/სათბურის ეფექტის/ობონის ხვრელების შესახებ და შეუძლია პრობლემების გადაჭრის გზებზე მსჯელობა; მოსწავლე აცნობიერებს არატრადიციული საწვავის, ნავთობის როლზე ფართო მოხმარებას საგნების წარმოებაში, ასევე პოლიმერების როლზე თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში, მათი გამოყენების დადებით და უარყოფით მხარეებზე.

3. საშუალო საფეხური

ზოგადი განათლების სწავლების ბოლო საფეხურზე ღრმავდება საბუნებისმეტყველო განათლება, საფუძველი ეყრება პროფესიულ ცოდნას, რათა საშუალო სკოლის კურსდამთავრებულმა შეძლოს სწავლის გაგრძელება, სრულფასოვანი განათლების მიღება და თანამედროვე საზოგადოებაში ინტეგრაცია. X და XI კლასები - ბიოლოგია, ქიმია, ფიზიკა ცალ-ცალკე საგნებია.

ბიოლოგიის კურსის ფარგლებში საშუალო საფეხურზე გათვალისწინებულია ფოტოსინთეზის, მცენარეების მნიშვნელობის, მცენარის სატრანსპორტო სისტემისა და წყლის და მინერალური ნივთიერებების მოძრაობის კანონზომიერებებზე, ეკოსისტემაში მიმდინარე ნივთიერებათა მიმოქცევის და ენერჯის ცვლის პროცესების, ლოკალურ გარემოში არსებული დამაბინძურებელი ნივთიერებების (მაგ., მძიმე მეტალები, ზოგიერთი პესტიციდი, სასუქები) ამ ნივთიერებების მიმოქცევისა და დაგროვების, ლოკალურ ეკოსისტემაზე ანთროპოგენური ფაქტორების ზემოქმედების, გარემოს დაბინძურების შედეგად წარმოქმნილი რისკის საკვების/წყლის დაბინძურების რისკის და ამ რისკების შემცირების გზებზე საკითხების სწავლება.

ფიზიკის კურსის ფარგლებში ამ საფეხურზე გათვალისწინებულია ელექტრონული ხელსაწყოების გავლენის სწავლება საზოგადოების განვითარებასა და გარემოზე; მეცნიერული აღმოჩენების დაკავშირება ყოველდღიურობასთან, მ.შ. სხვადასხვა ტიპის ელექტრონული ხელსაწყოების გავლენას საზოგადოების განვითარებაზე და გარემოზე; ბირთვული ენერჯის გამოყენების შესახებ როგორც მშვიდობიანი, ასევე სამხედრო მიზნებისათვის, მისი გავლენა გარემოზე.

2.5.6. საზოგადოებრივი მეცნიერებები

საზოგადოებრივი მეცნიერებების საგნობრივ ჯგუფში გაერთიანებულია მომიჯნავე საგნები - ისტორია, გეოგრაფია, სამოქალაქო განათლება, სამოქალაქო თავდაცვა და უსაფრთხოება. საგნები ხელს უწყობს ინფორმირებული, აქტიური და პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე მოქალაქის აღზრდას, აწვდის მოსწავლეს ინფორმაციას მშობლიური გარემოს შესახებ, განაპირობებს მის პატრიოტ და ჰუმანურ ადამიანად ჩამოყალიბებას. ამასთან, აღნიშნული საგნების სწავლებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს

მოსწავლისათვის სამოქალაქო კომპეტენციების შემუშავებისა და საზოგადოებაში სამოქალაქო კულტურის დამკვიდრებისათვის. ზოგადი განათლების სამივე საფეხურზე (დაწყებითი, საბაზო და საშუალო სკოლა) ეს საგნები ისწავლება კოორდინირებულად, მოსწავლის ასაკობრივი თავისებურებებისა და შესაძლებლობების გათვალისწინებით. სასწავლო პროცესი აგებულია მემკვიდრეობითობისა და უწყვეტობის პრინციპზე.

საზოგადოებრივი მეცნიერების შესწავლა ეხმარება მოსწავლეს, რომ მსოფლიო კონტექსტში გაიაზროს საკუთარი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი, კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები. იმავდროულად, მოსწავლემ უნდა იცოდეს, როგორ ბუნებრივ გარემოში ცხოვრობს, რა ზიანი შეიძლება მიყენოს გარემოს ადამიანის ამა თუ იმ მოქმედებამ, როგორ შეინარჩუნოს და დაიცვას ბუნებრივი გარემო.

მოსწავლემ უნდა ნაბიჯ-ნაბიჯ, საფეხურებრივად შეითვისოს ცოდნა ისეთ სფეროებზე, როგორცაა მდგრადი განვითარება, გარემოს დაცვა, ცხოვრების ჯანსაღი წესი, სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიში სიტუაციების შეფასება, საგანგებო ვითარებებში მოქმედება, უნდა გააცნობიეროს კაცობრიობის, როგორც მსოფლიოს ერთიანი საზოგადოების, წინაშე მდგარი პოლიტიკური, ეკონომიკური, გარემოსდაცვითი და სოციალური გამოწვევები.

1. დაწყებითი საფეხური

მე-4 კლასამდე საზოგადოებრივი მეცნიერებების ელემენტები შედის სხვა სასწავლო საგნებში (ქართული ენა და ლიტერატურა, ბუნებისმეტყველება, ესთეტიკური და შრომითი აღზრდა, მათემატიკა). მათი დამოუკიდებელი შესწავლა IV კლასიდან იწყება, ერთი სემესტრის განმავლობაში (12 საათი) მოსწავლეები სწავლობენ „სამოქალაქო თავდაცვასა და უსაფრთხოებას“, ხოლო V კლასში მოსწავლეები ორი წლის განმავლობაში შეისწავლიან კურსს „ჩვენი საქართველო“.

მე-4 კლასის პროგრამა მნიშვნელოვანია მოსწავლეთა პირადი უსაფრთხოებისთვის და ასევე საგანგებო ვითარებაში უსაფრთხო ქცევის სწავლებისთვის. ამ ასაკში ისინი შეისწავლიან უსაფრთხოების ზომებს ქალაქსა თუ ღია ადგილებში ფეხით და სატრანსპორტო საშუალებებით გადაადგილებისთვის, მათ უკვე იციან პირობითი ნიშნები და სიმბოლოები, რომლებიც არეგულირებს მოძრაობას, შეუძლიათ მათი ყოველდღიურ ცხოვრებაში ამოცნობა. ასევე სხვადასხვა სიტუაციაში ქმედებებისთვის კონკრეტულ გარემოს შესაბამისად შეუძლია ქცევის წესების აღწერა და შესრულება, დაბრკოლებების გადალახვა.

მე-5 კლასში იწყება ისტორიის, გეოგრაფიის და სამოქალაქო განათლების დამოუკიდებელი ინტეგრირებული კურსის ფარგლებში შესწავლა, რომლის დროსაც გაშლილია მიგრაციის შესაძლო მიზეზები, ისეთები, როგორცაა ბუნებრივი პირობები, ეკოლოგია, ომები, ბუნებაში ომით გამოწვეული ცვლილებები; მოსწავლეები ასხვავებენ კონკრეტულ გეოგრაფიულ გარემოში დასახლებების ტიპების გაჩენის პირობებს და გარემოსათვის შესაბამის ფუნქციებზე მსჯელობენ; იმავდროულად სწავლობენ ბუნებრივ რესურსებს და აკავშირებენ მათ სამეურნეო საქმიანობასთან, რესურსების სახეცვლილებას მოპოვებიდან მოხმარებამდე; მსჯელობენ ზედაპირული წყლების, ტყის რაციონალურ გამოყენებასა და დაბინძურებისგან თავის აცილების გზებზე, იმ ნივთებზე, რომელთა მეორეული გამოყენებაა შესაძლებელი; ასევე აკავშირებენ ტრანსპორტს გარემოსთან.

ამ ასაკში მოსწავლეებმა უნდა გაითავისონ, რომ თავად ისინი საზოგადოების სხვა წევრების მსგავსად საქართველოს მოქალაქეები არიან. მათ უნდა გაიაზრონ, რომ საქართველოს მოქალაქეებს საერთო გარემო, წარსული, აწმყო და მომავალი აერთიანებთ და რომ დღევანდელი საქართველო, როგორც სახელმწიფო, მათ ერთიანობას ეფუძნება.

მოსწავლე უნდა იცნობდეს თავის საცხოვრებელ გარემოს, საქართველოს ღირსშესანიშნავ ადგილებს, მის მრავალფეროვან კულტურას, ბუნებრივ პირობებს, ბუნებრივ რესურსებსა და ეკონომიკის გავრცელებულ დარგებს.

მოსწავლეები ეცნობიან თუ როგორი გავლენა აქვს წარსულს აწმყოზე და გარემო პირობებს ადამიანების გადაწყვეტილებებზე, როგორ ცხოვრობდა ხალხი ადრე, როგორ იღებდნენ გადაწყვეტილებებს, როგორ შრომობდნენ და ომობდნენ, რა ყოფითი თავისებურებები ახასიათებდათ და ა. შ.

2. საბაზო საფეხური

საბაზო საფეხურის დასრულებისათვის მოსწავლემ უნდა იცოდეს ლოკალურ, ეროვნულ, რეგიონულ და გლობალურ დონეებზე მიმდინარე ბუნებრივი, სოციალურ-ეკონომიკური, თუ პოლიტიკური პროცესების სივრცობრივი ასპექტები; მას ასევე უნდა შეეძლოს საქართველოსა (ბუნებრივი პირობების, რესურსების, განსახლებების, ეკონომიკის დარგების, სოციალური სფეროს, ეკოლოგიური ვითარების, რეგიონული ერთეულების) და სხვა ქვეყნის გეოგრაფიული მახასიათებლების შედარება და ამის საფუძველზე მსგავსება-განსხვავებებისა და კავშირების დადგენა; ყოველივე ზემოთქმულის შესწავლა უნდა დაეხმაროს მოსწავლეს ეკოლოგიური კულტურის ჩამოყალიბებაში. მოსწავლემ უნდა გაიაზროს გარემოს დაცვის აუცილებლობა და მისი კავშირი საზოგადოების მდგრად განვითარებასთან; აღმოაჩინოს, თუ რა მნიშვნელოვანია მდგრადი განვითარება თანამედროვე სამყაროს გადარჩენისთვის.

საბაზო საფეხურზე ისტორიის კურსში გათვალისწინებულია შემდეგი თემების დაფარვა: დასახლების ტიპების კონკრეტულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ გარემოში მათი გაჩენის მიზეზებზე მსჯელობა, თუ რა გავლენას ახდენს ბუნებრივი პირობები დასახლების ტიპებზე, საზოგადოების ტრადიციებსა და მეურნეობის განვითარებაზე; ასევე კონფლიქტის შედეგად გამოწვეული მიგრაციული პროცესების დახასიათება, ტექნოგენური კატასტროფების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება, რომლებიც წარმოიქმნა საომარი მოქმედებების არეალში.

გეოგრაფიის კურსში, საგნის სპეციფიკის გათვალისწინებით, მრავლადაა წარმოდგენილი გარემოსდაცვითი და მდგრადი განვითარების თემები: მოსწავლეს შეუძლია მსჯელობა ბუნებრივი რესურსების რაციონალურ და მრავალმხრივ გამოყენებაზე, მათ სახეცვლილებებზე მოპოვებიდან მოხმარებამდე, განასხვავებს სხვადასხვა მახასიათებლის მიხედვით. იგი მსჯელობს რესურსების გამოყენებით გამოწვეული დაბინძურების შესახებ, მეურნეობის სხვადასხვა დარგის მიერ ზოგიერთი რესურსის მოხმარების აუცილებლობის შესახებ და განსაზღვრავს მათი დაზოგვის გზებს; მსჯელობს მთიან რელიეფთან დაკავშირებულ ბუნებრივ-კატასტროფულ მოვლენებზე, შესაძლო თავდაცვის ღონისძიებების შესახებ, შეუძლია შედარება სხვა ქვეყნებში დამკვიდრებულ თავდაცვის საშუალებებთან. იცის ატმოსფეროს, ოკეანისა და ზედაპირული წყლების ძირითადი დამაბინძურებლების შესახებ და მსჯელობს მის დაცვასა და რაციონალურ სარგებლობაზე; მოსწავლეს ესმის გარემოსდაცვითი ღონისძიებების აუცილებლობა და მონაწილეობს მათში; ანალიზებს გეოეკოლოგიური პრობლემების გამომწვევებზე ბუნებრივ და ანთროპოგენულ ფაქტორებს ლოკალურ და გლობალურ დონეზე; ასახელებს გეოეკოლოგიური პრობლემების შედეგებს და გამოთქვამს ვარაუდს, თუ რა მოხდება მათი გადაუჭრელობის შემთხვევაში; შეუძლია წინა ეპოქის რომელიმე ლოკალური გარემოს გეგმის, ან ფოტოსურათის საფუძველზე მსჯელობა ანთროპოგენულ ცვლილებებზე ეპოქებს შორის; ბუნებაში ომით გამოწვეულ ცვლილებებზე და მსჯელობა მათ უარყოფით შედეგებზე. აცნობიერებს შავი და კასპიის ზღვების ფიზიკურ-გეოგრაფიულ მახასიათებლებს, კავკასიის რეგიონის მნიშვნელოვან რესურსებს და გარემოსდაცვით პრობლემებს; გამოთქვამს მოსაზრებებს გარემოს დაცვის როლსა და პერსპექტივებზე; მსჯელობს სხვადასხვა ტიპის სატრანსპორტო საშუალების განვითარებისა და გამოყენების პერსპექტივებზე განსხვავებულ ბუნებრივ გარემოში, გარემოზე უარყოფითი ზემოქმედების, მეცნიერების მიღწევების გარემოსთვის უსაფრთხო თანამედროვე ტრანსპორტის შექმნის შესახებ; მსჯელობს ეკონომიკური, პოლიტიკური და ეკოლოგიური მიზეზების შედეგად გარე და შიდა მიგრაციული პროცესებით გამოწვეულ ცვლილებებზე; მსჯელობს ურბანიზაციის ხელშემწყობ და ხელშემშლელ ფაქტორებზე და მათთან დაკავშირებულ სოციალურ, ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ პრობლემებზე; იცის საქართველოსა და კავკასიისთვის დამახასიათებელი ბუნებრივ-კატასტროფული მოვლენები, გარემოსდაცვითი პრობლემები და მათი გადაჭრის შესაძლო გზები; იცის საქართველოს ენერგეტიკული რესურსები, გარემოზე მათი ზემოქმედების ხარისხი; ეცნობა მდგრადი განვითარების გარემოსდაცვით პრობლემებს, გამოყოფს მათგან საქართველოსთვის აქტუალურს და მსჯელობს გამომწვევ მიზეზებსა და შედეგებზე; ლანდშაფტის ფარგლებში აკავშირებს არსებულ ბუნებრივ ფაქტორებს, მოსახლეობასა და მეურნეობას; მოსწავლეს შეუძლია, გააანალიზოს საქართველოში გეოეკოლოგიური პრობლემების წარმოქმნის ბუნებრივი და ანთროპოგენური წყაროები- ნიადაგის, წყლის, ჰაერის ძირითადი დაბინძურების წყაროები; ეცნობა ბუნებისდაცვითი ორგანიზაციების მუშაობის სტრატეგიებს; შეუძლია, საჭიროებისამებრ მათ მიმართოს; აცნობიერებს საქართველოში დაცული ტერიტორიების სხვადასხვა კატეგორიის არსებობის მნიშვნელობას,

შექმნის მიზეზებს; გამოთქვამს მოსაზრებებს სამხედრო კონფლიქტებისა და სტიქიური მოვლენების მიზეზით იძულებით გადაადგილებულ პირთა შესახებ და მსჯელობს წარმოქმნილ სოციალურ-ეკონომიკურ სირთულეებზე, პრობლემის დარეგულირებაზე; ირჩევს საქართველოს ერთ-ერთ ქალაქს და ქმნის მისი პერსპექტიული განვითარების მარტივ მოდელს.

საბაზო საფეხურზე (მე-8 კლასი) ისწავლება უსაფრთხოება საგანგებო ვითარებებში, რომლის ფარგლებშიც გათვალისწინებულია კომპლექსურად და ფოკუსირებულად საქართველოსათვის დამახასიათებელი საგანგებო სიტუაციები და მათი გამომწვევი მიზეზები, გამოწვეული შესაძლო შედეგები, თავიდან აცილების და შერბილების ღონისძიებები, მსჯელობა ჯანსაღი გარემოს მნიშვნელობაზე და რა სახის ქმედებებს შეაქვთ წვლილი გარემოს დაცვაში.

სამოქალაქო განათლება დამოუკიდებელ საგნად მე-9 კლასში შემოდის და მის ფარგლებში გათვალისწინებულია შემდეგი საკითხების სწავლება: ჯანსაღი გარემოს მნიშვნელობა ადამიანის/საზოგადოების კეთილდღეობისათვის ამ გარემოსთვის საფრთხის შემცველი ქმედებები და ამ ქმედებებით შეტანილი წვლილი გარემოს დაცვაში.

3. საშუალო საფეხური

საშუალო საფეხურის დასრულების შემდეგ მოსწავლეს უნდა შეეძლოს გარემოში მიმდინარე მოვლენების დაკვირვების საფუძველზე განსაზღვროს მოსახლეობის ძირითადი მოთხოვნები და პრობლემები, გამოიკვლიოს და დაგეგმოს მათი გადაჭრის გზები.

საშუალო საფეხურზე უფრო სიღრმისეულადაა წარმოჩენილი მდგრადი განვითარების საკითხები. გეოგრაფია სავალდებულოა X-XI კლასებში, X კლასში ისწავლება მოქალაქეობა, ისტორია - X-XII კლასებში, ხოლო სამოქალაქო უსაფრთხოება - XII კლასში.

ამ საფეხურზე გეოგრაფიის ფარგლებში მსოფლიო გეოგრაფია და გლობალური პრობლემების გეოგრაფია ისწავლება. მოსწავლე ადარებს რესურსების ნუსხებს, რომლებიც გამოიყენება მდიდარი და ღარიბი ქვეყნების მეურნეობაში; მსჯელობს რესურსებსა და ეკონომიკური განვითარების დონეს შორის არსებულ კავშირებზე; ადარებს რეგიონებს ბუნებრივი პირობების, ბუნებრივი რესურსების, ეკონომიკის დარგების, მოსახლეობისა და განვითარების პერსპექტივების მიხედვით; გამოთქვამს მოსაზრებებს და ჯგუფური მუშაობისას ასაბუთებს სხვადასხვა ქვეყნის მდგრადი განვითარებისათვის მოსახლეობის, რესურსებისა და ტრადიციების გონივრული გამოყენების მნიშვნელობას. აანალიზებს ქვეყანაში არსებულ პრობლემებს (ბუნებრივი და ადამიანური რესურსები, სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და ეკოლოგიური); გამოთქვამს ვარაუდს არსებული პრობლემების წარმატებით გადაჭრის შესახებ;

მე-11 კლასში კი ისწავლება პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ბუნებრივი და ანთროპოგენური ხასიათის გლობალური პრობლემები, მათ შორისაა: ომისა და კონფლიქტების წარმოშობის მიზეზები, ტერორიზმი, პოლიტიკური ხასიათის პრობლემების გადაჭრის გზები, გლობალური პრობლემები და საერთაშორისო ორგანიზაციები, გლობალური სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, გლობალურ-დემოგრაფიული პრობლემები, შრომითი მიგრაცია და ფულადი გზავნილები; სურსათის პრობლემა. ბუნებრივი რესურსების უთანაბრო განაწილება, ცხოვრების დონე და ხარისხი; გლობალურ-სოციალური და ეთნოკულტურული პრობლემები; განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების გლობალური სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები; სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის პრობლემათა გადაჭრის გზები; საერთაშორისო ეკოლოგიური თარიღები; ათასწლეულის განვითარების მიზნები (MDG); ბუნებრივი გარემო და მასთან დაკავშირებული პრობლემები; გარემოს ათვისების პრობლემები: ატმოსფერო, ჰიდროსფერო, პედოსფერო; მსოფლიო ოკეანე და მისი პრობლემები; გლობალური გეოეკოლოგიური პრობლემები - კრიტიკული რეგიონები; ტექნიკური პროგრესი და გლობალური პრობლემების წარმოშობა; გლობალური ხასიათის ბუნებრივი და ანთროპოგენური პრობლემების გადაჭრის გზები; მთიან ტერიტორიებთან დაკავშირებული პრობლემები; სანაპირო ზოლის ათვისებისა და დაცვის პრობლემები.

საშუალო საფეხურზე სამოქალაქო განათლებაში ისწავლება გააზრებული მონაწილეობა და თანამშრომლობა სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაში. საქართველოს მდგრადი განვითარების შესაძლებლობების კვლევა საკუთარი დასახლების მაგალითზე.

ისტორია ერთადერთი საგანია, რომელიც საშუალო საფეხურის სამივე კლასში ისწავლება. მის ფარგლებში გაშლილია რესურსებისა და ეკონომიკის ურთიერთგავლენის ანალიზი, ბუნებრივი და ანთროპოგენული ცვლილებების გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე; ეკონომიკის განვითარებისათვის რესურსების მნიშვნელობის ანალიზი, თუ რა გავლენას ახდენს ბუნებრივი და ანთროპოგენური ცვლილებები მის ეკონომიკურ განვითარებაზე ისტორიული მაგალითების გამოყენებით, ასევე ისწავლება ტექნოლოგიური ცვლილებებისა და ეკონომიკის განვითარების ურთიერთგავლენა, მოსახლეობის რაოდენობისა და სიმჭიდროვის გავლენა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე, ნედლეულის გავლენა ეკონომიკურ პრიორიტეტებზე.

სამოქალაქო თავდაცვისა და უსაფრთხოების საგანს 12 საათი ეთმობა და მის ფარგლებში საბრძოლო საშუალებებით გამოწვეული საფრთხეების დროს ქვეყნის წესები შეისწავლება.

2.5.7. არჩევითი საგნების ბლოკი

საშუალო საფეხურზე მოსწავლეებს საშუალება აქვთ აირჩიონ სხვადასხვა საგნობრივი ჯგუფიდან არჩევითი საგნები, რაც მათ ინტერესის მიხედვით ჩაღრმავებული სწავლების საშუალებას აძლევს. არჩევითი საგნების სწავლების მთავარი მიზანია მოსწავლეთა თვალსაწიერის გაფართოება და მათი გამოცდილების გამდიდრება. საკუთარი სურვილის მიხედვით არჩეული რამდენიმე საგნის სწავლება მოსწავლეებს საშუალებას მისცემს, მოსინჯონ საკუთარი ძალები სხვადასხვა აკადემიურ სფეროში და უფრო ზუსტი წარმოდგენა შეიქმნან საკუთარი მიდრეკილებებისა და მომავალში ასარჩევი გემის შესახებ.

X-XII კლასებში ესგ-ის მიხედვით მოსწავლემ არჩევითი საგნები უნდა ისწავლოს 5 სემესტრის განმავლობაში ორსაათიანი დატვირთვით, მხოლოდ მე-12 კლასის მეორე სემესტრში წყდება მათი სწავლება.

არჩევითი საგნების სწავლებისას შესაძლებელია, კლასი დაკომპლექტდეს საშუალო საფეხურის სხვადასხვა კლასის მოსწავლეებისგან, რადგან სკოლას არ გაუჭირდეს მოსწავლეებს ინტერესების შესაბამისად მეტი არჩევანის საშუალება მისცეს; სასურველია, სკოლამ მოსწავლეებს შესთავაზოს არჩევითი საგნების მაქსიმალურად ფართო არჩევანი.

არჩევითი საგნების ჩამონათვლიდან გარემოსდაცვითი მიმართულების მკაფიო ფოკუსით შემდეგი საგნები გამოირჩევა: „გარემო და მდგრადი განვითარება“, „კონსერვაციული ბიოლოგია“, „გეოეკოლოგია და გარემოს მართვა“ და „ბუნების ძეგლების მონიტორინგი“.

საშუალო საფეხურზე ერთმოდულიანი კურსის - „ბუნების ძეგლების მონიტორინგი“ - შესწავლის შედეგად მოსწავლე შეძლებს, შეიმეცნოს საქართველოს მრავალფეროვანი ბუნების იშვიათი სილამაზე, ლანდშაფტების, ბუნების ძეგლებისა და მასთან მიახლოებული ობიექტების მნიშვნელობა და რაობა; გაიაზროს ჩვენს ქვეყანაში არსებული ბუნებრივი მემკვიდრეობის დაცვის აუცილებლობა; გაიგოს საქართველოში არსებული ეროვნული პარკების, ნაკრძალების, აღკვეთილების, ბუნების ძეგლების დანიშნულება და ფუნქციები; გააცნობიეროს ჩვენი ქვეყნის ბუნების კვლევის, დაცვისა და მოვლა-პატრონობის საკითხში გეოგრაფიის, როგორც სასწავლო საგნის, როლი და მნიშვნელობა.

სასწავლო კურსი აგრეთვე ხელს შეუწყობს მოსწავლეებში ეკოლოგიური განათლების ამალვებას, ბუნების დაცვისა და ბუნებრივი მემკვიდრეობის გადარჩენის აუცილებლობის გააზრებას, პატრიოტული და მოქალაქეობრივი ვალდებულების ჩამოყალიბებას.

კურსის - „ბუნების ძეგლების მონიტორინგი“ - სწავლების პროცესში, თეორიული ნაწილის გარდა, დიდი ყურადღება ეთმობა პრაქტიკული სამუშაოების განხორციელებას, რაც გულისხმობს მოსწავლეთა მიერ საკუთარი ქვეყნის ბუნებრივი გარემოს შესწავლას, მათი საცხოვრებელი ადგილის სიახლოვეს ბუნების ძეგლების, ბუნების იშვიათი წარმონაქმნებისა და სხვა გეოგრაფიული ობიექტების მოძიებას, ამ ობიექტების მორფომეტრიულ და მორფოგრაფიულ აღწერას, GPS მიმღების გამოყენებით კოორდინატების დადგენას, ფოტოარქივის შექმნას, მოპოვებული მასალების საფუძველზე კონკრეტული ბუნებრივი წარმონაქმნების ადგილის გეგმებზე ან სქემატურ რუკებზე დაფიქსირებასა და ყოველწლიური მონიტორინგის განხორციელებას.

„კონსერვაციული ბიოლოგიის საფუძვლები“ ერთმოდულიანი არჩევითი საგანია. ადამიანების აქტივობამ კაცობრიობა ეკოლოგიური კრიზისის წინაშე დააყენა. შედეგად, იმ პოპულაციებისა და მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების უმეტესი ნაწილი, რომლებზეც ადამიანი სასიცოცხლოდ არის დამოკიდებული, გადაშენების საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა, ბევრი მათგანი კი უკვე გადაშენდა კიდევ. ადამიანთა პოპულაციის და მათი საჭიროებების სწრაფი ზრდა ხელს უწყობს ეკოლოგიური კრიზისის გაღრმავებას.

კონსერვაციული ბიოლოგია აქცენტებს აკეთებს ბიომრავალფეროვნების გაღრმავებულ სწავლებაზე, ბიოგეოგრაფიული დარაიონების სქემებზე, დედამიწაზე ეკოსისტემებისა და ორგანიზმების გავრცელების კანონზომიერებებზე და ცვლილებებზე დროთა განმავლობაში, შემცირებაზე მოქმედ ფაქტორებზე (კლიმატის ცვლილება; ჰაბიტატების განადგურება; ჰაბიტატის დანაწევრება და ლანდშაფტის ცვლილება; ჭარბი მოპოვება; ინტროდუცირებული და ინვაზიური სახეობები; ინტენსიური სოფლის მეურნეობა, ევტროფიკაცია და სხვა); შესწავლის საგანია ასევე ბიომრავალფეროვნების ცხელი წერტილები, აგრობიომრავალფეროვნება, ეკოსისტემის სერვისები, ეკოსისტემის სერვისების ზეგავლენა ადამიანის ყოფაზე; კონსერვაციული მიდგომები, საერთაშორისო სამართლებრივი ბაზა და მდგომარეობა საქართველოში, შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციები, საერთაშორისო ორგანიზაციები, კონსერვაციული ბიოლოგების პროფესიული დასაქმების სფეროები.

სკოლის საშუალო საფეხურზე გარემოს დაცვისა და მდგრადი განვითარების საფუძვლების შესწავლა იწყება X/XI/XII კლასებში. პირველ ეტაპზე მოსწავლეები გადიან ზოგად კურსს „გარემო და მდგრადი განვითარება“ (I მოდული), ხოლო შემდგომ ეტაპზე – ამ საგნის გაგრძელებას, რომელიც მოიცავს „გეოეკოლოგია და გარემოს მართვას“ (II მოდული) არჩევითი კურსის სახით.

„გარემო და მდგრადი განვითარების“ სწავლების შედეგად მოსწავლე შეისწავლის მდგრადი განვითარების კონცეფციისა და ინტეგრალური მართვის აუცილებლობას; მგ-ის ძირითად ასპექტებს: ეკოლოგიური, ეკონომიკური და სოციალური; პერიოდიზაციას; პირველ სამართლებრივ დოკუმენტებსა და მდგრადი განვითარების კონცეფციის წარმოქმნას; გლობალურ გარემოსა და მის საფრთხეებს - ჰაერის დაბინძურება, ნიადაგის დაბინძურება, ეროზია, წყლის დაბინძურება, რესურსების ნაკლებობა, ნარჩენები, კლიმატის ცვლილება, სახეობები და ეკოსისტემები, გარემოს დეგრადაციის საკითხები (გაუდაბნობა, ტყეების დაკარგვა, კლიმატის ცვლილება, ბიომრავალფეროვნების დაკარგვა); გარემოსდაცვით ინსტრუმენტებს; სამართლებრივ ინსტრუმენტებს - საერთაშორისო კონვენციები, დეკლარაციები და შეთანხმებები, საქართველოს გარემოსდაცვითი კანონმდებლობის საფუძვლები. ასევე მდგრადი საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან ეკონომიკის დარგებს: მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი სოფლის მეურნეობა, სურსათის უსაფრთხოება, მდგრადი ტურიზმი, ენერგოეფექტურობა.

„გეოეკოლოგია და გარემოს მართვა“ - მოსწავლეს სთავაზობს თანამედროვე საზოგადოების აქტუალური თემების შესწავლას, რაც ხელს შეუწყობს გააზრებული გადაწყვეტილების მიღების უნარის განვითარებას, ცოდნის მიღების მოტივაციის ზრდასა და აქტიური მოქალაქის ჩამოყალიბებას. სასწავლო კურსი მოსწავლეს საშუალებას მისცემს, გეოგრაფიული ცოდნა გამოიყენოს ამა თუ იმ პრობლემის კომპლექსურ შეფასებაში, მის გადაჭრასა და საკუთარი ქმედებების დაგეგმვაში. მ.შ.: გარემოსდაცვითი პრობლემები და მათი გამომწვევი მიზეზები; ეკონომიკური ზარალი; ტექნოგენური კატასტროფები გარემოს დაბინძურების სტაციონარული და არასტაციონალური წყაროები; „ცხელი წერტილები“; ბუნებრივი რესურსების მდგრადი და არამდგრადი გამოყენება; გარემოს ანთროპოგენური ცვლილებები; ეკოკონფლიქტები; გარემოსდაცვითი პრინციპები; გარემოს მდგომარეობის შეფასება და მართვა - მდგრადი დაგეგმარება; ტერიტორიული დაგეგმარება; ინტეგრალური მართვა; გარემოსდაცვითი ინსტიტუტები; გარემოს ცვლილების მოდელები; გლობალური პრობლემის განვითარების სცენარები; გარემოზე ზემოქმედების შეფასება (გზმ); გეოგრაფიული გარსის ერთიანობა და მთლიანობა; ტერიტორიის ანთროპოგენური ტრანსფორმაციის ხარისხი; კომპლექსურ-გეოგრაფიული კვლევა.

2.6. მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი

მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი ნორმატიული დოკუმენტია, გვიჩვენებს სახელმწიფოს მიერ წაყენებულ მოთხოვნებს მასწავლებლის მიმართ, თუ რა აუცილებელი ცოდნა და უნარები უნდა ჰქონდეთ განვითარებული ამისთვის, ასევე რა მახასიათებლებს უნდა აკმაყოფილებდნენ. მასწავლებლის სტანდარტი შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი, ძირითადი ნაწილი საერთოა ყველა საგნისა და საგნობრივი ჯგუფის მასწავლებლებისათვის და მოიცავს იმ აუცილებელ პედაგოგიურ უნარსა და ცოდნას, რომელიც მოეთხოვება მასწავლებელს, რათა მან მოსწავლეზე და შედეგზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესის დაგეგმვა, წარმართვა და შეფასება შეძლოს. მასწავლებლის სტანდარტის მეორე, საგნობრივი ნაწილი მოიცავს იმ საგანსა და საგნობრივ ჯგუფებს, რომელიც ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით სავალდებულო საგნებად არის გათვალისწინებული.

ასევე სტანდარტი არის ორიენტირი მასწავლებლისთვის, თუ რა თეორიული ცოდნის შექმნა და პრაქტიკული უნარების განვითარება ესაჭიროება მას იმისათვის, რომ დააკმაყოფილოს სტანდარტის მოთხოვნები. სახელმწიფოს კი შეუძლია სტანდარტზე დაფუძნებით მასწავლებლების შეფასება.

სტანდარტი არის დინამიკური დოკუმენტი, რომელიც დროთა განმავლობაში საერთაშორისო დონეზე მიმდინარე ცვლილებების სინქრონიზაციის მიზნით ან ეროვნულ დონეზე დაგეგმილი ცვლილებების ასახვად ცვლილებებს დაექვემდებარება.

მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი¹⁴ 2014 წლის მარტის ბოლოს დაექვემდებარა უკანასკნელ ცვლილებებს. მასში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შევიდა, თუმცა ჩვენი კვლევისთვის მნიშვნელოვანია ის, რომ მასწავლებლის მახასიათებლებში პირველივე პუნქტად ჩაიწერა შემდეგი დებულება: „აცნობიერებს თავისი პროფესიის მნიშვნელობასა და პასუხისმგებლობას სამოქალაქო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მდგრადი განვითარებისთვის“, რაც კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ამ თემის აქტუალობას.

ამ ზოგადი, ყველასთვის სავალდებულო შესასრულებელი სტანდარტის გარდა, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი და საზოგადოებრივი მეცნიერების მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი¹⁵ არეგულირებს მასწავლებლის საგნობრივ კომპეტენციებს.

ორივე საგნობრივი ჯგუფის მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტის სტრუქტურა იდენტურია და მოიცავს პროფესიულ უნარ-ჩვევებს, პროფესიულ ცოდნას (საგნების მიხედვით) და სწავლების მეთოდებს. უნდა აღინიშნოს, რომ პროფესიული უნარ-ჩვევები და სწავლების მეთოდები საგნობრივი ჯგუფისთვის არის განკუთვნილი, ხოლო ცოდნა საგნების მიხედვითაა დაყოფილი.

საგნების ცოდნა პირდაპირ კავშირში უნდა იყოს ეროვნულ სასწავლო გეგმასთან და იქ განხილულ თემებს მოიცავდეს, რათა მასწავლებელმა შეძლოს წლის ბოლოსთვის მოსწავლის გაყვანა შედეგებზე.

2.7. საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი მეცნიერებების მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტები

საბუნებისმეტყველო სტანდარტის პროფესიული უნარ-ჩვევების ნაწილში მოცემულია „მოვლენის არსის განსაზღვრა და მოვლენებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების წარმოჩენა“ და ასევე „საბუნებისმეტყველო პრობლემების მდგრადი განვითარების კუთხით განხილვა“.

ხოლო საგნობრივ ნაწილში ბიოლოგიის მიმართულებით მოცემულია აუცილებელი ცოდნა, რაც მოეთხოვება ბიოლოგიის მასწავლებლებს. ამ ჩამონათვალშია: ეკოლოგია და ეკოსისტემები; ეკოსისტემების ძირითადი ფაქტორები; ნივთიერებების წრებრუნვა ბუნებაში, მკვდარი ორგანიზმების დაშლა; ბიოსფერო, როგორც გლობალური ეკოლოგიური სისტემა (მისი ევოლუცია და სტრუქტურა); ადამიანი და გარემო; ანთროპოგენური ზემოქმედება ბიოსფეროზე; ბიოტექნოლოგია და ეკოლოგიური პრობლემები (გენური

14 „მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტის დამტკიცების შესახებ“, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება №39/ნ, 2014 წლის 28 მარტი, თბილისი

დოკუმენტი ხელმისაწვდომია შემდეგ ლინკზე: http://tpdc.ge/uploads/pdf_documents/damtkebuli%20standarti.pdf

15 სტანდარტები შემდეგ ბმულზეა ხელმისაწვდომი http://tpdc.ge/?action=page&p_id=109&lang=geo

ინჟინერია, უჯრედული ინჟინერია); ბიოტექნოლოგიის გამოყენება მედიცინაში, სოფლის მეურნეობაში, მრეწველობასა და გარემოსდაცვით ღონისძიებებში; გენეტიკური ინჟინერიის ეთიკური პრობლემები; გლობალური და ლოკალური ეკოლოგიური პრობლემები; ატმოსფეროს, წყლის და ნიადაგის დაბინძურება; ადამიანის დადებითი მოქმედება გარემოზე: ბუნების დაცვა; უსაფრთხო წყალი და საკვები; ადამიანის მიერ ეკოსისტემების მართვა; ინდივიდუალური და საერთო დაცვა დაავადებებისგან; საერთაშორისო გარემოსდაცვითი კონვენციების მნიშვნელობა.

ფიზიკისა და ქიმიის საგნობრივი ცოდნის ნაწილში გარემოსდაცვითი მიმართულება არაა წარმოდგენილი; რაც შეეხება სწავლების მეთოდებს, დაგეგმვის ნაწილში გვხვდება ჩანაწერი: „სასწავლო პროცესისათვის იმ ტიპის აქტივობების დაგეგმვა, რომლებიც მოსწავლეებს განუვითარებს სწორ დამოკიდებულებას და პირად პასუხისმგებლობას გარემომცველი სამყაროს მიმართ, რათა მათ ჰქონდეთ სურვილი და უნარი მისი დაცვისა და აღდგენის“.

საზოგადოებრივი მეცნიერებების სტანდარტის გეოგრაფიული უნარ-ჩვევების ნაწილში წაყენებული მოთხოვნებია „მოვლენებსა და პროცესებს შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე მსჯელობა“; ხოლო ცოდნის ნაწილში: „მდგრადი განვითარების კონცეფცია“, ასევე ფიზიკურ-გეოგრაფიულ მახასიათებლების ცალკეულ კომპონენტებზე საუბრისას თითოეულ თემას თან ერთვის გარემოსთან დაკავშირებული საკითხები. ასე მაგალითად, ატმოსფეროს აგებულებასა და შედგენილობას, ამინდისა და კლიმატს მოსდევს კლიმატის გავლენა მიწათმოქმედებაზე, ტრანსპორტზე, ადამიანის ჯანმრთელობაზე, ასევე აღნიშნულია ატმოსფეროსთან დაკავშირებული კატასტროფული მოვლენები; ატმოსფეროს დაცვა; ჰიდროლოგიას – სამეურნეო გამოყენება, დაბინძურება, დაცვა; ნიადაგის ტიპებსა და ნაყოფიერებას, ცოცხალ სამყაროსა და ბუნებრივ ზონებს – ბიომრავალფეროვნება, მათი დაცვა, კონსერვაცია; ბუნებრივი რესურსებს – მათი გავრცელება, მნიშვნელობა, მდგრადი გამოყენება; ასევე მოცემულია უმნიშვნელოვანესი გლობალური პრობლემები: პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ბუნებრივი და ანთროპოგენური; მათი მახასიათებლები და მოგვარების გზები; გარემოსდაცვითი პრობლემები და სტიქიური მოვლენები; ბუნების დაცვა (სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი, დაცული ტერიტორიები, წითელი წიგნი და სხვა).

სამოქალაქო განათლების მასწავლებლების მიმართ წაყენებულია შემდეგი მოთხოვნები: „სამყაროს, ადამიანისა და საზოგადოების წარმოშობის ძირითადი თეორიები; მდგრადი განვითარების თეორია; სიღარიბე და მისი დაძლევის გზები; ადამიანი და გარემო; მდგრადი განვითარება და მისი ასპექტები; საერთაშორისო სამართალი (ჰუმანიტარული, სისხლის სამართალი, გარემოსდაცვითი, ადამიანის უფლებების, შრომის და ა.შ.) და მისი მნიშვნელობა; საქართველოს სახელმწიფოს კანონმდებლობა და მისი კავშირი საერთაშორისო სამართალთან (საქართველოს კონსტიტუცია)“.

მასწავლებელთა პროფესიული განვითარება

პროფესიული განვითარება – სტანდარტის მიხედვით დაწყებითი სკოლის, ასევე საბაზო-საშუალო საფეხურების საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მასწავლებლების მასწავლებელთა გადამზადება თავიანთ საგნებსა და პროფესიულ უნარებში მოდულების მიხედვით მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ეროვნული ცენტრის მიერ და აკრედიტებული პროგრამების შესაბამისად ხორციელდება, რაც მასწავლებლების სერტიფიცირების და პრაქტიკული ცოდნის გაუმჯობესების საშუალებას იძლევა. აღსანიშნავია, რომ საჯარო სკოლის მასწავლებლებისთვის სახელმწიფოს მიერაა დაფინანსებული მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ცენტრში გადამზადების ხარჯები.

მასწავლებელთა გადამზადების ფარგლებში გათვალისწინებულია შემდეგი ტრენინგები:

გეოგრაფია

10-საათიანი ტრენინგმოდული „გარემო და მდგრად განვითარება“ – კურსი მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ მასწავლებლების პროფესიული განვითარების მიმართულებით, არამედ იმიტაც, რომ არჩევითი კურსის სწავლებას უწყობს ხელს, მასწავლებლებს საკითხავი მასალა ურიგდებათ, მით უფრო, რომ საგანში სახელმძღვანელო არ დაწერილა.

„სამოგადოებრივი და გლობალური გეოგრაფია“ ერთიანი ტრენინგმოდულია და 21 საკონტაქტო საათი ეთმობა, გარემოს დაცვისათვის მნიშვნელოვანია: მასწავლებელი გაეცნოს მსოფლიოს სამოგადოებრივი გეოგრაფიის და გლობალური გეოგრაფიის აქტუალურ პრობლემებს, შეძლოს მოსწავლეებს გააცნოს სამოგადოებრივი გეოგრაფიის თანამედროვე საკითხები უახლესი მონაცემების საფუძველზე, ბუნებრივი პირობები და რესურსები. მათი სამეურნეო შეფასება; გლობალური პრობლემების ზოგადი სურათი. გლობალური ეკოლოგიური პრობლემები; გლობალური პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, დემოგრაფიული და ეთნოკულტურული პრობლემები; მომავლის პერსპექტივები. მათი გადაჭრის სავარაუდო საშუალებები. განსაზღვრავს გლობალური პრობლემების მომავლის პროგნოზს და განვითარების შესაძლო სცენარებს.

ტრენინგმოდულის „ფიზიკური გეოგრაფიის საფუძვლები“ (16 საკონტაქტო საათი) ჩართულია შემდეგი გარემოსდაცვითი საკითხი: ჰიდროსფეროს, ოკეანებსა და ზღვებს; ხმელეთის წყლებს; ატმოსფეროს. ამინდსა და ჰავას; ბიოსფეროს; კლიმატურ სარტყლებს; ბუნებრივ ზონებს; ნიადაგებს; ბიოლოგიურ და ლანდშაფტურ მრავალფეროვნებას; სასარგებლო წიაღისეულს. მათზე ადამიანის სამეურნეო საქმიანობის ზემოქმედებას.

მოდულის - „საქართველოს გეოგრაფია“ - (16 საკონტაქტო საათი) სესიების ფარგლებში განიხილება: საქართველოს ბუნებრივი პირობები და რესურსები, ლანდშაფტების სივრცითი განლაგების, გამოყენების და დაცვის თავისებურებანი; საქართველოს გეოგრაფიის აქტუალური საკითხები. საქართველოს ბუნებრივი რესურსების, ეკოლოგიური პრობლემების და დაცული ტერიტორიების ძირითადი მახასიათებლები. საქართველოს სოციალურ თავისებურებათა დაკავშირებას მეურნეობასთან და ბუნებრივ პირობებთან. საქართველოს მეურნეობის თავისებურებათა დაკავშირებას ბუნებრივ პირობებთან და რესურსებთან; დისკუსიების გამართვას საქართველოს მდგრადი ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური განვითარების აქტუალურ საკითხებზე.

გარდა ტრენინგებისა, სისტემატურად იმართება სემინარები „მდგრადი და ეკოტურიზმი, როგორც განვითარების სტრატეგია“, ასევე „გლობალური კლიმატცვლილება, როგორც გლობალური პრობლემა“.

დაწყებითი საფეხური, ბუნებისმეტყველება

დაწყებითი საფეხურის მასწავლებელთათვის განკუთვნილი სატრენინგო მოდული „ბუნებისმეტყველება“ (26 საკონტაქტო საათი) მოიცავს მასწავლებლის სტანდარტით გათვალისწინებულ საკითხებს. მათ შორის: გარემო და მისი დაცვა (სადაც შედის ცნებების: დაცული ტერიტორია, ეროვნული პარკი, აღკვეთილი, დაცული ლანდშაფტი, რეზერვატი, ბუნების ძეგლი, მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორია - კლასიფიკაცია, მსგავსება-განსხვავების დადგენა); აგრეთვე, ბუნებრივი რესურსების გაცნობას, მათ დაჯგუფებას ამოწურვადობისა და აღდგენადობის მიხედვით ეთმობა 1 სესია.

სამოქალაქო განათლება

მოდული „სამოქალაქო განათლების მიმართულებები და კომპონენტები“ - მოიცავს სამოქალაქო განათლების მასწავლებელთა კომპეტენციებს. ერთი სესია მდგრადი განვითარების მიმართულებას ეხება.

მოდული „სამოქალაქო განათლების ძირითადი მეთოდები და რესურსები“: ორი სესია - გარემოსდაცვითი პროექტების დაგეგმვას მოიცავს.

მოდული „დემოკრატიული მოქალაქეობის სწავლება დოკუმენტური ფილმების მეშვეობით“: ფილმი „კაცი, რომელიც ხეებს რგავდა“, ეწყობა ფილმის ჩვენება და შემდეგ ეწყობა დისკუსია.

ბიოლოგია

„ეკოლოგია“ - 10 საკონტაქტო საათი, ტრენინგმოდულის ფარგლებში მასწავლებლები გაეცნობიან შემდეგ საკითხებს: ეკოლოგიური ფაქტორები; კვებითი ღონეები; კვების ტიპები; კვებითი კავშირები; ეკოლოგიური პირამიდა, ნივთიერებათა მიმოქცევა და ენერჯის გარდაქმნა ბიოსფეროში; გარემოს დაცვა; ანთროპოგენული ფაქტორების მოქმედება გარემოზე; გლობალური და ლოკალური ეკოლოგიური პრობლემები; საერთაშორისო გარემოსდაცვითი კონვენციების მნიშვნელობა; ეკოლოგიური პრობლემები და ბიოტექნოლოგია.

ფიზიკის, ქიმიისა და ისტორიის ტრენინგმოდულებში გარემოს დაცვის საკითხები ასახული არაა.

2.8. თვისებრივი კვლევა

გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით სკოლებში განხორციელებული სამუშაოსა და ამ საკითხებისადმი ექსპერტების დამოკიდებულების/მოსაზრებების შესწავლის მიზნით ინტერვიუსა და ფოკუსჯგუფის მეთოდების გამოყენებით ჩატარდა თვისებრივი კვლევა.

კვლევა მიზნად ისახავდა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით განხორციელებული ღონისძიებებისა და აქტივობების შესწავლას, მასთან დაკავშირებული პრობლემებისა და, ზოგადად, ამ ტიპის საქმიანობებისათვის სკოლის მზაობის დადგენას.

ა) კვლევის სამიზნე ჯგუფები:

ფოკუსჯგუფის სამიზნე ჯგუფებად შეირჩა შემდეგი კატეგორიები: (1) სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები, (2) საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების პედაგოგები, (3) საზოგადოებრივი მეცნიერებების პედაგოგები, (4) პედაგოგთა შერეული ჯგუფი (მათემატიკის, ქართული ენისა და ლიტერატურის, უცხოური ენების, სახვითი ხელოვნების პედაგოგები), (5) დაწყებითი კლასების პედაგოგები, (6) იმ სკოლების პედაგოგები, რომლებშიც ეკოკლუბებია დაარსებული, (7) ამავე სკოლების მოსწავლეები. სულ ჩატარდა 9 ფოკუსჯგუფი. ფოკუსჯგუფში მონაწილეობდა 69 რესპოდენტი თბილისის სკოლებიდან.

ბ) ფოკუს ჯგუფის ინსტრუმენტის შემუშავება:

თითოეული დისკუსიისათვის შემუშავდა სპეციალური კითხვარი ფოკუს ჯგუფებისთვის. დისკუსიები გრძელდებოდა დაახლოებით 1-1.5 საათს და მასში მონაწილეობდა 6-8 რესპოდენტი.

გ) ფოკუს ჯგუფის შედეგები და მათი ანალიზი ჯგუფების მიხედვით

როგორც აღინიშნა, გამოკითხვაში მონაწილეობდნენ სხვადასხვა კატეგორიის ჯგუფები. მათგან, საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი მეცნიერებების, დაწყებითი კლასების პედაგოგებს სტანდარტის მიხედვით ევალუბათ გარემოსდაცვით საკითხებზე მსჯელობა, ხოლო სხვა საგნების მასწავლებლების შემთხვევაში კი ამ საკითხებზე მუშაობა პედაგოგის ენთუზიაზმსა და ინიციატივაზე დამოკიდებული.

საბუნებისმეტყველო დისციპლინების (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია) სწავლების მიზანია აზიაროს მოსწავლე საბუნებისმეტყველო მეცნიერების საფუძვლებს, განუვითაროს კვლევის უნარ-ჩვევები, დაეხმაროს სამყაროს შეცნობასა და გათავისებაში, იგრძნოს პასუხისმგებლობა საკუთარი თავის, საზოგადოებისა და გარემოს მიმართ. აქედან გამომდინარე, ნათლად ჩანს აღნიშნული საგნების როლი გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბებაში.

გამოკითხულ პედაგოგთა აზრით, გარემოსდაცვითი განათლება, პირველ რიგში, გულისხმობს ბავშვობიდანვე გარემოსადმი მზრუნველი დამოკიდებულებებისა და ხედვის ჩამოყალიბებას. ისინი თვლიან, რომ საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს ამაზე ზრუნვა და სკოლას დიდი როლი ეკისრება ამ საქმეში - „ყველაზე მნიშვნელოვანია, რომ გარემოსადმი სიყვარული ჩამოვუყალიბოთ და დავცემაროთ ბავშვებს იმის გაცნობიერებაში, რომ დაბინძურებული და ადამიანის ხელით განადგურებული გარემო ისევ მას და მის გარშემომყოფებს ემუქრება.“ მათი აზრით, სკოლამ უნდა შეძლოს, რომ ბავშვს ასწავლოს, თუ როგორ და რატომ უნდა გაუფრთხილდეს გარემოს. თუმცა, აქვე აღნიშნეს, რომ გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბებას მართო სკოლა ვერ შეძლებს და ოჯახი (მშობლებიც) აქტიურად უნდა ოყოს ჩართული ამ პროცესში. გამოკითხულთა უმრავლესობა თვლის, რომ ამ საკითხებისადმი მიდგომა კომპლექსური უნდა ოყოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მუშაობა დადებით შედეგს ვერ გამოიღებს.

კითხვასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად ახერხებენ სტანდარტით გათვალისწინებული შედეგების მიღწევას და საკმარისია თუ არა თემები, რომელიც მოცემულია საგნობრივ სტანდარტში, პედაგოგები თვლიან, რომ არც საკმარისია და ხშირად ვერც ახერხებენ. ქიმიის პედაგოგებმა აღნიშნეს, რომ მაღალ კლასებში და, კერძოდ, მე-10-ში თითქმის ვერაფერს ახერხებენ. მე-9 კლასში უკეთ არის გაშლილი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებული თემები და საათებიც მეტი აქვთ. მათ აქვთ მოსწავლეებთან ერთად გარემოს დაცვის საკითხებზე ერთობლივი პროექტების განხორციელების გამოცდილება. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი ტიპის აქტივობები, ძირითადად, პედაგოგების ინიციატივით ხორციელდება. ერთ-ერთმა

პედაგოგმა აღნიშნა, რომ „ნებისმიერი საგნის კარგი პედაგოგი გარემოს დაცვის საკითხებზე ყურადღებას უნდა ამახვილებდეს“.

ჯგუფში იყვნენ ბიოლოგიის პედაგოგები, რომელთაც აღნიშნეს, რომ მათი საგნის ფარგლებში, ისინი ახერხებენ საკმაოდ საინტერესო პროექტების განხორციელებას. ერთ-ერთი ასეთი პროექტი ეხებოდა სამკურნალო მცენარეებს. მათ თავიანთ მოსწავლეებთან ერთად გაავრცელეს ინფორმაცია სამკურნალო მცენარეების შესახებ. პედაგოგთა უმრავლესობამ აღნიშნა, რომ ასეთი ტიპის აქტივობებში საკმაოდ ხალისით ერთვებიან ბავშვები და სწავლის მოტივაციაც იზრდება. თუმცა, ასეთი პროექტების განხორციელება ხშირად ვერ ხერხდება.

რაც შეეხება კლასგარეშე აქტივობებს, სამწუხაროდ, იშვიათად ხორციელდება და, ძირითადად, პედაგოგის ინიციატივაზეა დამოკიდებული. თითქმის ყველა ჯგუფმა აღნიშნა, რომ მათ მონაწილეობა მიუღიათ ისეთ ღონისძიებებში, რომელიც ეძღვნება, მაგალითად, დედამიწის დღეს.

პედაგოგების აზრით, კარგი იქნება თუ სახელმძღვანელოები უფრო მრავალფეროვანი და რეალურად სტანდარტით გათვალისწინებული შედეგების მიღწევის ადეკვატური იქნება.

შეკითხვაზე, რომელიც გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით მუშაობის ეფექტურობას ეხება, პედაგოგებმა აღნიშნეს, რომ მათი მუშაობა არ არის საკმარისი და ეფექტინადაც ვერ შეაფასებენ. მათი აზრით, ეს განპირობებულია სტანდარტის ხარვეზებით, იმით, რომ ეროვნულ სასწავლო გეგმაში ძალიან ბუნდოვნად არის წარმოდგენილი გამჭოლი პრიორიტეტული კომპეტენცია (ეკოწიგნიერება); სკოლას არა აქვს საკმარისი არც ადამიანური და არც ფინანსური რესურსი. პედაგოგთა და მოსწავლეთა ინიციატივა ხშირად მხადაჭერილია სკოლის ადმინისტრაციის მიერ, მაგრამ ასეთი ინიციატივები ძალიან მწირია.

სხვა ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გამოცდილება სკოლებს არ აქვთ, არ ფლობენ მათ შესახებ ინფორმაციას, თუმცა, თვლიან, რომ გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით მუშაობის ეფექტიანობისათვის მნიშვნელოვანია, ფლობდნენ ინფორმაციას საქართველოში მომუშავე როგორც არასამთავრობო, ასევე საერთაშორისო ორგანიზაციების შესახებ.

გამოკითხვისას გამოიკვეთა, რომ არცერთი პედაგოგი არ მონაწილეობდა აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებულ რაიმე პროფესიულ ღონისძიებაში (ტრენინგები, სემინარები). მათი აზრით, ეს ერთ-ერთი სერიოზული ნაკლია და შესაბამისად მათი მუშაობის ეფექტიანობაზეც აისახება.

რესპოდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა თვლის, რომ არსებული სტანდარტებითა და რესურსებით გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბება თითქმის შეუძლებელია.

საგანთა შემდეგი ჯგუფი, რომელშიც გათვალისწინებულია გარემოსდაცვითი საკითხები, არის საზოგადოებრივი მეცნიერებები: გეოგრაფია, სამოქალაქო განათლება და ისტორია. ჩამოთვლილ საგანთა სტანდარტები მოიცავს გარკვეულ საკითხებს, რომელიც გარემოს დაცვას, ეკოლოგიასა და მდგრად განვითარებას ეხება, რაც პირდაპირ კავშირშია გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბებასთან. ფოკუსჯგუფში მონაწილეობდნენ გეოგრაფიის, ისტორიისა და სამოქალაქო განათლების პედაგოგები.

კითხვასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად ახერხებენ სტანდარტით გათვალისწინებული შედეგების მიღწევას და საკმარისია თუ არა თემები, რომელიც მოცემულია საგნობრივ სტანდარტში, პედაგოგებმა აღნიშნეს, რომ სხვა საგნებთან შედარებით ნამდვილად არის გათვალისწინებული და სტანდარტის შესაბამისად აქტივობებსაც ახორციელებენ, თუმცა თვლიან, რომ მოცემული თემები მაინც მწირია და ვერ ფარავს გარემოსდაცვით საკითხებს. მაგალითად, სამოქალაქო განათლებაში მოცემულია მთელი თავი მდგრადი განვითარების შესახებ, მაგრამ, როგორც რესპოდენტმა აღნიშნა, ეს არის მხოლოდ ერთი პარაგრაფი და ისწავლება მხოლოდ მე-10 კლასში. იგივე რესპოდენტი აღნიშნავს: - „გამოდინარე საკითხის მნიშვნელობიდან, ვფიქრობ, რომ საათები და მასალა არ არის საკმარისი, თუმცა კომპეტენტურ მასწავლებელს შეუძლია, თავად შეავსოს“. ჯგუფის დანარჩენი წევრები სრულად იზიარებენ აღნიშნულ შეხედულებას. რესპოდენტთა უმრავლესობა ხაზს უსვამს პედაგოგის კომპეტენციას და აღნიშნავს, რომ ხშირად პედაგოგს არა აქვს საკმარისი კომპეტენცია, საგნობრივ სტანდარტში გათვალისწინებული თემები უკეთ გაშალოს. ამისათვის საჭიროა, პედაგოგები უმზრუნველყოფილნი იყვნენ საჭირო ინფორმაციით, მნიშვნელოვანია, მონაწილეობდნენ ტრენინგებსა და სემინარებში.

პედაგოგებმა აღნიშნეს, რომ გეოგრაფიის საგანში შედარებით ვრცლად არის წარმოდგენილი ეკოლოგიური საკითხები მე-11 კლასში, თუმცა თვლის, რომ საკმარისი მაინც არ არის.

როგორც სხვა ჯგუფებში, აქაც აღნიშნეს, რომ სახელმძღვანელო ვერ აკმაყოფილებს თანამედროვე მოთხოვნებს და, შესაბამისად, საკვლევ საკითხთან მიმართებაშიც. თუ ვიმსჯელებთ გარემოსდაცვით განათლებაზე, მასთან დაკავშირებულ თემებზე და იმ შედეგებზე, რომელიც საგნობრივ სტანდარტებშია გათვალისწინებული, პედაგოგთა აზრით, სახელმძღვანელო ნამდვილად ვერ უზრუნველყოფს აღნიშნული შედეგების მიღწევას. შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელი გრიფირებული სახელმძღვანელოები ვერ უზრუნველყოფს ეროვნული სასწავლო მიზნების მიღწევას.

გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით ეფექტიანი მუშაობისათვის, რესპოდენტთა აზრით, უნდა გადაიხედოს ეროვნული სასწავლო გეგმა, საგნობრივი სტანდარტები, სახელმძღვანელოები და, რაც მთავრია, უნდა გაიზარდოს მასწავლებელთა კომპეტენცია.

დისკუსიის დროს გამოიკვეთა, რომ გარემოსდაცვითი აქტივობები სკოლებში ნაკლებად ხორციელდება. პედაგოგები, ძირითადად, ახორციელებენ აქტივობებს, რომელიც მათ საგნობრივ სტანდარტს შეესაბამება. ხოლო რაც შეეხება კლასგარეშე აქტივობებს, ახსენდებათ სკოლის ეზოს დასუფთავება, რომელიც დედამიწის დღეს ეძღვენებოდა. გარემოსდაცვითი ღონისძიებები ნაკლებად ეწყობა მათ სკოლებში და თუ კი რამე ხორციელდება, ისიც მასწავლებლის ინიციატივით. რესპოდენტებმა აღნიშნეს, რომ ასეთი ტიპის ინიციატივები მხადაჭერილია დირექციის მხრიდან.

გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით სხვა ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გამოცდილება არც ამ ჯგუფის წევრებს აღმოაჩნდათ. რესპოდენტებმა აღნიშნეს, რომ ეფექტიანი მუშაობისათვის მნიშვნელოვანია სხვა სკოლებთან და ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა.

გემოთ ამ საკითხს უკვე შევხებით, მაგრამ კიდევ ერთხელ გვინდა ხაზი გავუსვათ, რომ სკოლის პედაგოგები განიცდიან გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული ინფორმაციის ნაკლებობას. მათ აღნიშნეს, რომ არ მონაწილეობდნენ ამ კუთხით პროფესიული განვითარების ღონისძიებებში და თვლიან, რომ მათი გადამზადება აუცილებელია.

კითხვას, არის თუ არა შესაძლებელი არსებული რესურსებითა და საგნობრივი სტანდარტებით გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბება, სამწუხაროდ, ჯგუფის ყველა წევრი უარყოფითად პასუხობს.

ერთ-ერთი ფოკუსჯგუფის რესპოდენტები იყვნენ იმ საგნების პედაგოგები, რომელთა საგნობრივ სტანდარტში არ არის გათვალისწინებული გარემოსდაცვითი საკითხები. ჯგუფში მონაწილეობდნენ ქართული ენისა და ლიტერატურის, მათემატიკის, უცხო ენისა და სახვითი ხელოვნების პედაგოგები.

რესპოდენტთა აზრით, გარემოსდაცვითი განათლების მიზანია ასწავლოს ბავშვს, თუ როგორ უნდა მოექცეს გარემოში, დაანახოს გარემოს მნიშვნელობა, დაიცვას ის და, საჭიროების შემთხვევაში, სხვასაც მიუთითოს. ისინი თვლიან, რომ გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბება საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს.

დისკუსიის შედეგად გამოიკვეთა, რომ მათ არ აქვთ ინფორმაცია თუ რას აკეთებენ სხვა საგნის პედაგოგები თავიანთი საგნის ფარგლებში და ახსენდებათ მხოლოდ დედამიწის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიება. თუმცა თვლიან, რომ სკოლას დიდი როლი ეკისრება მოზარდში გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბებაში და მიაჩნიათ, რომ დღეს სკოლა ამ კუთხით აქტიურად არ მუშაობს. ეფექტიანი მუშაობისათვის აუცილებელია პედაგოგთა გადამზადება, სკოლაში სხვადასხვა აქტივობის დაგეგმვა-განხორციელება, მჭიდრო თანამშრომლობა გარემოს დაცვის სამინისტროსთან და სხვა რელევანტურ ორგანიზაციებთან.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა გამოკითხვა. შესაბამისად, სხვადასხვა სკოლის ადმინისტრაციის წარმომადგენლები მოვიწვიეთ დისკუსიაში მონაწილეობისათვის (რესპოდენტები ძირითადად დირექტორები იყვნენ). ადმინისტრაციის წარმომადგენლები, როგორც კვლევაში მონაწილე რესპოდენტთა უმრავლესობა, თვლის, რომ გარემოსდაცვითი განათლება სკოლისათვის ძალიან პრიორიტეტული უნდა იყოს. თუმცა, აქვე აღნიშნეს,

რომ ამ კუთხით ქმედითი ბევრი არაფერი კეთდება: „ეს ზღვაში წვეთია იმისათვის, რომ მივიღოთ რეალური შედეგი, ანუ აღვზარდოთ მოზარდი, რომელიც იზრუნებს გარემოზე და გააცნობიერებს მის მნიშვნელობას“. ისინი თვლიან, რომ საჭიროა ბავშვებთან ინტენსიურად მიმდინარეობდეს გარემოსდაცვით საკითხებზე საუბარი. მათი აზრით, ის, რაც რამდენიმე საგნის სტანდარტში არის გათვალისწინებული არ არის საკმარისი. მათ ისაუბრეს რამდენიმე პროექტის შესახებ, რომელიც მათ სკოლებში განხორციელდა და აღნიშნეს, რომ ეს არ ატარებს სისტემურ ხასიათს და ძალიან ეპიზოდურია (მაგალითად, ბავშვები წაიყვანეს საქართველოს გარემოს დაცვის სამინისტროში, სადაც დაცული ტერიტორიების შესახებ პრეზენტაციები მოისმინეს).

უნდა აღინიშნოს, რომ იმ სკოლის წარმომადგენლები, რომელთაც აქვთ სამოქალაქო ან ეკოკლუბები, უფრო მეტ გარემოსდაცვით აქტივობას იხსენებენ. ხოლო დანარჩენი სკოლების წარმომადგენლები, ძირითადად, საუბრობენ დედამიწის დღისადმი მიძღვნილ ღონისძიებებზე, როგორც არის სკოლის ეზოს გამწვანება ან დასუფთავება, მწვანე „ყუთის აქცია“ და ა.შ.

დისკუსიის მონაწილეებმა ხაზგასმით აღნიშნეს, რომ სკოლაში აუცილებელია ცალკე საგნად ისწავლებოდეს გარემოს დაცვა. მათი აზრით, კარგია გარემოსდაცვითი საკითხების ინტეგრირება სხვადასხვა საგნის კურიკულუმში, მაგრამ არ არის საკმარისი. თუ სავალდებულო არ იქნება, არჩევითი საგნების ჩამონათვალში მაინც უნდა იყოს. ამ საკითხზე მსჯელობისას გამოიკვეთა ადამიანური რესურსის პრობლემა. საჭირო გახდება ადამიანი, რომელიც ამ საგნის ისწავლებას შეძლებს, რაც კადრების მომზადებას გულისხმობს. შესაბამისად, ეს შეიძლება შორეული პერსპექტივა იყოს, მაგრამ მონაწილეთა აზრით, ეს ერთ-ერთი ეფექტური გზაა.

რაც შეეხება სხვა სამთავრობო, არასამთავრობო თუ საერთაშორისო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობას, სამწუხაროდ, დისკუსიის მონაწილეთა უმრავლესობას არა აქვს ასეთი გამოცდილება. ამ გამოცდილებაზე საუბრობს მხოლოდ იმ სკოლის წარმომადგენელი, რომელშიც სამოქალაქო კლუბია დაარსებული.

მონაწილეთა აზრით, სკოლაში გარემოსდაცვითი განათლების ხელშეწყობის მიზნით, სახელმწიფომ უფრო ქმედითი ნაბიჯები უნდა გადადგას. მნიშვნელოვანია, რომ ამ თვალსაზრისით ექსპერტებთან ერთად მომზადდეს ცვლილებები და აისახოს სასწავლო გეგმაში. ასევე, უნდა წაახალისონ მასწავლებლები, მოსწავლეები და უბიძგონ, რომ გახდენენ უფრო აქტიური მოქალაქენი. გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბებას კომპლექსური მიდგომა ესაჭიროება: გარემოს დაცვა მართლაც გამჭოლი კომპეტენცია უნდა გახდეს სკოლის კურიკულუმისა, დაიგეგმოს ღონისძიებები, სკოლა უნდა უზრუნველყონ შესაბამისი ინფორმაციით/მასალებით, გადამზადნენ პედაგოგები, ასევე, მნიშვნელოვანია აღნიშნულ საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა.

კლასგარეშე აქტივობების თვალსაზრისით განსხვავებული სურათი იკვეთება იმ სკოლებში, სადაც ეკოკლუბებია ჩამოყალიბებული. ორგანიზაცია „ეკოხედვის“ აქტიური მხადაჭერით თბილისის სკოლებში ჩამოყალიბებულია ეკოკლუბები, რომელშიც გაერთიანებულნი არიან სხვადასხვა ასაკის მოსწავლეები - ძირითადად, საბაზო და საშუალო საფეხურის. ამ სკოლების წარმომადგენლებთან გამართულ ფოკუსგუფებზე აღინიშნა, რომ ეკოკლუბების შექმნა სწორედ იმ იდეას ემსახურებოდა, რომ სკოლებში ეკოგანათლება სწორი მიმართულებით წარმართულიყო; პირველ რიგში, ბავშვებისთვის იმის გათვითცნობიერების ხელშეწყობა, რომ გარემოს დაცვა არ არის მხოლოდ ხეების დარგვა და მწვანე პლაკატები, არამედ ეს არის ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნების ურთიერთქმედება, რომელიც გარკვეულ ცვლილებებს იწვევს, ზოგჯერ სიცოცხლისთვის და ჯანმრთელობისთვის საშიანოს. ეკოკლუბებისთვის დამახასიათებელია ის, რომ მოსწავლეები გარემოსდაცვით აქტივობებში უშუალოდ არიან ჩართულნი, დადიან ექსპედიციებში, ახორციელებენ კონკრეტულ პროექტებს, ამზადებენ მოხსენებებს და, რაც ყველაზე მთავარია, გამოცდილებას სხვა მოსწავლეებს უზიარებენ - ამ შემთხვევაში ისინი თანატოლებში განმანათლებლების როლს ასრულებენ. ეკოკლუბის წევრები უმცროსკლასელებთან საუბრობენ, აწყობენ განხორციელებული პროექტების პრეზენტაციებს. ეკოკლუბების მნიშვნელოვან და გავრცელებულ აქტივობას წარმოადგენს გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით ბალის აღსაზრდელებთან სკოლის მოსწავლეების აქტიური თანამშრომლობა. ეკოკლუბის წევრები რეგულარულად დადიან სხვადასხვა ბაღში და აღსაზრდელებს უზიარებენ მიღებულ ცოდნასა და გამოცდილებას. ეკოკლუბებს აქვს საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის

სამინისტროსთან ურთიერთთანამშრომლობის გამოცდილება - ესწრებიან პრეზენტაციებს, იღებენ საჭირო ინფორმაციას. ფოკუსჯგუფის მონაწილეები პოზიტიურად აფასებენ ორგანიზაცია „ეკოხედვის“ საქმიანობას - მათი მხარდაჭერით ეკოკლუბებმა შეძლეს არაერთი საინტერესო პროექტის განხორციელება. პოზიტიური გამოხმაურება ჰქონდა სატელევიზიო გადაცემა „ეკოვიზის“, რომელშიც ეკოკლუბების წევრები აქტიურად მონაწილეობენ. ფოკუსჯგუფის წევრებს მიაჩნიათ, რომ ასეთი სატელევიზიო გადაცემები მეტი უნდა იყოს. აღსანიშნავია, რომ ეკოკლუბებში, ზოგადად სკოლებში გავრცელებულ პრაქტიკასთან ერთად (ეზოს დასუფთავება, მცენარეების მოვლა), აქცენტი ასევე კეთდება ისეთ აქტივობებზე, როგორცაა ნარჩენების დახარისხება, ნივთების მეორეული გადამუშავება, ჯანსაღი პროდუქტების იდენტიფიკაცია. თუმცა, ფოკუსჯგუფის წევრებმა აღნიშნეს, რომ მიუხედავად განხორციელებული საქმიანობისა, გარემოსდაცვითი მიმართულებით საქმიანობა მეტ კოორდინაციას და დახმარებას საჭიროებს. ამ ჯგუფშიც დაისვა მატერიალური რესურსების საკითხი - იმისთვის, რომ ეკოკლუბების მუშაობა აქტიური, მდგრადი იყოს და მეტი ბავშვი მოიცვას, საჭიროა მუშაობა იყოს სახალისო და აქტიური, რაც უკავშირდება ლაშქრობებს, ექსკურსიებს, ექსპედიციებს, კონკრეტული პროექტების განხორციელებას. ხშირ შემთხვევაში, ეს აქტივობები მშობლების მხარდაჭერით ხორციელდება. მნიშვნელოვან დახმარებას იღებენ „ეკოხედვისგან“, თუმცა ფოკუსჯგუფის წევრებს მიაჩნიათ, რომ სახელმწიფოს მიერ გამოჩენილი მხარდაჭერა ამ მიმართულებას მეტ მდგრადობას და მნიშვნელოვნებას შესძენს - „პროექტის დასრულება ეკოკლუბების საქმიანობის დასრულებას არ უნდა ნიშნავდეს“. როგორც პედაგოგები, ისე მოსწავლეები პოზიტიურად აფასებენ და მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ ეკოკლუბების მუშაობას; თვლიან, რომ სხვა სკოლებშიც უნდა შეეწყოს ხელი ამგვარი კლუბების ჩამოყალიბებას და განვითარებას. ბევრ სკოლაში, ეკოკლუბები ხელს უწყობს სასწავლო პროგრამებში გარემოსდაცვითი საკითხების ინტეგრაციას - მაგალითად, შეიქმნა არჩევითი საგნის კურსი, ასევე ზოგიერთ სკოლაში ეკოკლუბმა აქტიური როლი შეასრულა გარემოსდაცვითი საკითხების სხვადასხვა საგანში ასახვის მიმართულებით - სამოქალაქო განათლებაში, ქართულ ენასა და ლიტერატურაში, ისტორიაში. ფოკუსჯგუფის მონაწილეებს, როგორც პედაგოგებს, ისე მოსწავლეებს, აღმოაჩნდათ გარემოსდაცვითი მიმართულებით სხვადასხვა კონფერენციასა და სემინარში მონაწილეობის გამოცდილება. ამ მხრივ, კვლავ მნიშვნელოვანი იყო „ეკოხედვის“ როლი. ასევე, აღმოაჩნდათ სხვადასხვა ორგანიზაციასთან თანამშრომლობის გამოცდილება (ზოოპარკთან, საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროსთან, მთაწმინდის პარკთან და სხვა); თუმცა, აქვე აღნიშნავდნენ, რომ საჭიროა მეტი ურთიერთობა როგორც სკოლებს შორის, ასევე სხვადასხვა ორგანიზაციასთან. ასევე მეტად მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ პედაგოგებისთვის ამ მიმართულებით კვალიფიკაციის ამაღლება სხვადასხვა ტრენინგისა და სემინარის დახმარებით. მნიშვნელოვანია დამხმარე ლიტერატურა, აუდიო და ვიდეო მასალის არსებობა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კვლევის ერთ-ერთ მეთოდად გამოყენებულია ინტერვიუს ფეროს ექსპერტებთან. კვლევის მოცემულ ნაწილში სულ ჩატარდა 5 ჩარღმავებული ინტერვიუ, რომელიც წარმართა წინასწარ შემუშავებული კითხვარის შესაბამისად. ჩვენი რესპოდენტები იყვნენ: საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს წარმომადგენლები.

კითხვაზე, თუ გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით რა ქმედითი ნაბიჯები გადაიდგა საქართველოს მთავრობის მხრიდან 2010 წლიდან, ყველა ექსპერტმა აღნიშნა, რომ ეს არის „გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: საქართველოს 2012-2014 წწ. ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა“.¹⁶ მათი აზრით, ეს ძალიან მნიშვნელოვანი და ბევრის მომცველი დოკუმენტია, მაგრამ მათავრია მისი განხორციელება. გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით პირველად შეიქმნა სახელმწიფო სტრუქტურული ერთეული - სსიპ „გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრი“, რაც რესპოდენტების მიერ ძალიან პოზიტიურად ფასდება: - „ეს არის ერთ-ერთ ყველაზე წინგადაგმული ნაბიჯი სახელმწიფოს მხრიდან. ეს არის სტრუქტურული ინსტიტუცია, რომელიც გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით იმუშავებს და ამ სფეროს კოორდინაციას გაუწევს. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ქვეყნისთვის გარემოსდაცვითი განათლება თანდათან პრიორიტეტი ხდება“.

16 სტრატეგია ხელმისაწვდომია შემდეგ ბმულზე: http://moe.gov.ge/files/PDF%20%20qartuli/Garemos%20Dacviti%20Strategia/EESD_GE_A5_PRINT.pdf

გარემოსდაცვითი ღონისძიებების შესახებ, სამწუხაროდ, სკოლებს საერთაშორისო დღეებთან დაკავშირებით ახსენდებათ (მაგალითად, „დედამიწის დღე“, როდესაც ხეებს რგავენ ან ეზოს ასუფთავებენ). ექსპერტები, ძირითადად, საუბრობენ იმ აქტივობებზე, რომელიც საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ არის განხორციელებული. სკოლებთან დაკავშირებით, მათი აზრით, ერთ-ერთი ყველზე მნიშვნელოვანი ღონისძიება გახლავთ ეკოკლუბების დაარსება. გაეროს განვითარების პროგრამისა (UNDP) და ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) ფარგლებში ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში დაარსდა ეკოკლუბები (6 ბორჯომში და 40 თბილისსა და რეგიონებში), რომლის ფარგლებშიც ბავშვები საკმაოდ აქტიურად მოღვაწეობენ. ისინი სხვადასხვა თემაზე მუშაობენ, მაგალითად: ტყე, ნარჩენები. არჩეულ თემებთან დაკავშირებით ახორციელებენ ღონისძიებებს და, ექსპერტების თქმით, მოსწავლეები დიდი ხალისით ერთვებიან. მათვე აღნიშნეს, რომ ეკოკლუბების დაარსების შემდეგ, საგრძნობლად შეიცვალა მოსწავლეთა დამოკიდებულება გარემოსადმი, მათ კარგად გააცნობიერეს საკუთარი როლი და უფრო კარგად გაიაზრეს გარემოსდაცვითი განათლების მნიშვნელობა. მაგრამ როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს კლუბები ყველა სკოლაში არ არის დაარსებული და, გარდა ამისა, ყველა ექსპერტი აღნიშნავს ეკოკლუბების არამდგრადობის პრობლემას: - „როგორც კი ჩვენი პროექტი დასრულდება და გამოვალთ სკოლიდან, სამწუხაროდ, მათი აქტივობებიც შეწყდება“. რესპოდენტები თვლიან, რომ ეკოკლუბების ან რაიმე სხვა მსგავსი ტიპის გაერთიანებების არსებობა ძალიან მნიშვნელოვანია და სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს მათ მდგრადობაზე. ეს არის არაფორმალური განათლების ერთ-ერთი ეფექტიანი სტრატეგია.

ექსპერტთა აზრით, აუცილებელია განათლების სამინისტროსთან აქტიური თანამშრომლობა როგორც საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლების, ასევე დამოუკიდებელი ექსპერტების მხრიდან. ეს თანამშრომლობა უნდა ეხებოდეს იმ ცვლილებებს, რომელიც უნდა შევიდეს ახალ ეროვნულ სასწავლო გეგმაში. ესგ არის ფუნდამენტური, ძირითადი დოკუმენტი, რომელიც არეგულირებს სწავლა-სწავლების პროცესს სკოლაში, ე.წ. ფორმალურ განათლებას. სამწუხაროდ, რესპოდენტები თვლიან, რომ გარემოსდაცვითი საკითხები, რომელიც ინტეგრირებულია სხვადასხვა საგანთან, მათ შორის, საგნების - „ჩემი საქართველო“ და „სამოქალაქო განათლება“ - მიზანი ოყო არა მხოლოდ თეორიული ცოდნის მიწოდება, არამედ თანამედროვე სოციუმისათვის შესაბამისი ქცევების ათვისება, იმ ქცევების დასწავლა, რომელიც გარემოზე მზრუნველ ადამიანს ესაჭიროება. სამწუხაროდ, ამ მიზნის მიღწევა ვერ მოხერხდა და სამწუხაროდ, მოსწავლეები მიღებულ ცოდნას პრაქტიკაში ვერ იყენებენ.

იმის გამო, რომ მოსახლეობაში და, შესაბამისად, ბავშვებშიც ძალიან დაბალია გარემოსდაცვითი ცნობიერების დონე, საქართველოს მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ვერ აცნობიერებს რეალურ ეკოლოგიურ საფრთხეებს. ამდენად, ამ საკითხზე ზრუნვა ადრეული ასაკის პერიოდიდან უნდა დაიწყოს და სკოლაზე დიდი აქცენტი უნდა გაკეთდეს. თუ ვიმსჯელებთ სკოლაზე და მოსწავლეებში გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე, ექსპერტთა აზრით, აუცილებელია პედაგოგთა გადამზადება. საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მხადაჭერით ტარდება ტრენინგები და მზადდება სახელმძღვანელოები, დამატებითი მასალა, მაგრამ რეალური შედეგის მისაღწევად ეს არ არის საკმარისი. ასეთი აქტივობები, ძირითადად, პროექტებზეა დამოკიდებული და ამიტომ სისტემატურ ხასიათს არ ატარებს (ამ კუთხით ძალიან აქტიურად მუშაობს არასამთავრობო ორგანიზაცია „ეკოხედვა“; გაეროს განვითარების პროგრამა, რომელმაც გამოსცა დამხმარე სახელმძღვანელო - „გარემოსდაცვითი განათლება სკოლაში“¹⁷).

ინტერვიუების დროს გამოიკვეთა სკოლებში საგნის - „სამოქალაქო განათლება“ - მნიშვნელობის საკითხი. ექსპერტები თვლიან, რომ ეს საგანი პირველი კლასიდანვე უნდა ისწავლებოდეს და უფრო ვრცლად, რადგან გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბება სწორედ სამოქალაქო განათლების ფარგლებში უნდა ხდებოდეს. რესპოდენტები თვლიან, რომ ცალკე საგნის შემოღება რთული იქნება სხვადასხვა მიზეზით (ახალი სილაბუსის შექმნა, სამინისტროს თანხმობა, კადრის მომზადება და სხვა.) და ამიტომ, როგორც უკვე აღვნიშნა, კარგად უნდა აისახოს ეროვნულ სასწავლო გეგმაში, ეფექტურად მოხდეს ამ

17 გამოცემა შეგიძლიათ იხილოთ შემდეგ ბმულზე: http://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/library/environment_energy/teachers--guidebook-to-environmental-education/

საკითხების ინტეგრირება და აქტიურად გაიშალოს მუშაობა არაფორმალური განათლების მიმართულებით (ეკოკლუბები, სამოქალაქო კლუბები და ა.შ.).

ექსპერტები ხაზს უსვამენ მასმედიის მნიშვნელოვან როლს ცნობიერების ამაღლებაში. მათ ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად ისაუბრეს ტელეგადაცემა „ეკოვიზიაზე“, რომელიც არასამთავრობო ორგანიზაცია „ეკოხედვის“ მიერ არის მომზადებული. რესპოდენტთა აზრით, ასეთი ტიპის გადაცემები, რომელიც სხვადასხვა თემას ეხება, აუცილებლად დაეხმარება ბავშვს და ხშირ შემთხვევაში ზრდასრულ ადამიანსაც („ჩვენ ხშირად გვწერენ უფროსები, რომ ბევრი რამ მათთვის ახალი და უცნობია, რაზეც ჩვენს გადაცემებში ვსაუბრობთ“), რომ გააცნობიეროს გარემოს დაცვის მნიშვნელობა. თავად გადაცემის ავტორები აღნიშნავენ, რომ გადაცემას საკმაოდ დიდი რეიტინგი და გამოხმაურება აქვს¹⁸.

ექსპერტთა ღრმა რწმენით, გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბება ქვეყნისთვის ერთ-ერთი პრიორიტეტი უნდა იყოს და მასზე უნდა იზრუნოს როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური განათლების საშუალებით. სახელმწიფოს ხედვა და ნება, არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური მოღვაწეობა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხადაჭერა – ერთობლივი ძალისხმევის შედეგად იქნება შესაძლებელი ისეთი მოზარდის ჩამოყალიბება, რომელსაც კარგად ექნება გაცნობიერებული საკუთარი როლი გარემოს დაცვის საქმეში. სწავლა საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს: „ბავშვმა უნდა იცოდეს, რომ დედამიწა არის მისი სახლი.“

2.9. დასკვნები და რეკომენდაციები

არსებული ნორმატიული დოკუმენტები ნაყოფიერ ნიადაგს უქმნის გარემოსდაცვითი თემების განვრცობას და სასწავლო პროგრამებში ასახვას, თუმცა, მათ არ აქვთ დანერგვის რაიმე ზუსტი მექანიზმი. ასევე ბევრი თავისუფლებაა დატოვებული კონკრეტული ინსტიტუციებისთვის და მათ კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული ეს იდეები გაზიარებული იქნება თუ არა, რა მასშტაბებით დაინერგება, სავალდებულო იქნება თუ არჩევითი. არის თემები, რომელთა განვითარება ჩვენს საგანმანათლებლო სივრცეში ჯერ არ დაწყებულა, მათ შორის არის გარემოსდაცვითი განათლების ახალი ინტერპრეტაცია და მისი შინაარსის ტრანსფორმაცია განათლება მდგრად განვითარებაში, ასევე ერთიანი ინსტიტუციური მიდგომების დანერგვა.

არსებული დოკუმენტების არსებობის შესახებ ნაკლებად არიან ინფორმირებულები საგანმანათლებლო დაწესებულებები, ასევე პოლიტიკის შემუშავებლები და გამტარებლები. პრობლემას წარმოადგენს, რომ საერთაშორისო დოკუმენტების ქართულენოვანი თარგმანის წვდომა, მათი მოძიება გართულებულია. დოკუმენტების დროული თარგმნა, მათზე ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის გაზრდა და ასევე მათი სავალდებულო ფორმით სხვა სამოქმედო დოკუმენტებში გადატანა ხელს შეუწყობს გარემოსდაცვითი განათლების უკეთესად წარმოჩენას.

რეკომენდებულია, ზოგადი განათლების ეროვნულ მიზნებში, რომლებიც განსაზღვრავენ, თუ როგორი კურსდამთავრებულის მიღება გვსურს, მოხდეს „გარემოს დაცვის“ ცნების „მდგრადი განვითარებით“ ჩანაცვლება, რაც უფრო ფართო ცნებაა და მართლაც, სხვადასხვა საგანს ბევრად მეტი, მრავალფეროვანი აქტივობების განხორციელების საშუალებას მისცემს, მისი ინტეგრირება ბევრად უფრო შედეგიანად მოხერხდება ყველა საგანში.

ეროვნულ სასწავლო გეგმის გამჭოლ პრიორიტეტებში ასახულია „ეკოლოგიური წიგნიერება“, რაც უდავოდ პოზიტიური მოვლენაა. უნდა აღინიშნოს, რომ ეკოლოგია არის მდგრადი განვითარების მხოლოდ ვიწრო სეგმენტი და სასურველია, რომ შემდგომ რედაქციაში უფრო ფართო გაგებით ჩაიწეროს, რაც საკითხების ბევრად მეტ საგანში ასახვის საშუალებას შეუწყობს ხელს. ასევე, შესაძლებელია, ესგ-ის შესავალ ნაწილში ცალკე ქვეთავი გამოიყოს, სადაც სკოლებს რეკომენდაციას გაუწევს განათლება მდგრადი განვითარებისთვის ერთიან სასკოლო მიდგომაში დასანერგად. ამას აღნიშნავენ მასწავლებლები ფოკუსჯგუფებში. მათი აზრით, გამჭოლ კომპეტენციებში მითითებული ეკოწიგნიერება ძალიან ბუნდოვნად

18 ტელეგადაცემების ვიდეოები შეგიძლიათ იხილოთ შემდეგ ბმულზე: <https://www.youtube.com/channel/UCaptSAdWmIBmDXj0WWI5z6A>

არის წარმოდგენილი ესგ-ში, რაც სტანდარტის ხარვეზია. სწავლება არ ითვალისწინებს მასწავლებელთა მჭიდრო თანამშრომლობას და შესაბამისად, მათ არ აქვთ ინფორმაცია თუ რას აკეთებენ სხვა საგნის პედაგოგები თავიანთი საგნის ფარგლებში. მთლიანობაში გარემოსდაცვითი განათლება ისე გაშლილად უნდა იყოს წარმოდგენილი ესგ-ში, რომ სკოლის ადმინისტრაციის ვალდებულებაც იყოს და კომპეტენციის გასავითარებლად მიმართული ღონისძიებები - მხარდაჭერილი.

სასწავლო გეგმის ზოგად ნაწილში მოცემული მეთოდური მითითებები არის დროის მოთხოვნის ადეკვატური და საშუალებას იძლევა მოსწავლეები არა მხოლოდ ცოდნის მიძღვები იყვნენ, არამედ აქტიური გზით შეიმეცნონ გარემოს დაცვისთვის საჭირო ცნებები, შეძლონ მათი ყოველდღიურობასთან და მიმდინარე და მოსალოდნელ პრობლემებთან დაკავშირება, მათი მოგვარების გზებზე ფიქრი და გადაჭრის გზების ძიება, რაც, საბოლოო ჯამში, აქტიურ, გარემოსდამცველ და მის უშუალო სოციუმზე მზრუნველი მოქალაქის აღზრდას შეუწყობს ხელს.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები

დაწყებით კლასებში ბუნებისმეტყველების სტანდარტი კარგადაა დაბალანსებული გარემოსდაცვითი თემებით, ხანს მათი განვითარება კლასიდან კლასში, თემები შემოდის მოსწავლეთა შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

თუმცა, შესაძლებელია სხვადასხვა შედეგში ინდიკატორების დამატება, რადგან მეტი დოზით შემოვიდეს გარემოსდაცვითი თემები და მოსწავლეებს შესაძლებლობა მიეცეთ რესურსების მომჭირნეობითი ხარჯვის, რაციონალური გამოყენების ჩვევის ჩამოყალიბების. უმჯობესია, ესგ-ის მომდევნო რედაქციაში მხოლოდ განცალკევებულ შედეგებად არ იყოს გარემოსდაცვითი თემები წარმოდგენილი და სადაც კი შესაძლებელია, სხვა შედეგებში დაემატოს ინდიკატორების სახით. ამით მოსწავლე მეტ კავშირს დაინახავს საკითხებს შორის და მისი ქმედებებიც გარემოში ბევრად გააზრებული იქნება.

უნდა აღინიშნოს, რომ დაწყებით საფეხურზე მოცემული გარემოსდაცვითი თემების სათანადო განვითარება ვერ ხერხდება საბაზო საფეხურზე.

VII კლასის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების ინტეგრირებულ პროგრამაში მწირადაა მოცემული გარემოსდაცვითი თემები. ეს კურსი ძირითადად კვლევითი უნარების განვითარებას ემსახურება. ამდენად, კურსის მიზნიდან გამომდინარე შესაძლებელია, პროგრამაში მითითებული იყოს რეკომენდაციები, თუ რა ტიპის და შინაარსის კვლევები ჩატარდეს, ამით შესაძლებელი იქნება გარემოს დაცვის ინტეგრირება კურსში.

ამავდროულად, საბაზო საფეხურზე ამ საგნობრივი ჯგუფიდან გარემოსდაცვითი კომპეტენციების განვითარებას ყველაზე მეტად ბიოლოგიის საგნობრივი სტანდარტი უწყობს ხელს. ძალიან შეზღუდულადაა გარემოსდაცვითი თემები გაშლილი ფიზიკისა და ქიმიის კურსებში, რომლებსაც აქვთ პოტენციალი, ამ მიმართულებით განვითარდნენ. თუნდაც არსებული სტანდარტის მცირედი მოდიფიკაცია საშუალებას იძლევა რიგი შედეგები დაიხვეწოს ამ მიმართულებით. აღნიშნული ეხება ბიოლოგიის ჯანსაღი ცხოვრების წესს, ეკოსისტემაში ნივთიერებათა მიმოქცევის დარღვევას; ფიზიკაში - ალტერნატიული ენერგორესურსების, ენერგოდაზოგვის და ალტერნატიული ენერგორესურსების შესაძლებლობების მიმართულებით გაშლას; ქიმიაში კი - ჰაერის თუ წყლის შესწავლისას მათი დაბინძურების მიზეზებისა და შედეგების ჩამატება, შერბილების მექანიზმების სწავლება; მეთანის წვის სწავლებისას ნაგავსაყრელები და მეცხოველეობა შეიძლება იქნას გამოყენებული.

საშუალო საფეხურზე საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების სხვადასხვა საგნის სწავლებაში განსხვავებულადაა წარმოჩენილი გარემოსდაცვითი თემები. ყველაზე ინტენსიურად ისინი ბიოლოგიის სტანდარტშია ასახული, ასევე გარკვეულწილად ფიზიკაშიცაა შესული.

ქიმიის სტანდარტი ამ მიმართულებით გადახედვას საჭიროებს. არსებული შინაარსის პირობებშიც შესაძლებელია ინდიკატორის დამატება მე-10 კლასში მე-12 შედეგში: „მოსწავლეს შეუძლია ქიმიური ელემენტების და მათი ნაერთების დახასიათება, მათი მნიშვნელობის შესახებ მსჯელობა“, აქ ქიმიის როლი სანიტარულ-ჰიგიენური მდგომარეობის გაუმჯობესებაშია, ასევე ქიმიური ელემენტების უარყოფითი ზემოქმედება გარემოზე - შესაძლებელია, რომ დაემატოს შესაბამისი ფორმულირებით.

საზოგადოებრივი მეცნიერებები

მე-4 კლასში წარმოდგენილი საგანი „სამოქალაქო თავდაცვა და უსაფრთხოება“ საშუალებას იძლევა მოსწავლეებს ასწავლოს ლოკალურ გარემოში მოქმედების წესები, ასევე თავდაცვა ბუნებრივი კატასტროფების დროს. ეს კურსი შესაძლებელია, წარმატებით იყოს ინტეგრირებული ბუნებისმეტყველების სტანდარტში, რადგან ეხმიანება მის მიზნებს და ასევე თემატურ გადაფარვებსაც აქვს ადგილი. იგივე საგანი მე-8 კლასში გეოგრაფიის საათების დაკლების ხარჯზე ისწავლება, რაც გაუმართლებელია, რადგან მასწავლებლებს 2 კვირეულ საათზე გათვლილი სტანდარტის ნაკლებ დროში სწავლება უწევთ. ეს იწვევს საკითხების ზედაპირულად გავლას, რაც მომდევნო კლასებში პრობლემას ქმნის, რადგან ყოველ ზემო კლასში გათვალისწინებულია მოსწავლეთა წინარე ცოდნა, რაც ამ შემთხვევაში მიუღწეველია.

კარგია, რომ საზოგადოებრივი მეცნიერებების V-VI კლასების პროგრამაში იკვეთება კავშირი ბუნებისმეტყველებასთან, მის შესაბამის შედეგებთან. პარალელურად ბუნებისმეტყველებაში ბუნებრივი რესურსების ზოგადი კლასიფიკაცია და რაციონალური გამოყენება ისწავლება, საზოგადოებრივი მეცნიერებების ფარგლებში კი ქვეყნისთვის სპეციფიკური ბუნებრივი რესურსები და მათი გავრცელება. რესურსებიდან განხილულია ტყის, წყლის რესურსები, სასრგებლო წიაღისეული, მათი რაციონალურად გამოყენება და დაცვა, მეორეული გადამუშავება. ამგვარი კავშირები საკითხის მრავალი კუთხით განხილვის საშუალებას იძლევა და ავსებს ერთმანეთს.

ორწლიანი კურსი „ჩვენი საქართველო“ არის გადატვირთული (23 შედეგი), რის გამოც მათი მიღწევა და შესრულება ეჭვქვეშ დგება. სახელმძღვანელოებში ავტორები ვერ ახერხებენ მნიშვნელოვანი თემების სათანადოდ გაშლას. შესაბამისად, უპრიანია სტანდარტის განტვირთვა ამ ასაკისთვის ნაკლებად მნიშვნელოვანი თემებისგან.

უნდა აღინიშნოს, რომ საზოგადოებრივ მეცნიერებებში საგნების მიხედვით გარემოსდაცვითი საკითხები უთანაბროდაა განაწილებული და დიდი წილი გეოგრაფიაზე მოდის.

ისტორიაში ნაკლებადაა გარემოსდაცვითი თემები წამოწეული. ძირითადად ორი თემა - დასახლების ტიპები გარემოსთან შესაბამისობაში და ასევე ომის შედეგად გამოწვეული ცვლილებები არის კვლევის საგანი. თუმცა, შესაძლებელია, რომ უკვე მე-7 კლასში სხვადასხვა წესების, ნორმების, კანონებისა და ტრადიციების სწავლებისას განსხვავებულ ეპოქებში გარემოსდაცვითი ღონისძიებები და ტრადიციები ორგანულად ჩაემატოს (ხატის ტყეებზე, სანადირო ცხოველებისა და ფრინველების დაცვაზე, ტყის ჭრაზე და სხვა აკრძალვებზე ინფორმაცია), თანამედროვე და ძველი ნორმების შედარება-შეპირისპირება ქვეყნების ეპოქების მიხედვით მოსწავლეებისთვის საინტერესო იქნება. მე-8 კლასში ომების და კონფლიქტის შედეგად გამოწვეული მიგრაციული პროცესების პარალელურად ტექნოგენური კატასტროფები შეიძლება ჩაემატოს, ასევე სხვადასხვა გამოგონების ისტორია, რომლებმაც შეცვალეს ადამიანის, საზოგადოების დამოკიდებულება გარემოსადმი როგორც უარყოფითი, ასევე დადებითი კუთხით.

გეოგრაფიის სტანდარტი საბაზო საფეხურზე არის კარგად დაბალანსებული მდგრადი განვითარების პრინციპებით, აქ გვხვდება ყველა მნიშვნელოვანი თემა, რომლებიც ხელს უწყობენ ცოდნაზე დაფუძნებული გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბებას, ავითარებს აქტიური ცხოვრებისთვის საჭირო პოზიტიურ განწყობა-დამოკიდებულებას გარემოსადმი. ამზადებს მოსწავლეებს შესაძლო საფრთხეებისთვის და ასწავლის მათ, თუ როგორ მოახდინონ რეაგირება მათზე, როგორ მოახერხონ ამ პროცესების პრევენცია-მიტიგაცია. ისწავლება როგორც ლოკალური გარემოსთვის დამახასიათებელი პრობლემები, ასევე ქვეყნისთვის და კავკასიის რეგიონისთვის.

სამოქალაქო განათლების სწავლების პირველი წელია მე-9 კლასში. ამდენად, მასში მხოლოდ ცოტა ადგილია დარჩენილი მსგავსი მნიშვნელოვანი თემებისთვის, საჭიროა სამოქალაქო განათლების სწავლება ბევრად უფრო დაბალ კლასებში დაიწყოს, რაც ხელს შეუწყობს მასში მდგრადი განვითარების პრინციპების ჰარმონიულად ინტეგრირებას. საჭიროა მაგალითისათვის დაემატოს გარემოსდაცვით კონვენციებზე ინფორმაცია.

საშუალო საფეხური საშუალებას იძლევა, მოსწავლეებმა უფრო ღრმად შეისწავლონ შეთავაზებული საგნები. სავალდებულო საგნებში მსოფლიო გეოგრაფიის ფარგლებში ისწავლება განსხვავება

განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის, მათ ბუნებრივ პირობებს, მოსახლეობას, მეურნეობას შორის სხვაობები; გლობალური პრობლემების გეოგრაფია სრულად ეფუძნება გარემოსდაცვით, მდგრადი განვითარების პრინციპებს და მთლიანად აგებულია პრობლემაზე ორიენტირებულ სწავლებაზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მე-11 კლასის გეოგრაფიის პროგრამას არასაკმარისი დრო ეთმობა. თავდაპირველად სტანდარტი კვირეულ 3 საათზე იყო გათვლილი, შემდეგ საათების რაოდენობა 2-მდე შემცირდა, მესამე საათი კი ამ კლასის ბოლოს საატესტატო გამოცდისთვის მომზადებას ეთმობა. ამის გამო მასწავლებლები მეტ საათს საგნის ნაცვლად საგამოცდო პროგრამის გადამეორებას უთმობენ, რაც უარყოფითად აისახება ამ კლასის სტანდარტით გათვალისწინებული შედეგების მიღწევაზე.

სამოქალაქო განათლების ფარგლებში გააზრებული მონაწილეობა სოციალური პრობლემების მოგვარებაშია გამოტანილი შედეგად, რაც შეიძლება სასკოლო გარემოს კეთილმოწყობაში გამოიხატოს, აღნიშნული პროექტი მოსწავლეებს საშუალებას მისცემს კრიტიკულად შეაფასონ სკოლის კეთილმოწყობა და დაგეგმონ მისი მოწყობა „მწვანე სკოლების“ პრინციპზე დაყრდნობით.

ისტორიის ფარგლებში წამოწეულია რესურსების გამოყენება, ბუნებისა და ეკონომიკური ფაქტორების ურთიერთმიმართება და რესურსების და ეკონომიკის ურთიერთკავშირი.

თავისთავად, ისტორია საშუალებას იძლევა ძველ წყაროებზე დაყრდნობით წარსულში ადამიანის ბუნებაზე გავლენის შესახებ იყოს საუბარი, თუ რომელ ეპოქაში რა მასშტაბების ცვლილებებს ჰქონდა ადგილი, რამ განაპირობა სხვადასხვა ქვეყნის ამჟამად ბუნების პირვანდელი ან ტრანსფორმირებული სახით წარმოჩენა.

სტანდარტში მოცემული შინაარსი გადატვირთულია, რაც ნაკლებად იძლევა საჭირო საკითხებში ჩაღრმავების შესაძლებლობას. მასწავლებლები კი ცალსახად აღნიშნავენ სახელმძღვანელოების ნაკლოვანებებს. მათი აზრით, სახელმძღვანელოები ინფორმაციის, ფაქტობრივი მასალის გადაცემაზეა ორიენტირებული და მასწავლებლებს ნაკლებ თავისუფლებას უტოვებენ, კრეატიულობის საშუალებას არ იძლევიან. მთლიანობაში გრიფირებული სახელმძღვანელოები ვერ უზრუნველყოფენ ესგ-ის მიღწევას. ასევე პრობლემას წარმოადგენს საათობრივი დატვირთვაც, რომელიც საკმარისი არაა თემების სასწავლებლად. საათების პრობლემა მე-11 კლასში, სადაც გეოგრაფიისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების საგნები სრულდება და ძირითადად გამოცდისთვის მომზადებას ეთმობა დრო. აცდენაა მისაღწევ შედეგებსა და ტესტურ დავალებებს შორის, რომლებიც ორიენტირებულია ფაქტობრივი მასალის დასწავლაზე და არ ითვალისწინებს გასავითარებელ უნარებსა და დამოკიდებულებებს.

გვხვდება თემები, რომლებიც სტანდარტში არასაკმარისადაა წარმოდგენილი, საჭიროებს ჩამატებას ან გავრცობას. ეს თემებია: ბიომრავალფეროვნება, ნარჩენების მართვა, ენერგოეფექტურობა, ტყე, ჰაერის დაბინძურება, წყლის ნაკლებობა და დაბინძურება, ნიადაგის ეროზია, კლიმატის ცვლილება, ბუნებრივი კატასტროფები, ტრანსპორტი და მდგრადობა, მდგრადი ქალაქდაგეგმარება, მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი და ეკოტურიზმი, მდგრადი სოფლის მეურნეობა, მწვანე რევოლუცია, გენმოდირიცირებული ორგანიზმები და გარემოსდაცვითი კანონმდებლობა. სასურველია, რომ ყველა ეს საკითხი საგნებმა თავიანთი რაკურსით წარმოაჩინონ.

არჩევითი საგნების ბლოკი

არჩევითი საგნების ბლოკი შექმნილია იმისთვის, რომ მოსწავლეები მოემზადონ აკადემიურ პროგრამებში სწავლის გასაგრძელებლად, მოსინჯონ თავიანთი შესაძლებლობები ინტერესების მიხედვით და სამომავლოდ უფრო გაცნობიერებული არჩევანი გააკეთონ.

მართლაც, არჩევითი კურსების ზოგად ჩამონათვალში გარემოსდაცვითი მიმართულება საკმაოდ შთამბეჭდავადაა წარმოდგენილი. თითოეულ საგანს აქ თავისი ნიშა აქვს და ავითარებს სპეციფიკურ უნარებს, ამავდროულად საშუალებას იძლევა ისეთი მიმართულებები მოიცვან, რომლებზეც ძირითად სავალდებულო საგნებში აქცენტი არ კეთდებოდა. ასეთებია: სავლე მუშაობების და კვლევების დაგეგმვა-წარმართვა სპეციფიკური კარტოგრაფიული ტექნიკების გამოყენებით, GPS სისტემებით, კონსერვაციული მიდგომები, შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციები, მდგრადი საზოგადოებისთვის აქტუალური ეკონომიკის მიმართულებები, მწვანე ეკონომიკა, მდგრადი სოფლის მეურნეობა, მდგრადი ტურიზმი.

არჩევითი კურსები ეფუძნება თანამედროვე მიდგომებს მეცნიერებაში, მის ახალ მიმართულებებს, მათი შესწავლა ზოგადსაგანდსაგანმანათლებლო სკოლაში მოსწავლეს უნდა აძლევდეს ისეთ ცოდნას და უყალიბებდეს ისეთ უნარ-ჩვევებს, რომლებიც მომავალში ნებისმიერ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში სწორი გადაწყვეტილების საფუძველი იქნება.

მიუხედავად იმისა, რომ სტანდარტები ასეთი კომპლექსურია და ასახავს ყველა საჭირო და აქტუალურ ასპექტს, ის არასწორად ან საერთოდ არ ინერგება. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს არ გამოუცხადებია გრიფირება აღნიშნულ არჩევით კურსებში და, შესაბამისად, არ შექმნილა სახელმძღვანელოები და სასწავლო რესურსები. გარდა სასკოლო სახელმძღვანელოებისა, ამ მიმართულებით ქართულენოვანი სასწავლო რესურსების ნაკლებობაა - დამხმარე რესურსები, დამხმარე ლიტერატურა შეზღუდული რაოდენობით გამოდის და მათზე ინფორმაცია სკოლებსა და მასწავლებლებს ნაკლებად აქვთ. ამის გამო, სკოლებში ამ საგნების სწავლების ტვირთი მთლიანად მასწავლებლებზეა გადატანილი. აქვე უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მიუხედავად საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ძალისხმევისა, უზრუნველყოს საქართველოს საჯარო სკოლებში ინტერნეტის მისაწვდომობა და კომპიუტერული წიგნიერების სწავლება, ყველა მასწავლებელს არ აქვს ინტერნეტთან სათანადო წვდომა და ინტერნეტრესურსებისა და პროფესიული განვითარების ელექტრონული შესაძლებლობების გამოყენებისათვის საჭირო უნარები. ამავდროულად, თუკი გავითვალისწინებთ, რომ მასწავლებლების დიდ რაოდენობას ინტერნეტთან შეზღუდულად მიუწვდება ხელი და ამასთანავე მათ ენობრივი არასაკმარისი კომპეტენციები აქვთ, დამოუკიდებლად სასწავლო რესურსების მოძიება თითქმის შეუძლებელი ხდება.

მასწავლებელთა აბსოლუტური უმრავლესობა თვლის, არსებული სტანდარტებითა და რესურსებით გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბება შეუძლებელია. არჩევითი კურსების დანერგვა შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ არ განხორციელებულა და დარჩა შემუშავებული სტანდარტის დონეზე!

გარემოსდაცვითი განათლების კუთხით ეფექტიანი მუშაობისათვის, რესპოდენტთა აზრით, უნდა გადაიხედოს ეროვნული სასწავლო გეგმა, საგნობრივი სტანდარტები, სახელმძღვანელოები და, რაც მთავრია, უნდა გაიზარდოს მასწავლებელთა კომპეტენცია.

მასწავლებლების საგნობრივი სტანდარტები

უნდა ითქვას, რომ საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი მეცნიერებების მასწავლებლების საგნობრივი სტანდარტები მხოლოდ ნაწილობრივ ასახავს გარემოსდაცვით და მდგრადი განვითარების თემებს. ისინი საგნების მიხედვით უთანაბროდაა განაწილებული. საბუნებისმეტყველო საგნობრივ სტანდარტში ბიოლოგიის მასწავლებელს ყველაზე მეტი მოეთხოვება, ხოლო ფიზიკისა და ქიმიის მასწავლებლებისადმი წაყენებული მოთხოვნები ზოგადი დებულებებით შემოიფარგლება; საზოგადოებრივი მეცნიერებებიდან გეოგრაფიის მასწავლებლისადმი წაყენებული მოთხოვნებია ყველაზე ვრცელი; სამოქალაქო მასწავლებელს მხოლოდ მცირედი მოეთხოვება, ისტორიის მასწავლებელს კი - არაფერი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტი ძირითადად ასახავს ეროვნული სასწავლო გეგმის საგნობრივი სტანდარტების მოთხოვნებს. ესგ-ის გეოგრაფიისა და ბიოლოგიის სტანდარტებში გარემოსდაცვითი მიმართულებით ყველაზე მეტი შედეგია, რაც ასახულია ასევე მასწავლებლის სტანდარტშიც. თუმცა სხვა საგნების მასწავლებლების საგნობრივ სტანდარტში არ არის ესგ-ის შესავალში მოცემული გამჭოლი კომპეტენციები. აუცილებელია, მასწავლებლის სტანდარტი ასახავდეს ამ კომპეტენციების საგანში განვითარებისათვის საჭირო ცოდნასა და უნარ-ჩვევებს.

მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტი ესგ-ის ახალი რედაქციის დამტკიცების შემდეგ დაეკვიმდებარება ცვლილებებს. მასში აუცილებელია, გათვალისწინებული იყოს გარემოსა და მდგრადი განვითარების ძირითადი პრინციპები, ასევე ასახული იყოს გაეროს ევროპის ეკონომიკური კომისიის „განათლება მდგრადი განვითარებისთვის კომპეტენციები განათლებაში“¹⁹, რომლებშიც ასახული კომპეტენციები მდგრადი განვითარების პრინციპების დანერგვას შეუწყობს ხელს.

19 Learning for the Future, Competences in Education for Sustainable Development, United Nations Economic Commission for Europe http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf

მასწავლებელთა პროფესიული განვითარება

მასწავლებლების მომზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების დაჩქარებულ რეფორმებს მდგრადი განვითარებისათვის განათლების კომპეტენციების გაზრდის მიზნით რეკომენდაციას უწევს „თბილისი +35-ის“ კომუნიკე.

მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ტრენინგმოდულებში გარემოსდაცვითი და მდგრადი განვითარების საკითხების სწავლებას გარკვეული ადგილი უჭირავს საგნებში, რომელთა მასწავლებლის საგნობრივი სტანდარტები ამის წინაპირობას იძლევა, თუმცა საბუნებისმეტყველო საგნებში მათი ასეთი ნაკლებობა უნდა გამოსწორდეს. მასწავლებლები ცალსახად აღნიშნავენ, რომ ისინი გადამზადებას საჭიროებენ.

„სამოგადოებრივი და გლობალური გეოგრაფიის“ ტრენინგმოდულისთვის არასაკმარისია საკონტაქტო საათები. უმჯობესია, გლობალურ გეოგრაფიას დაეთმოს მეტი ტრენინგსაათი. ამით მასწავლებლებს ხელი შეეწყობათ, უკეთ ასწავლონ „გლობალური პრობლემების გეოგრაფია“, რომელიც შედარებით ახალი დანერგილია, მით უფრო, რომ მსგავსი აკადემიური კურსი მათ უნივერსიტეტებში მასწავლებლის მოსამზადებელ პროგრამებში ან გეოგრაფიის ფაკულტეტზე სწავლისას გავლილი არ აქვთ.

პრიორიტეტად გამოცხადებული STEM-ის საგნებში მომავალში არაერთი მოდული უნდა მომზადდეს, რომლებიც მასწავლებლებს კომპეტენციებს გაულრმავებს გარემოსდაცვითი თემების სწავლებისთვის. შესაძლებელია გარკვეული თემების ინტეგრირება ტრენინგებსა და სემინარებზე, მაგ., ენერგორესურსები, ალტერნატიული წყაროები გეოგრაფიისა და ფიზიკის პროგრამების ნაწილია, ისინი სხვადასხვა კუთხით ისწავლება. ტრენინგზე ფიზიკისა და გეოგრაფიის მასწავლებლებს ინტეგრირებულად შეუძლიათ თემატიკის სწავლება. მასწავლებლები და მათი საშუალებით მოსწავლეები საკითხს კომპლექსურად სხვადასხვა საგნის პერსპექტივიდან შეისწავლიან.

ყველა საგნის მასწავლებელი უნდა გადამზადდეს. შესაძლოა, სემინარზე გაიარონ მდგრადი განვითარების პრინციპები, ასევე კომპეტენციები მდგრად განვითარებაში და თავად დაგეგმონ თუ სასწავლო პროცესში რომელ თემასთან და როგორ ჩართავენ. მით უფრო, რომ გამჭოლი კომპეტენციები მათ ავალდებულებს ამის გაკეთებას. ასევე თავად მასწავლებლები აღნიშნავენ, რომ ამ მიმართულებით საჭიროა სისტემური მიდგომა და მიზნის მიღწევაში ყველა მასწავლებელი უნდა მონაწილეობდეს.

ასევე მასწავლებლებისთვის აუცილებელია ქართულენოვანი მრავალფეროვანი გზამკვლევების, ვიდეო მასალების გამოცემა, სატელევიზიო გადაცემები (არსებული „ეკოვიზია“ სკოლებში დიდი მოწონებით სარგებლობს), რაც მათ გაუმარტივებს, სასწავლო პროცესში მდგრადი განვითარების საკითხების ინტეგრირება მოახდინონ.

სკოლების ადმინისტრატორებისთვის მდგრად განვითარებაში არ არის ტრენინგები გათვალისწინებული, რაც ართულებს „თბილისი+35-ის“ კომუნიკეს რეკომენდაციების მიღწევას „ერთიანი ინსტიტუციური მიდგომის“ დასანერგად. ამ შემთხვევაში შესაძლებელი იქნება პროექტების, ექსკურსიების, კვლევების და სხვა არაფორმალური განათლების ღონისძიებების მეტად წახალისება, სკოლებში ეკოკლუბების დაფუძნება და ამ მიზნით სხვა დაინტერესებული მხარის მოზიდვა, მშობელთა მეტად ჩართვა სხვადასხვა აქტივობაში, რაც მოსწავლეს ასწავლის, თუ როგორ და რატომ უნდა გაუფრთხილდეს გარემოს. ამ შემთხვევაში გაიზრდება მოსწავლეთა მოტივაცია და ისინი მეტი ხალისით ჩაერთვებიან გარემოსდაცვით აქტივობებში. ერთიანი ინსტიტუციური მიდგომის განხორციელების შემთხვევაში, სისტემური მიდგომით შეისწავლება გარემოსდაცვითი თემები, ასევე სხვადასხვა ინიციატივის განსახორციელებლად მეტი სივრცე იქნება, მათ არ ექნებათ ერთჯერადი და ეპიზოდური ხასიათი.

ფორმალურ განათლებაში გარემოსდაცვითი განათლების კომპონენტი სისტემურად უნდა იყოს ასახული დოკუმენტის - „გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: საქართველოს 2012-2014 წწ. ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა“ - გავრძელებაში, რომელზე მუშაობაც უკვე დასაწყებაა. ამ სტრატეგიაში უნდა აისახოს გამოვლენილი პრობლემების მოგვარების კონკრეტული საშუალებები. საფუძველი კი შეიძლება გახდეს „თბილისი +35-ის“ კომუნიკე.

ზოგადი სახის რეკომენდაციები

გარემოსდაცვითი განათლების სკოლაში უზრუნველყოფა შეუძლებელია საგნობრივი სტანდარტების დახვეწის გარეშე. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების ფიზიკისა და ქიმიის საგნობრივი ცოდნის ნაწილში გარემოსდაცვითი მიმართულება არასაკმარისადაა წარმოდგენილი და თუ ამ საგნებისთვის განკუთვნილი საათების რაოდენობა არ გაიზარდა, შეუძლებელი იქნება გარემოსდაცვით საკითხებზე ყურადღების გამახვილება. საგნის პროგრამებში უნდა შევიდეს კონკრეტული გარემოსდაცვითი საკითხები (საგნის კონტექსტიდან გამომდინარე).

გარემოსდაცვითი საკითხების გაცნობიერების გარეშე შეუძლებელია კარგ მოქალაქედ ჩამოყალიბება. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ საგანი „სამოქალაქო განათლება“ უფრო გაფართოვდეს გამოსდაცვითი საკითხების თვალსაზრისით. სამოქალაქო განათლების სწავლების პირველი წელია მე-9 კლასში, ამდენად, მასში ცოტა ადგილია დარჩენილი მსგავსი მნიშვნელოვანი თემებისთვის, საჭიროა სამოქალაქო განათლების დამოუკიდებელი სახით სწავლება ბევრად უფრო დაბალ კლასებში დაიწყოს, რაც ხელს შეუწყობს მასში ჰარმონიულად მდგრადი განვითარების პრინციპების ინტეგრირებას. საჭიროა მაგალითისათვის დაემატოს გარემოსდაცვით კონვენციებზე ინფორმაცია და, გარდა ამისა, შესაძლებელი გახდეს ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენებისათვის საჭირო უნარების განვითარება.

გარემოსდაცვითი განათლების უზრუნველყოფისათვის მნიშვნელოვანია ადეკვატური სახელმძღვანელოების არსებობა. არსებულ სახელმძღვანელოებში მწირია ინფორმაცია, განსაკუთრებით გარემოსდაცვითი საკითხების თვალსაზრისით. ამდენად, მნიშვნელოვანია, რომ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ აქტიურად იმუშაოს ამ მიმართულებით, შექმნას გარემოს დაცვის სწავლების წინაპირობები და ხელი შეუწყოს პროფესიული ლიტერატურის შექმნას. ამ ეტაპზე გამოიყენოს არსებული მასალა. გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) პროექტის - „სოფლის მდგრადი განვითარება და გარემოს მიმართ პასუხისმგებლობა“ - ფარგლებში მასწავლებელთათვის გამოიცა დამხმარე სახელმძღვანელო „გარემოსდაცვითი განათლება სკოლაში“. ეს რესურსი მასწავლებლების საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარებას ემსახურება და მასზე ხელმისაწვდომობის გაზრდით, სხვა მასწავლებლებს ექნებათ საშუალება სხვათა წარმატებული გამოცდილება თავადაც დანერგონ.

სკოლის პედაგოგები და ადმინისტრაცია სრულად აცნობიერებს გარემოსდაცვითი განათლების მნიშვნელობას ბავშვის განვითარების პროცესში. მიანაირთ, რომ ამ მიმართულებით ბავშვებთან მუშაობა საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს, გაგრძელდეს დაწყებითი განათლების საფეხურზე და ა.შ. ამისათვის კი აუცილებელია პედაგოგებსა და სკოლის ადმინისტრაციის კოორდინირებული მუშაობა გარემოსდაცვითი მიმართულებით საკლასო და სასკოლო აქტივობების დაგეგმვასა თუ განხორციელებაში. იმისთვის, რომ ამ კუთხით პედაგოგების აქტიურობა არ იყოს მხოლოდ მათ ენთუზიაზმსა და კეთილ ნებაზე დამოკიდებული, აუცილებელია მათი მოტივაციის ამაღლება - პედაგოგების მიტივაციის გაზრდა შესაძლებელია გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით განხორციელებული საქმიანობის დაკავშირებით პედაგოგთა პროფესიული განვითარების ახალ სისტემასთან, რომლის მიხედვითაც პედაგოგის პროფესიული წინსვლისთვის საჭირო ხდება პროფესიული საქმიანობის გამრავალფეროვნება, საქმიანობის შეფასება კი გამოხატული იქნება დაგროვილ კრედიტებში. საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის და საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროებმა, შესაძლებელია, წამახალისებელი და მამოტივირებელი კონკურსები გამართონ, რათა ინიციატივანი პედაგოგები გამოვლინდნენ. მათი დაჯილდოვება სპეციალური სიგელით, ან პრემიების გზით მოხდეს და სხვა.

მეტად მნიშვნელოვანია სკოლებში გარემოსდაცვითი მიმართულებით არაფორმალური გაერთიანებებისა და კლუბების შექმნა და განვითარება. ამ თვალსაზრისით საინტერესო და მდიდარი გამოცდილება აქვთ ზოგიერთ სკოლაში არასამთავრობო ორგანიზაციების ხელშეწყობით შექმნილ ეკოკლუბებს. დაკვირვებამ აჩვენა, რომ ეკოკლუბებში ჩართული ბავშვების ცნობიერება შეიცვალა და ისინი უფრო მეტად მგრძობიარენი და მზრუნველნი გახდნენ გარემოს მიმართ. მეტად მნიშვნელოვანია ამ გამოცდილების გაანალიზება და სხვა სკოლებში გავრცელება. არსებობს რისკი, რომ ეკოკლუბები შეწყვეტენ არსებობას, როგორც კი გარედან მხარდაჭერა დასრულდება. იმისათვის, რომ ეს გამოცდილება არ დაიკარგოს და უფრო მეტიც, გავრცელდეს, შექმნილმა ეკოკლუბებმა უნდა შეიძინონ მდგრადობა. სკოლებში ეკოკლუბების შექმნისა და უკვე

არსებულების განვითარების თვალსაზრისით აუცილებელია საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების და საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროების თანამშრომლობა. ამ მიმართულებით თანამშრომლობის განვითარება შესაძლებელია ადგილობრივ მთავრობებთან.

გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით სკოლების აქტიურობა მხარდაჭერილი და კოორდინირებული უნდა იყოს სახელმწიფო უწყებების მხრიდან. როგორც მოსწავლეები, ისე მათი მშობლები უნდა ხედავდნენ, რომ ეს თემა პრიორიტეტულია სახელმწიფოსთვის, რომ მათ მიერ გაწეულ საქმიანობას მცირედი, მაგრამ რეალური წვლილი შეაქვს პრობლემების მოგვარების საქმეში. მაგალითად, როდესაც სკოლაში არსებობს ე.წ. მწვანე ყუთი, ქაღალდების გატანა არ უნდა იყოს ინდივიდუალური მასწავლებლების ან დირექტორის მოსაგვარებელი საკითხი - ეს პროცესი კარგად უნდა იყოს კოორდინირებული და თითოეულმა მოსწავლემ უნდა მიიღოს ინფორმაცია, მათი დახმარებით „მწვანე ყუთში“ მოგროვილი ქაღალდებისგან რა გაკეთდა და რა სარგებელი მიიღო საზოგადოებამ და შესაბამისად, თითოეულმა მათგანმა.

გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბებისათვის მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი განათლების პროცესში მშობლებისა და ოჯახების აქტიური ჩართვა. გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბება კომპლექსური ხასიათის მიდგომას მოითხოვს. ბავშვს სხვადასხვა გარემოში უწევს ყოფნა და, შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, რომ ერთნაირი დამოკიდებულებებისა და ღირებულებების ფონზე ვითარდებოდეს. სკოლა და ოჯახი ერთობლივად უნდა მზრუნავდეს, რომ ბავშვმა კარგად გააცნობიეროს გარემოს მნიშვნელობა და საკუთარი როლი გარემოს დაცვაში. სწორედ აქედან გამომდინარე, სკოლამ უნდა იზრუნოს მშობლების გააქტიურებაზე, შექმნას მშობელთა არაფორმალური გაერთიანება, მათთან ერთად იმსჯელონ და დაგეგმონ გარემოსდაცვითი ღონისძიებები. მშობელთა მონაწილეობა კიდევ უფრო მეტად უზიძგებს მოსწავლეებს და წაახალისებს გარემოზე მზრუნველი ქცევის ჩამოყალიბებისაკენ.

მნიშვნელოვანია, გაიზარდოს მასმედიის როლი. ტელევიზია, რომელიც ძალიან აქტუალურია თანამედროვე ბავშვის ცხოვრებაში ეფექტიანად უნდა იქნას გამოყენებული. საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვისა და განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროებმა საზოგადოებრივ არხზე უნდა უზრუნველყონ საგანმანათლებლო-შემეცნებითი გარემოსდაცვითი საკითხებისადმი მიძღვნილი გადაცემები. არსებული გადაცემა „ეკოვიზია“ დიდი პოპულარობით სარგებლობს, თუმცა საკმარისი არ არის.

თავი 3. გარემოსდაცვითი განათლება პროფესიული განათლების საფეხურზე

3.1. შესავალი

გარემოსდაცვითი განათლების შესაფასებლად პროფესიული განათლების საფეხურზე კვლევა ჩატარდა სისტემისა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების - პროფესიული კოლეჯების დონეზე.

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა:

- შეგვესწავლა, თუ როგორ არის ასახული გარემოსდაცვითი თემები ეროვნულ საკვალიფიკაციო ჩარჩოში, პროფესიულ სტანდარტში, პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამებში
- მოგვეხდინა არსებული საჭიროებების იდენტიფიცირება
- შეგვემუშავებინა რეკომენდაციები

კვლევის ფარგლებში ჩატარდა:

სამაგიდე კვლევა

გაანალიზებულია დოკუმენტები, რომლებიც არეგულირებენ გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებას პროფესიული განათლების სფეროში. ეს დოკუმენტებია:

- ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო (NQF),
- პროფესიული სტანდარტები და
- პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები (პროგრამების შემუშავების სარეკომენდაციო ჩარჩო).

თვისებრივი კვლევა

ჩატარდა ფოკუსური ჯგუფები, ინტერვიუები პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამებისა და პროფესიული სტანდარტების ექსპერტებთან პროფესიული განათლების სფეროში გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების დაგეგმვასა და განხორციელებასთან დაკავშირებით.

რაოდენობრივი კვლევა

პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან ჩატარდა გამოკითხვა შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით: გარემოსდაცვითი პროგრამებისა და საგნების/მოდულების სწავლება და სასწავლო პროცესის ორგანიზება. მასწავლებლებთან ასევე ჩატარდა ფოკუსჯგუფები ისეთი საკითხების შესასწავლად, როგორცაა: გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებული დამოკიდებულებები, ბარიერები, სწავლება-შეფასების ასპექტები, მასწავლებელთა საჭიროებები და სამომავლო მიდგომები.

3.2. საქართველოს პროფესიული განათლების სისტემის მოკლე მიმოხილვა

კანონის მიხედვით „პროფესიული განათლების შესახებ“ პროფესიული განათლების ზოგადი მიზნებია:

ა) ერთიანი პროფესიულ-საგანმანათლებლო სივრცის შექმნა მთელი სიცოცხლის განმავლობაში პირის მიერ სწავლის შესაძლებლობის, სწავლების მრავალსაფეხურიანობისა და მრავალფეროვნების გათვალისწინებით;

ბ) ინდივიდის პროფესიული განვითარების ხელშეწყობა;

გ) შრომის ბაზარზე ორიენტირებული, კონკურენტუნარიანი, კვალიფიციური კადრების მომზადების უზრუნველყოფა;

დ) ინდივიდის დასაქმების, მათ შორის, საკუთარი ბიზნესის წამოწყების თუ თვითდასაქმების ხელშეწყობა;

ე) პროფესიული განათლების სფეროში სასწავლო-სამეწარმეო პარტნიორობის სისტემის შექმნა, საგანმანათლებლო პროგრამების დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში შესაბამისი დარგის დამსაქმებლების მონაწილეობის ხელშეწყობა.

მოსწავლეს პროფესიული განათლების მიღება მე-9 კლასის დასრულების შემდეგ შეუძლია. პროფესიულ განათლებაში არ არსებობს ასაკობრივი შეზღუდვა.

ამჟამად პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები ისწავლება 93 პროფესიულ დაწესებულებაში (18 საჯარო და 75 კერძო), 29 უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებასა და 12 სკოლაში. სტუდენტების საერთო რაოდენობა პროფესიულ პროგრამებზე 18752 არის.

კანონის თანახმად, იმისათვის, რომ დაწესებულებამ საგანმანათლებლო საქმიანობა განახორციელოს საჭიროა ავტორიზაციის პროცესის გავლა, რომელიც 5 წელია ვალიდური. დაწესებულებამ უნდა დააკმაყოფილოს საგანმანათლებლო პროგრამებთან, ადამიანურ და მატერიალურ რესურსებთან დაკავშირებული სტანდარტები.

საქართველომ პროფესიული განათლების სისტემის რეფორმა ძირითადად 2007 წლიდან დაიწყო, ევროპულ სისტემებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფის მიზნით. ქვემოთ განხილულია პროფესიული განათლების რეფორმის რამდენიმე მნიშვნელოვანი მიმართულება:

2009 წლიდან არაერთი საერთაშორისო პროექტი განხორციელდა (UNDP, USAID, EU, ETF, IOM და სხვა ორგანიზაციების დაფინანსებით), რომელიც მიზნად ისახავდა პროფესიული განათლების სფეროში საუკეთესო პრაქტიკის გაზიარებას და რეფორმის ხელშეწყობას.

2010 წელს დამტკიცდა შემდეგი დოკუმენტები: ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო, რომელიც აერთიანებს საქართველოში არსებულ ყველა კვალიფიკაციასა და ყველა საგანმანათლებლო დონეს; კანონი ხარისხის განვითარების შესახებ; არაფორმალური განათლების აღიარების წესი და პროცედურები; პროფესიული განათლების მასწავლებლის სტანდარტი; პროფესიული განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის მიზნით შემოიღეს ხარისხის მართვის შიდა (თვითშეფასება) და გარე (ავტორიზაცია და აკრედიტაცია) მექანიზმები.

2013 წელს დამტკიცდა პროფესიული განათლების განვითარების სტრატეგია (2013-2020), რომელიც ასახავს პროფესიული განათლების მიზნებს, პრიორიტეტებსა და სამომავლო განვითარებას. ამავე წელს ევროკავშირის მხარდაჭერით მომზადდა საფუძველი მოდულური საგანმანათლებლო პროგრამების შესამუშავებლად და დასაწერად. ინტენსიური ტრენინგები ჩატარდა ხარისხის უზრუნველყოფის საკითხებზე, საგანმანათლებლო პროგრამებისა და პროფესიული სტანდარტების შემუშავებაზე, კარიერის დაგეგმვასა და ა.შ.

პროფესიული განათლების სისტემა ამჟამად რეფორმის პროცესშია. მიმდინარე რეფორმების ფონზე, როდესაც სამართლებრივი და მარეგულირებელი საფუძველი გარკვეულწილად მომზადებულია, მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი საკითხების სათანადოდ გათვალისწინება პროფესიული განათლების სფეროში.

3.3. გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების რეგულირება სისტემის დონეზე

სისტემის დონეზე საკითხის შესასწავლად გამოყენებულ იქნა კვლევის შემდეგი მეთოდები:

1. ძირითადი მარეგულირებელი დოკუმენტების კონტენტანალიზი; ეს დოკუმენტებია:

- ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო;
- პროფესიული სტანდარტები;
- საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადების სარეკომენდაციო ჩარჩო.

2. ჩაღრმავებული ინტერვიუ პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამებისა და სტანდარტების ექსპერტებთან.

3. 3. 1. ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო 2010 წელს დამტკიცდა²⁰. დოკუმენტი აერთიანებს საქართველოში არსებულ ყველა კვალიფიკაციას, ასახავს ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სხვადასხვა საფეხურის სწავლის შედეგებს.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო აყალიბებს, თუ რა ცოდნა, უნარები და ღირებულებები უნდა ჰქონდეს პირს შესაბამისი საფეხურის გავლის დამადასტურებელი დოკუმენტის – ატესტატის, პროფესიული დიპლომის, დიპლომის მისაღებად.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო მიზნად ისახავს ხელი შეუწყოს:

- მოსწავლეზე, პროფესიულ სტუდენტზე, სტუდენტზე ორიენტირებული განათლების სისტემის ჩამოყალიბებას;
- საქართველოში მიღებული განათლების საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებას;
- სტუდენტებისა და მოსწავლეების მობილობის პროცესს.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო ეფუძნება სიცოცხლის განმავლობაში სწავლის ევროპული საკვალიფიკაციო ჩარჩოთი (The European Qualifications Framework for Lifelong Learning - LLL) გათვალისწინებულ მთელი ცხოვრების განმავლობაში სწავლის სისტემას.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო შედგება ხუთი დოკუმენტისაგან:

1. ზოგადი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩო - დოკუმენტი, რომელშიც სისტემატიზებულია ზოგადი განათლების საბაზო საფეხურისა და სრული ზოგადი განათლების კვალიფიკაციები.

2. პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩო - დოკუმენტი, რომელშიც სისტემატიზებულია საქართველოში არსებული პროფესიული განათლების კვალიფიკაციები.

3. უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩო - დოკუმენტი, რომელშიც სისტემატიზებულია საქართველოში არსებული უმაღლესი (აკადემიური) განათლების კვალიფიკაციები.

4. დოკუმენტი, რომელშიც მოცემულია მიმართულებების, დარგების/სპეციალობების, ქვედარგების/სპეციალიზაციებისა და პროფესიული სპეციალიზაციების ჩამონათვალი.

5. კვალიფიკაციის ფორმირების წესი - დოკუმენტი, რომელიც ადგენს კვალიფიკაციათა ჩამონათვალში ახალი კვალიფიკაციის დამატების წესს.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო მოიცავს შემდეგ კომპონენტებს: მიმართულება, დარგი/სპეციალობა, ქვედარგი/სპეციალიზაცია, პროფესიული სპეციალიზაცია.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო აერთიანებს 11 მიმართულებას. ეს მიმართულებებია:

აგრარული მეცნიერებანი;

1. ბიზნესის ადმინისტრირება;
2. განათლება;
3. ინჟინერია;
4. მეცნიერებანი/საბუნებისმეტყველო მეცნიერებანი;
5. სამართალი;
6. სოციალური მეცნიერებები;
7. ხელოვნება;
8. ჯანდაცვა;
9. ჰუმანიტარული მეცნიერებანი;
10. მიმართულებათაშორისი.

²⁰ განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება N 120/6, 2011 წლის ა10 დეკემბერი.

პროფესიულ განათლებას **პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩო** არეგულირებს, რომელიც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს შემადგენელი დოკუმენტია. მისი მიზნებია:

- პროფესიული განათლების სისტემის გამჭვირვალობისა და პროფესიული კვალიფიკაციების სიცხადის უზრუნველყოფა;
- ქვეყნის ეკონომიკის მოთხოვნების, შრომის ბაზრისა და განათლების სისტემის ურთიერთკავშირის ხელშეწყობა;
- განათლების ხარისხის უზრუნველყოფაზე ორიენტირება;
- მთელი ცხოვრების განმავლობაში სწავლის ხელშეწყობა;
- სისტემის მოქნილობის უზრუნველყოფა, კვალიფიკაციების აღიარებისა და მობილობის ხელშეწყობა;
- საგანმანათლებლო დაწესებულებების ხელშეწყობა;
- საგანმანათლებლო პროგრამების გაუმჯობესებისა და ახალი საგანმანათლებლო პროგრამების დაგეგმვის პროცესი.

პროფესიული განათლების სფეროში ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო აერთიანებს 10 დარგის 391 პროფესიულ სპეციალობას.

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს ანალიზმა აჩვენა, რომ ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს არცერთი მიმართულება პირდაპირ არ უკავშირდება გარემოსდაცვას თუ ეკოლოგიას, თუმცა ერთ-ერთი დარგი/მიმართულება ამ საკითხს უშუალოდ ეხება „ეკოლოგია/გარემოსმცოდნეობა (1102)“. აღნიშნული მიმართულება აერთიანებს 4 ქვედარგს/სპეციალიზაციას:

გამოყენებითი ეკოლოგია (110201)

1. გარემოს დაცვა (110203)
2. ბუნებათსარგებლობა (110204)
3. ბუნებათმოწყობა (110205)

ამ 4 ქვედარგი/სპეციალიზაციის გარდა ჩარჩო მოიცავს გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიის 5 ქვედარგს/სპეციალიზაციას:

1. აგროეკოლოგია (შედის აგრონომიის დარგში/სპეციალობაში)
2. სატყეო ეკოლოგია (შედის სატყეო საქმის დარგში/სპეციალობაში)
3. ეკოლოგიური ტურიზმი (რომელიც შედის ტურიზმის დარგში/სპეციალობაში)
4. საინჟინრო ეკოლოგია (შედის გარემოს ინჟინერიისა და უსაფრთხოების დარგში/სპეციალობაში)
5. სამედიცინო ეკოლოგია (შედის საზოგადოებრივი ჯანდაცვის დარგში/სპეციალობაში)

რაც შეეხება პროფესიულ სპეციალიზაციებს, ეკოლოგიურ და გარემოსდაცვით საკითხებს ოთხი სპეციალიზაცია უკავშირდება:

1. ტუროპერატორი (ეკო და ა.შ ოპერატორი) (020552)
2. გარემოს დაცვის ტექნიკოსი (041351)
3. სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონტროლის სპეციალისტი (041352)
4. საინჟინრო ჰიდროეკოლოგიის სპეციალისტი (04136)

ამდენად, საერთო ჯამში ეროვნული პროფესიული ჩარჩო ამჟამად აერთიანებს გარემოსდაცვით/ეკოლოგიის 1 დარგს/სპეციალობას, 9 ქვედარგს/სპეციალიზაციას და 4 პროფესიულ სპეციალიზაციას (იხ. ცხ.1).

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს მიხედვით პროფესიული განათლების სფეროში ზემოთ განხილული 4 სპეციალიზაციის განხორციელება შესაძლებელია. თუმცა, გარემოსდაცვით და ეკოლოგიურ საკითხებს შესაძლებელია ნაწილობრივ მოიცავდეს ჩარჩოში გაერთიანებული სხვა პროფესიული კვალიფიკაციებიც.

ცხრილი 1. ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს ნაწილი, რომელიც გარემოს დაცვის საკითხებს უკავშირდება

მიმართულება	დარგი/სპეციალობა	ქვედარგი/სპეციალიზაცია	პროფესიული სპეციალიზაცია
01 აგრარული მეცნიერებანი	0101 აგრონომია	010101 აგროეკოლოგია	
	0105 სატყეო საქმე	010502 სატყეო ეკოლოგია	
	0205 ტურიზმი	020502 ეკოლოგიური ტურიზმი	020552 ტუროპერატორი (აგრო-, ეკო- და ა.შ.
04 ინჟინერია	0413 გარემოს ინჟინერია და უსაფრთხოება	041301 საინჟინრო ეკოლოგია	041351 გარემოს დაცვის ტექნიკოსი 041352 სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონტროლის სპეციალისტი 041361 საინჟინრო ჰიდროეკოლოგიის სპეციალისტი
09 ჯანდაცვა	0904 საზოგადოებრივი ჯანდაცვა	090403 სამედიცინო ეკოლოგია	
11 მიმართულებათაშორისი დარგები ან სპეციალობები	1102 ეკოლოგია/ გარემოსმცოდნეობა	110201 გამოყენებითი ეკოლოგია 110203 გარემოს დაცვა 110204 ბუნებათსარგებლობა 110205 ბუნებათმოწყობა	

საგანმანათლებლო სასწავლებლების ვებგვერდზე განთავსებული მონაცემის მიხედვით, სატყეო საქმე/მეტყვევ მთელი საქართველოს მასშტაბით ისწავლება ერთ კოლეჯში („ჰორიზონტი“, ოზურგეთი).

ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო არ არის ჩაკეტილი დოკუმენტი. შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად შესაძლებელია მისი განახლება-განვითარება. მიმართულების, დარგის/სპეციალობის, ქვედარგის/სპეციალიზაციის ან პროფესიული სპეციალიზაციის ჩამონათვალში დამატება, შეცვლა ან ჩამონათვალიდან ამოღება შესაძლებელია დაინტერესებული მხარეების ინიციატივების საფუძველზე, რომელსაც განიხილავს და შესაბამის გადაწყვეტილებას იღებს სსიპ „ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრი“.

ამჟამად მიმდინარეობს განხილვა ახალი კვალიფიკაციის დამატებაზე, რომელმაც საქართველოში ფრეონის მოხმარებიდან ამოღებას უნდა შეუწყოს ხელი.

სისტემის დონეზე პროფესიული განათლების შინაარსს, მათ შორის, ეკოლოგიური და გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებას არეგულირებს 2 დოკუმენტი: პროფესიული სტანდარტები და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადების სარეკომენდაციო ჩარჩო. ქვემოთ მოკლედ არის ორივე მათგანი განხილული.

3.3.2. პროფესიული სტანდარტები

პროფესიული სტანდარტები პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩოს საფუძველზე იქმნება.

პროფესიული სტანდარტი არის დოკუმენტი, რომლითაც განისაზღვრება პროფესიული განათლების საფეხურები, მათი მინიმალური მოცულობა კრედიტებში და თითოეული საფეხურისათვის სავალდებულო ცოდნა, უნარები და ღირებულებები; პროფესიული სტანდარტი ასევე ადგენს პროფესიის სპეციფიკიდან გამომდინარე დამატებით მოთხოვნებს. პროფესიული სტანდარტი არის პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამის შემუშავების საფუძველი.

პროფესიულ სტანდარტებს პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩოზე დაყრდნობით, პროფესიული ასოციაციებისა და სხვა დაინტერესებული ორგანიზაციების მონაწილეობით შეიმუშავებს სექტორული საბჭოები და ამტკიცებს სსიპ – განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრი.

ამჟამად, პროფესიული განათლების სფეროში 14 სექტორული საბჭო ფუნქციონირებს, რომელთა ძირითადი მიზანია, ხელი შეუწყოს კვალიფიკაციების სისტემის შექმნას და შემდგომ განვითარებას (კვალიფიკაციების კატალოგი, პროფესიული სტანდარტები) შრომის ბაზრის მოთხოვნების შესაბამისად. ეს საბჭოებია:

1. სამთო და გეოინჟინერია;
2. მექანიკის ინჟინერია და ტექნოლოგია, მეტალურგია და მასალათმცოდნეობა;
3. ხელოვნების მიმართულება;
4. ბიზნესის ადმინისტრირება;
5. ტურიზმი;
6. ჯანდაცვა;
7. საზღვაო, სარკინიგზო, საჰაერო, სახმელეთო ტრანსპორტი;
8. ენერჯეტიკა და ელექტროინჟინერია;
9. აგარარული მეცნიერებები;
10. მასობრივი კომუნიკაცია / ჟურნალისტიკა;
11. მშენებლობა და გარემოს ინჟინერია;
12. კომპიუტინგი/ინფორმატიკა და ტელეკომუნიკაცია;
13. არქიტექტურა;
14. მეცნიერება/ზუსტი მეცნიერება.

2010 წლის 31 დეკემბრიდან დღემდე 252 პროფესიული სტანდარტი დამტკიცდა. მიმდინარეობს მუშაობა ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრის კოორდინირებით 50 პროფესიულ სტანდარტსა და UNDP-ის კოორდინირებით სოფლის მეურნეობის 8 სტანდარტზე.

2012 წლიდან საქართველოში პროფესიული სტანდარტების შემუშავება DACUM მეთოდოლოგიის საფუძველზე ხდება, რომლის ძირითადი მიზანია პროფესიული სტანდარტების მეტად დაახლოვება შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან. მეთოდოლოგიის მიხედვით დამსაქმებელთა ჩართულობით შესაძლებელია დეტალური პროფესიული სტანდარტის მომზადება. პარალელურად მიმდინარეობს არსებული სტანდარტების გადახედვა და გადამუშავება შრომის ბაზრის მოთხოვნების საფუძველზე.

პროფესიული სტანდარტების ელექტრონულ რეესტრში, რომელიც ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრის ვებგვერდზეა განთავსებული; უშუალოდ ეკოლოგიური/გარემოსდაცვით სფეროში 2 პროფესიული სტანდარტია გაერთიანებული:

1. გარემოს დაცვის ტექნიკოსი
2. სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონტროლის სპეციალისტი

თუმცა გარემოსდაცვითი სწავლის შედეგები ბევრ პროფესიულ სტანდარტშია ასახული, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის, ტურიზმის (აგარარული მიმართულება და ნაწილობრივ ბიზნესადმინისტრირება) და მშენებლობის სფეროებში (მიმართულება ინჟინერია). უმეტეს შემთხვევაში გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური საკითხები ინტეგრირებულია უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის სწავლის შედეგებთან.

საერთაშორისო ექსპერტებისა და კონსულტანტების რეკომენდაციაა, ყველა პროფესიულ სტანდარტში შევიდეს გარემოსდაცვის/ეკოლოგიის სწავლის შედეგები; საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ მომზადებულ სტანდარტებში ეს საკითხები სრულად არის ასახული. მაგალითად, ევროკავშირის პროექტის ფარგლებში „შესაძლებლობების გაძლიერება და ხარისხის გაუმჯობესება პროფესიული განათლების სექტორში“ DACUM მეთოდოლოგიით მომზადდა 15 პროფესიული სტანდარტი. UNDP პროფესიულ

სტანდარტებსა და პროგრამებს ამზადებს სოფლის მეურნეობის 8 სფეროში; ყველა მათგანში ეკოლოგიასა და გარემოსდაცვას სათანადო ყურადღება ეთმობა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, ამჟამად არ არსებობს რაიმე რეგულაცია, რომელიც გარემოსდაცვითი საკითხების სტანდარტში შეტანას სავალდებულოს გახდიდა.

3.3.3 პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადების სარეკომენდაციო ჩარჩო

ამჟამად, პროფესიულ საგანმანათლებლო სისტემაში (როგორც საჯარო, ასევე კერძო პროფესიულ სასწავლებლებში) სულ 1440 პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამა ისწავლება.

პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები პროფესიული სტანდარტებისა და საგანმანათლებლო პროგრამების სარეკომენდაციო ჩარჩოს საფუძველზე მზადდება.

საგანმანათლებლო პროგრამების შემუშავების ჩარჩო სარეკომენდაციოა და შემდეგ საკითხებს მოიცავს:

- პროფესიული განათლების საფეხური
- მისანიჭებელი კვალიფიკაცია
- პროგრამის მოცულობა
- პროგრამაზე დაშვების წინაპირობა
- პროფესიული პროგრამის მიზანი
- სწავლის შედეგი
- სასწავლო გეგმა
- პროფესიული სტუდენტის სასწავლო საქმიანობა (დატვირთვა)
- პროფესიული სტუდენტის ცოდნის შეფასება
- სწავლების მეთოდები
- ინფორმაცია საგანმანათლებლო პროგრამის განხორციელებისათვის აუცილებელი ადამიანური რესურსის შესახებ
- ინფორმაცია მატერიალური რესურსის შესახებ
- სწავლის გაგრძელების შესაძლებლობა

პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამა შედგება თეორიული და პრაქტიკული ნაწილისაგან. არსებული რეგულაციის მიხედვით, პროგრამის 40% მანც უნდა ეთმობოდეს პრაქტიკას, რომელიც მოიცავს სასწავლო და საწარმოო პრაქტიკას. მაშინ, როდესაც, თეორიული კურსები ძირითადად ცოდნის შექმნაზეა ორიენტირებული, პრაქტიკის მიზანი უნარების განვითარებაა. განათლების სხვა საფეხურებისგან განსხვავებით პროფესიულ განათლებაში დიდი წილი პრაქტიკულ სწავლებასა და შესაბამისი უნარების გამომუშავებას ეთმობა.

პროფესიული განათლების პრაქტიკაზე ფოკუსის გამო განსხვავებულია სწავლება-შეფასების მეთოდებიც. სწავლება-შეფასების მეთოდებიდან ყველაზე დიდი წილი მოდის პრაქტიკულ სამუშაოებზე, დემონსტრირებასა და დაკვირვებაზე.

ამჟამად, პროფესიული განათლების სფეროში საგნობრივი პროგრამები ისწავლება, თუმცა, საგანმანათლებლო პროგრამების მოქნილობის მიზნით იგეგმება კომპეტენციებზე დაფუძნებული, მოდულური პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადება. კომპეტენციებზე დაფუძნებული პროგრამები ფოკუსირებულია სწავლის შედეგებზე და არა სწავლის შინაარსზე. მოდულური პროგრამების მოსამზადებლად და დასანერგად საჭირო მეთოდოლოგიური გზამკვლევები 2013 წელს ძირითადად ევროკავშირის პროექტის ფარგლებში - „ხარისხის გაუმჯობესება და შესაძლებლობების განვითარება პროფესიული განათლების სექტორში“ - მომზადდა დაინტერესებულ მხარეებთან ერთად. ამ პროცესს ამჟამად ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრი უწევს. 2013 წელს UNDP-მა დაიწყო ცალკეული მოდულების პილოტირება 4 სფეროში. 2015 წლიდან იგეგმება მოდულური პროგრამების ეტაპობრივი დანერგვა, რომელიც 2017 წლამდე გაგრძელდება.

მოდულურ პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამებს შეიმუშავებენ მასწავლებლები საერთაშორისო და ადგილობრივი ექსპერტების (კურიკულუმის) დახმარებით, რაც ხელს უწყობს ადგილობრივი კვალიფიკაციების ევროპულ სტანდარტებთან შესაბამისობას.

ამჟამად არსებული ყველა პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულება ასწავლის საგანს/ან სწავლის შედეგებს უსაფრთხოების შესახებ, რომლის მოცულობა დამოკიდებულია პროფესიის სპეციფიკაზე. ეკოლოგიური და ბუნებისდაცვითი საკითხები შედის ამ სფეროში (ან ჰიგიენაში) - ან ცალკე საგნის სახით ისწავლება ან ასახულია ცალკეული სწავლის შედეგებში.

მოდულური საგანმანათლებლო პროგრამების დანერგვისას საერთაშორისო ექსპერტების რეკომენდაციით აუცილებელია ცალკე მოდული დაეთმოს გარემოსდაცვით საკითხებს; ან თუ პროგრამა მოკლევადიანია, მაშინ მომიჯნავე მოდულში სრულად უნდა იყოს ინტეგრირებული გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური საკითხების შესაბამისი სწავლის შედეგები.

პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების გარდა პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებები ასევე ახორციელებენ მოკლევადიან პროგრამებს, რომელთა დასანერგად არ არის საჭირო ავტორიზაციის პროცესის გავლა. ეკოლოგიური საკითხები უსაფრთხოებასა და ჰიგიენასთან ერთად მცირე მოცულობით მოკლევადიან პროგრამებშიც შედის.

3.3.4. თვისებრივი კვლევა

ექსპერტებთან ინტერვიუ

პროგრამებისა და პროფესიული სტანდარტების შესაფასებლად კურიკულუმის ექსპერტებთანთან ჩატარდა ინტერვიუ, რომელიც შეეხებოდა გერემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით სისტემაზე განხორციელებულ ცვლილებებს, საჭიროებებსა და სამომავლო მიმართულებებს.

ექსპერტების მითითებით, 2010 წლიდან აქტიურად მიმდინარეობდა მუშაობა პროფესიული განათლების სექტორში საკანონმდებლო ბაზის მოწესრიგებაზე; დამტკიცდა ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო, მომზადდა და დამტკიცდა 250-ზე მეტი პროფესიული სტანდარტი. ეს ცვლილებები მხოლოდ ეკოლოგიის სწავლებას არ შეეხებოდა, მაგრამ ზოგადად მოწესრიგდა საკანონმდებლო ბაზა და მარეგულირებელი დოკუმენტები. უფრო ინტენსიური გახდა ურთიერთობა დონორ ორგანიზაციებთან, როგორებიცაა EU, ETF, UNDP, USAID, IOM და სხვა. საერთაშორისო ორგანიზაციები თანამშრომლობენ როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური განათლების ფარგლებში.

სტანდარტებისა და პროგრამების შედგენა და გადამუშავება

გარემოსდაცვითი საკითხების შესაბამისი კვალიფიკაციები საკვალიფიკაციო ჩარჩოში შედის; მათი შესაბამისი პროფესიული სტანდარტებიც მომზადებულია. თუმცა ეს საკმარისი არ არის. „სხვა სტანდარტებშიც, მაგალითად, წიაღისეულის მოპოვება, გადამუშავების სფერო, დიდი აქცენტი არ არის, თუმცა ყველა სტანდარტში შედის სწავლის შედეგები უსაფრთხოებასა და ჰიგიენასთან დაკავშირებით; მაგრამ საჭიროა მეტი განვითარება”.

მიმდინარეობს სტანდარტებისა და პროგრამების განხილვა-გადამუშავება, საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებით მომზადდა მეთოდოლოგიური მასალები. საერთაშორისო ექსპერტების რეკომენდაციით ყველა სტანდარტსა და პროგრამაში უნდა შევიდეს გარემოსდაცვითი ან ეკოლოგიური მოდული, რომლის მოცულობა დამოკიდებული იქნება საგნის სპეციფიკაზე. მაგალითად, ერთ-ერთი ექსპერტი მიუთითებს, რომ „სოფლის მეურნეობაში რეკომენდაცია არსებობს უსაფრთხოებისა და გარემოს დაცვის სავალდებულო მოდულად გახდომამდე, რომელიც ნარჩენების გაუვნებლობაზე ორიენტირებული და გარემოს დაცვაზე. მეორე მიმართულება, სადაც კარგად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხი არის საკვების უვნებლობა და ხარისხი გადამამუშავებელ მრეწველობაში, რომელიც სავალდებულო მოდული გახდება”. ჯერ-ჯერობით არ არის სავალდებულო, მაგრამ სასურველია, დარეგულირდეს ეკოლოგიური საკითხების ასახვა პროფესიულ სტანდარტებსა და პროგრამებში.

საერთო ჯამში არასაკმარისი ყურადღება ექცევა გარემოსდაცვის საკითხებს პროფესიული განათლების სფეროში. ეს ძირითადად გამოწვეულია ამ სფეროს ნაკლები პოპულარობით, ხშირად პროფესიულ

სტანდარტებზე მომუშავე პირებს არ მიაჩნიათ მათი ხაზგასმა საჭიროდ პროფესიულ სტანდარტებში და, შესაბამისად, ეს საკითხები ვერ აისახება საგანმანათლებლო პროგრამებში; ხშირად საგანმანათლებლო პროგრამების ხანგრძლივობა ძირითადად ამ საგნების ხარჯზე მცირდება; თუმცა, მეორე მხრივ, განათლების სხვა სფეროებთან შედარებით პროფესიული განათლების სფეროში, ალბათ, ეს საკითხები ყველაზე უკეთაა ასახული უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის საკითხებთან ერთად.

ექსპერტების მითითებით გარემოსდაცვითი საკითხები მეტ-ნაკლებად არის ინტეგრირებული სტანდარტებსა და პროგრამებში, მაგრამ მნიშვნელოვანია მათი სწავლების ხარისხის გათვალისწინება; რა შედეგებზე გადიან მოსწავლეები? რა ცოდნას, უნარებსა და კომპეტენციებს ივითარებენ ისინი?

ექსპერტებს არ ჰქონდათ ზუსტი სტატისტიკა, მაგრამ მათი მოსაზრებით, მწირია არაფორმალური განათლების აქტივობები სასწავლებლებში; ზოგადად, დაბალია გარემოსდაცვითი კულტურა სასწავლებლებში, ანდა ეკოლოგიური გარემო. არაფორმალურ განათლებას მნიშვნელოვანი წვლილის შეტანა შეუძლია გარემოსდაცვით განათლებში, ამიტომ მნიშვნელოვანია, მას სათანადო ყურადღება მიექცეს.

ერთ-ერთი ექსპერტის მითითებით ეკოლოგიური და გარემოსდაცვითი საკითხის სწავლება კიდევ უფრო აქტუალური გახდება ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ. სოფლის მეურნეობა, მშენებლობა, საკვების უზენებლობა ამ მხრივ განსაკუთრებით სენსიტიური სფეროებია. ამ ეტაპზე გარემოსდაცვითი საკითხები ყველაზე უკეთ, ალბათ, ტურიზმისა და სოფლის მეურნეობის სფეროშია ასახული და ყველაზე ცუდად მშენებლობის სექტორში.

ექსპერტების მითითებით უნდა ჩამოყალიბდეს სტანდარტები, რომელთა სწავლება სავალდებულო უნდა იყოს პროგრამების ფარგლებში, ისევე, როგორც დამსაქმებლებმა ყურადღება უნდა მიაქციონ გარემოსდაცვით საკითხებს სამუშაო ადგილზე. შრომის ბაზარი ამ მხრივ არ კონტროლდება. ინსპექტორების სამსახურის პრეროგატივა უნდა იყოს, რომ შეისწავლოს სამუშაო ადგილზე უსაფრთხოების, ეკოლოგიური საკითხების დაცვა და ა.შ.

არსებული რეგულაციების მიხედვით, პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამები პროფესიულ სტანდარტს უნდა შეესაბამებოდეს, მაგრამ მცირე განსვლა შესაძლებელია. თუ სასწავლებელი აცნობიერებს გარემოსდაცვითი საკითხების მნიშვნელობას, მას ამ თემების კურიკულუმში შეტანა შეუძლია. ამიტომ, სანამ ყველა პროფესიული სტანდარტი გადამუშავდება, მნიშვნელოვანია, სასწავლებლებმა გარემოსდაცვითი საკითხები სათანადოდ ასახონ პროგრამებში.

სამომავლო მიდგომა

ექსპერტების მოსაზრებით სამომავლოდ მნიშვნელოვანია შემდეგი საკითხების გათვალისწინება:

- სასურველია საკვალიფიკაციო ჩარჩოს გაფართოება და გამდიდრება ამ მიმართულებით და საერთაშორისო გამოცდილებასთან მიახლოება. საჭიროა საქართველოს ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო (შესაბამისად, პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩო) მეტად დაუკავშირდეს ევროპულ საკვალიფიკაციო ჩარჩოს, სადაც მეტი ყურადღება ეთმობა ეკოლოგიურ და გარემოსდაცვით განათლებას. საკვალიფიკაციო ჩარჩოში შესაძლებელია არაფორმალური განათლების აღიარებით მიღებული კვალიფიკაციების გაერთიანება, რაც მის განვითარებასაც შეუწყობს ხელს;
- საგანმანათლებლო დაწესებულებების ავტორიზაციისას მეტი ყურადღება უნდა დაეთმოს გარემოსდაცვით საკითხებს;
- გარემოსდაცვითი საკითხები უნდა ინტეგრირდეს ყველა პროფესიულ სტანდარტსა და საგანმანათლებლო პროგრამაში. მეტი აქცენტი უნდა გაკეთდეს შესაბამისი სტანდარტების შემოტანასა და დანერგვაზე;
- სწავლების ხარისხის უზრუნველსაყოფად საჭიროა სასწავლებლების აღჭურვა სასწავლო მასალებით, ლაბორატორიებით, ზოგადად ინფრასტრუქტურის მოწესრიგება. მნიშვნელოვანია საწარმოო პრაქტიკის ხარისხის უზრუნველყოფა;
- მნიშვნელოვანია მასწავლებელთა ტრენინგები ეკოლოგიის სწავლების მეთოდოლოგიაში.

3.4. გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლება პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში

ამ თავში განხილულია პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან ჩატარებული გამოკითხვისა და პროფესიული სასწავლებლების მასწავლებლებთან ჩატარებული ფოკუსური ჯგუფების შედეგები.

თბილისში ამჟამად ავტორიზებულია 3 საჯარო, 45 კერძო და 4 ააიპ სტატუსის მქონე პროფესიული კოლეჯი.

3.4.1. გამოკითხვა პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან

გამოკითხვის მიზანი

გამოკითხვის მიზანი იყო იმის დადგენა, თუ პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში რა ეკოლოგიური პროგრამები თუ საგნები/მოდულები ისწავლება სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში; გარდა ამისა, ეკოლოგიურ საკითხებზე რა ტიპის დამატებითი (ექსტრაკურიკულარული) აქტივობები ტარდება პროფესიულ სასწავლებლებში.

კვლევის ინსტრუმენტი

გამოკითხვა ჩატარდა ელექტრონული სახით. თბილისში არსებულ ყველა პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებას დაეგზავნა კითხვარები, რომლის შევსებას დაახლოებით 15-20 წთ სჭირდებოდა. კითხვარი შედგებოდა ღია და დახურული შეკითხვებისაგან.

შევსებული კითხვარი დააბრუნა 15-მა სასწავლებელმა, მათ შორის ყველა საჯარომ (3 სასწავლებელი), 10-მა კერძო და 2-მა ააიპ სტატუსის მქონე პროფესიულმა სასწავლებელმა. კერძო პროფესიული სასწავლებლების მხრიდან ნაკლები აქტიურობა იმით აიხსნა, რომ მათი საგანმანათლებლო პროფილები ნაკლებად შეესაბამებოდა გარემოს დაცვისა და ეკოლოგიის საკითხებს. მონაცემები დამუშავდა SPSS 21-ის საშუალებით.

შედეგები

კერძო სასწავლებლები ძირითადად 1992 წლიდან ფუნქციონირებენ, თუმცა ნაწილი 2011 წელს დაარსდა (3 სასწავლებელი); სახელმწიფო კოლეჯები ძირითადად 2006-2007 წწ დაფუძნდნენ.

გამოკითხულ სასწავლებლებში საშუალოდ 251 სტუდენტი სწავლობს (SD= 290; მინიმალური 51 და მაქსიმალური 726 სტუდენტი).

როგორც ცხრილი #2-დან ჩანს, სასწავლებლების უმეტესობა ახორციელებს პროგრამებს ბიზნესადმინისტრირებასა და საბუღალტრო აღრიცხვაში.

ცხრილი #2. სფეროები რომელშიც მიმდინარეობს სწავლება

#	სფერო	%
1	აგრონომია	11
2	ბიზნეს ადმინისტრირება	66.7
3	კომპიუტერული ტექნოლოგიები	44.4
4	მარკეტინგი	
5	მეცხოველეობა	
6	მშენებლობა	22.2
7	სასურსათო ტექნოლოგია	33.3
8	სატყეო საქმე	
9	საბუღალტრო აღრიცხვა	55.6
10	სოფლის მეურნეობა	11.1
11	ტურიზმი	33.3
12	სხვა -----	18.9

სასწავლებლების 44.4% ასწავლის გარემოსდაცვით საგანმანათლებლო პროგრამებს. სულ დასახელდა 4 პროგრამა:

1. გარემოს დაცვის ტექნიკოსი
2. მცენარეთა ეკოლოგია
3. ეკოლოგია
4. სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონტროლის სპეციალისტი

გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ მაშინ, როდესაც გამოკითხული პროფესიული კოლეჯების მხოლოდ 44.4% ასწავლის ეკოლოგიურ გარემოსდაცვით პროგრამებს, ყველა სასწავლებელში ისწავლება ეკოლოგიასთან/გარემოსდაცვით საკითხებთან დაკავშირებული საგანი (საგნები) ან მოდულები ან ცალკე ან სხვა საგნებთან/მოდულებთან კომბინირებული სახით (იხ. დიაგრამა 1).

საშუალოდ 2 მოდული ისწავლება (მაქსიმალური 7 საგანი/მოდული) გარემოსდაცვით/ეკოლოგიის სფეროში. საგნის/მოდულის საშუალო ხანგრძლივობაა 50 სთ-ია (SD=118.76, მინიმალური 15 და მაქსიმალური 480 საათი). სულ დასახელდა 16 საგანი; მათ შორის, გარკვეული გადაფარვაა თემატიკის მიხედვით. ეს საგნები/მოდულებია:

1. ფარმაცევტული ქიმია
2. ტოქსიკოლოგიური ქიმია
3. კვების პროდუქტების ქიმია
4. კვების პროდუქტების ტექნო-ქიმიური კონტროლი
5. კვების პროდუქტების სანიტარული მიკრობიოლოგია
6. ბიოქიმია
7. კვების პროდუქტების გადამუშავების ტექნოლოგია
8. ჰიგიენა
9. ჰიგიენა და სანიტარია
10. ჰიგიენა და სანიტარული ნორმების დაცვა
11. კვების ჰიგიენა და სანიტარული ნორმები
12. ჰიგიენა და სანიტარული ნორმები კვების ობიექტებში
13. მცენარეთა ეკოლოგია
14. ეკოლოგია
15. ტურიზმი და გარემოს დაცვა
16. ზოგადი ეკოლოგია და ტოქსიკოლოგიის საფუძვლები

ეკოლოგიური საგანი/მოდული ძირითადად ისწავლება ტურიზმისა და მედიცინის სფეროს 11 პროფესიულ საგანმანათლებლო პროგრამაზე. ეს პროგრამებია:

1. ბარმენი
2. კონდიტერი
3. მზარეული
4. სომელიე
5. სარესტორნო საქმის მწარმოებელი
6. ექთნის თანაშემწე
7. მასაჟისტი
8. ფარმაცევტის თანაშემწე
9. ქიმიური და სასურსათო პროდუქტების ექსპერტი

10. მებაღე (დეკორატიული მცენარეების)

11. ბაღის დიზაინერი

გამოკითხული სასწავლებლების 22.2% გეგმავს ახალი პროგრამის ან საგნის დამატებას გარემოს დაცვის სფეროში. დასახელდა 2 საგანი:

1. გარემოს დაცვის ტექნიკოსი (მე-4 და მე-5 საფეხური)

2. გარემოსდაცვითი მოდული გიდის პროგრამაში

პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში არც თუ ისე გავრცელებულია გარემოსდაცვით/ეკოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებული ექსტრაკურიკულარული აქტივობები. სასწავლებლების მხოლოდ 55.5% მიუთითებს ამგვარი აქტივობების განხორციელებაზე.

სტუდენტების მონაწილეობაც არ არის მაღალი ექსტრაკურიკულარულ აქტივობებში. ამგვარ აქტივობაში საშუალოდ 30 სტუდენტი მონაწილეობს (SD=19.0; მინიმალური - 10 და მაქსიმალური - 78 სტუდენტი). სტუდენტების მონაწილეობა ნებაყოფლობითია. ეს აქტივობებია:

- **დასუფთავება:** ე.წ შაბათობა, სასწავლებლის მიმდებარე ტერიტორიის დასუფთავება; სასწავლებლის გარეთ მდებარე ტერიტორიის დასუფთავება, მაგალითად, არმაზის ციხის მიდამოების დასუფთავება, მცხეთის მიდამოების
- **მწვანე საფარის დაცვა/გაშენება:** აქციის მოწყობა სასწავლებელში: ბზების, ხეების დარგვა მიმდებარე ტერიტორიაზე; მწვანე მასივების გაშენება - ბზის, ხილის ბაღების და ა.შ (მახათას მთაზე, ელიას მთაზე, მცხეთაში, სამთავროს მონასტერთან, კრწანისის ტყე-პარკში)
- ექსკურსიები (მაგალითად, გორის საკონსერვო ქარხანაში „კულა“); პრეზენტაციები თემაზე „დარგე ხე - დაიცავი გარემო“ და სხვა
- „მწვანე ყუთი“, რაც გულისხმობს გამოყენებული ქაღალდისა და მაკულატურის შეგროვებას მწვანე ყუთში, რომელიც სასწავლებელშია განთავსებული. შემდგომში შეგროვებული ქაღალდი იცვლება ლიტერატურაზე და ივსება საბიბლიოთეკო ფონდი.

ექსტრაკურიკულარული აქტივობების ინიციატორები ძირითადად თავად სასწავლებლები (კოლეჯები) არიან (80%); ასევე დასახელდა საქართველოს საპატრიარქოს საერთაშორისო ფონდი „გაამწვანე საქართველო“ და პრივატბანკი.

3.4.2. მასწავლებლების დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების მიმართ და საგაკვეთილო პრაქტიკა

პროფესიულ მასწავლებლებთან ჩატარდა 4 ფოკუსური ჯგუფი. 2 ფოკუსჯგუფი ჩატარდა საჯარო პროფესიულ სასწავლებლებში, 1 კერძოში, ხოლო 1 - აიპში. საერთო ჯამში ფოკუსჯგუფში მონაწილეობდა 33 მასწავლებელი, რომელთაც ეკოლოგიური/გარემოსდაცვითი პროგრამების ან საგნების სწავლების გამოცდილება ჰქონდათ. ეს პროგრამებია: გარემოს დაცვის ტექნიკოსი, ეკოლოგია, სასურსათო პროდუქტების ეკოლოგიური კონტროლი, ბარმენი, მზარეული, სასტუმროს საქმის სპეციალისტი, ექთანი, მასაჟისტი, ქიმიური და სასურსათო პროდუქტების ექსპერტი. მასწავლებლებს ამ პროგრამების თუ საგნების სწავლების 1 წლიდან 10 წლამდე გამოცდილება აქვთ.

ფოკუსჯგუფის მიზანი იყო შემდეგი საკითხების შესწავლა:

- მასწავლებლების დამოკიდებულება პროფესიული განათლების სფეროში გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით
- გარემოსდაცვითი საკითხების ასახვა პროფესიულ სტანდარტებსა და პროგრამებში
- მასწავლებლების გამოცდილება და პრაქტიკა გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან და შეფასებასთან დაკავშირებით; მიღწეული სწავლის შედეგები
- არსებული ბარიერები და მათი მოგვარების გზები
- სამომავლო პრიორიტეტები.

მასწავლებლების დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების მიმართ

მასწავლებლების აზრით, გარემოს დაცვა ზოგადად ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხია. გარემოსადმი უდიერი დამოკიდებულება ყოველ ნაბიჯზე შეინიშნება ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ეს კომპლექსური საკითხია, რომელიც ნაგვის დაყრით იწყება და ქარხნების/ტრანსპორტის გამონაბოლქვით და ა.შ. გრძელდება.

მასწავლებლების უმეტესობა ეთანხება იმას, რომ გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლება ძალიან მნიშვნელოვანია პროფესიული განათლების სფეროში. ზოგადად, განათლების ყველა საფეხურზე მნიშვნელოვანია ამ საკითხების სწავლება, მაგრამ ალბათ დიდი აქცენტი უნდა გაკეთდეს პროფესიულ განათლებაზე. პროფესიული კურსდამთავრებულები შრომის ბაზრის დიდ წილს იკავებენ, სწორედ ისინი ქმნიან პროდუქტებს, წარმართავენ პროცესებს, მუშაობენ საწარმოებში, რასაც ძალიან ახლო კავშირი აქვს გარემოსა და ეკოლოგიასთან. პროფესიული განათლება თავისი სპეციფიკით მოითხოვს ამ საკითხებისათვის განსაკუთრებული ყურადღების დათმობას. მაგალითად, როგორი საშუალებები უნდა გამოვიყენოთ სასტუმროებში, რესტორნებში, როგორ გავაუვნებლოთ ნარჩენები, რა მეთოდები უნდა გამოვიყენოთ სოფლის მეურნეობის სფეროში და ა.შ. არაპროფესიონალებმა ძალიან დიდი ზიანი შეიძლება მიაყენონ გარემოს უცოდინრობის გამო.

ვინაიდან ფოკუსკვლევაში მონაწილე მასწავლებლები წარმოადგენდნენ იმ სასწავლებლებს, სადაც გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური პროგრამები, საგნები, საკითხები თუ მოდულები ისწავლება, ამიტომაც ეს საკითხები მათ სასწავლებელში მნიშვნელოვანია. გარკვეული სპეციალობები უშუალოდ ამ საკითხთანაა დაკავშირებული, თუმცა ყველა მასწავლებელი ეხება სწავლების დროს გარემოს მნიშვნელობასა და მისი დაცვის აუცილებლობას. მასწავლებლებს მაგალითად მოჰყავთ კვების პროდუქტების დაბინძურების კურსი, რომელშიც უშუალოდ კვების დაბინძურების გარდა, ზოგადად გარემოს დაბინძურებასაც ეხებიან. გარდა ამისა, კოლეჯი ასწავლის მშენებლობასთან დაკავშირებულ სპეციალობებს, რომელშიც აუცილებელია სპეციფიკურ გარემოსდაცვით ღონისძიებებსა და გარემოსდაცვის აუცილებლობაზე საუბარი. მასწავლებლების მითითებით ამ საკითხებზე მეტი აქცენტი კიდევ უფრო სასურველია.

სასწავლებლებს შორის განსხვავდება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების ხარისხი. ზოგ სასწავლებელში მეტი ყურადღება ექცევა სტანდარტებს, ზოგან საერთოდ არ იციან. ამჟამად სასწავლებლებს შორის ურთიერთობა საკმაოდ შეზღუდულია, რის გამოც ნაკლებად ხდება მათ შორის გამოცდილების, მასალების და ა.შ. ურთიერთგაზიარება.

სწავლება - შეფასება

მასწავლებლები პროგრამების შედგენისას პროფესიულ სტანდარტებს იყენებენ. ისინი ასევე იყენებენ სფეროების კანონქვემდებარე აქტებს და სტანდარტებს. არის კოდები, რაც ამოსაღებია იმდენად მავნეა გარემოსათვის; ან შეიძლება სპეციალურ მიდგომას საჭიროებდეს.

მასწავლებლებს უმეტესობას მიაჩნია, რომ პროფესიული სტანდარტები ხშირად დაბალი ხარისხისაა, გარემოსდაცვითი საკითხები არ არის სათანადოდ ასახული და გადამუშავებას საჭიროებენ. ხშირად საერთოდ არ შედის ეს საკითხები, ან საკითხები ალოგიკურია და არაპროფესიონალების მიერაა შედგენილი, ანდა აკადემიური სფეროს წარმომადგენლების მიერ, რომელთაც პრაქტიკასთან ნაკლები შეხება აქვთ. მასწავლებლების ჩართულობა დაბალია სტანდარტების შედგენის პროცესში; არ არსებობს უკუკავშირის მექანიზმები, რაც საშუალებას მისცემს მასწავლებლებს, რომ საკლასო გამოცდილებიდან გამომდინარე შესთავაზონ სტანდარტში ცვლილებები. ამიტომ მათ ხშირად უწევთ უფრო მეტი საკითხები შეიტანონ პროგრამაში, ვიდრე სტანდარტშია ასახული.

მასწავლებლები თავად ადგენენ პროგრამებს და სილაბუსებს. პროგრამები არ არის სრულყოფილი, მაგრამ ამ ეტაპზე უფრო მიზანშეწონილია სტანდარტების დახვეწა და ბაზის აწყობა, ვიდრე პროგრამების გადამუშავება. ასევე სამომავლოდ სასურველია, რომ თავად კი არ ადგენდნენ პროგრამებს და მათზე იყოს დამოკიდებული ასახვენ თუ არა გარესმოდაცვით საკითხებს, არამედ სისტემის დონეზე შემუშავდეს სტანდარტული (მოდულური) პროგრამები. მასწავლებლებს დადებითი დამოკიდებულება აქვთ მოდულური პროგრამების მიმართ, თუმცა აცნობიერებენ იმას, რომ მათი დანერგვა მეტ რესურსს და პრაქტიკას

საჭიროებს. მასწავლებლების მასიური გადამზადების გარეშე შეუძლებელი იქნება მოდულური პროგრამების ხარისხის უზრუნველყოფა.

პრობლემებზე განსაკუთრებით მიუთითებენ გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური პროგრამების მასწავლებლები. მათი პროგრამები ამჟამად არ ითვლება პრესტიჟულად, მათი ხანგრძლივობა სულ უფრო და უფრო მცირდება.

პროფესიული პროგრამები შედგება თეორიული და პრაქტიკული ნაწილისაგან, რომელშიც შედის საწარმოო/სასწავლო პრაქტიკა. გარემოსდაცვითი სპეციალობის სტუდენტებს უფრო ხანგრძლივი საწარმოო პრაქტიკა აქვთ, ვიდრე სხვა პროგრამის სტუდენტებს. მათ უნდა მოქმედონ სპეციფიური ადგილი, მაგალითად გზავარედინი, სადაც ქარებია, მიდიან თბილისსა და მის ახლომახლო მდებარე ტბებზე ან მდინარეებზე რომ აიღონ სინჯები წყლის, ჰაერის, ნიადაგის დაბინძურების დასადგენად. სასწავლებლები საწარმოო პრაქტიკის დროს იმავე სტანდარტს იცავენ, რითიც გარემოს ეროვნული სააგენტო მუშაობს. ეს ყველაფერი მოითხოვს მეტ დაფინანსებას და მატრიალურ-ტექნიკური ბაზის კიდევ უფრო კარგად გამართვას.

მასწავლებლებს მიაჩნიათ, რომ საჭიროა გაიზარდოს პრაქტიკის წილი და პროგრამის ხანგრძლივობა. უნდა ითარგმნოს და მომზადდეს გარემოსდაცვით და ეკოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებული სტანდარტები. ამჟამად მასწავლებლები იყენებენ სტანდარტებს, რომელსაც თავად ითარგმნიან და ამზადებენ, რაც არ არის მართებული. უნდა დამუშავდეს სტანდარტები, ანოტაციები და ა.შ.

გამოიკვეთა ორი ტენდენცია:

1. ხშირად კოლეჯებში სწავლება უფრო მაღალ დონეზეა, ვიდრე ბაზარი ამას მოითხოვს. ხშირად ბაზარი არ ითხოვს ეკოლოგიური საკითხების ცოდნას. ეს არ არის მოთხოვნადი, რადგან დამსაქმებლებსაც არააინტერესებს.

2. სასწავლებლები საწარმოო პრაქტიკის ნაკლებობის გამო ვერ ახერხებენ მოსწავლეებისათვის იმ უნარებისა და კომპეტენციების განვითარებას, რასაც ბაზარი ითხოვს. მაღალი დონის სასტუმროებში და რესტორნებში არსებობს სტანდარტები, რასაც ვერ ვიტყვით მცირე და საშუალო ზომის ორგანიზაციებზე; რთულია ამ სტანდარტების დაკმაყოფილება თუ სასწავლებელს შესაბამისი ბაზა არ გააჩნია. კიდევ უფრო რთულია ბაზის შექმნა უშუალოდ გარემოსდაცვისა და ეკოლოგიის პროგრამებისათვის.

მასწავლებლების მითითებით, რთულია სწავლების მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა, თუ ხარისხს გავზომავთ მინიჭებული პროფესიული კვალიფიკაციის მიხედვით, დასაქმებით. ერთ-ერთი მასწავლებელი მიუთითებს, რომ ეს მაჩვენებელი ეკოლოგიასა და გარემოსდაცვით პროგრამებში დაბალია, რადგან ბაზარი ამჟამად არ მოითხოვს შესაბამის პოზიციებს.

სწავლება-შეფასების მეთოდები

მასწავლებლები სწავლება-შეფასების მეთოდებიდან იყენებენ: ლექციას, პრეზენტაციას (არც თუ ისე ხშირად), პრაქტიკულ დავალებებს, დემონსტრირებას, დაკვირვებას. მასწავლებლები დიდ აქცენტს აკეთებენ ანალიზის მეთოდებზე. სტუდენტები იძენენ ცოდნას ჰიგიენის, დამუშავების, უსაფრთხოების, სხვადასხვა ნივთიერის გამოყენების და ა.შ. შესახებ. ინკლუზიურ სტუდენტებთან ინდივიდუალურ მეთოდებს იყენებენ.

სწავლება-შეფასების დროს მათ ნაკლებად აქვთ თანამედროვე სიმულაციების გამოყენების შესაძლებლობა, რაც მათ ნაკლებად დამოკიდებულს გახდიდა გარემო პირობებზე, ანდა შეამცირებდა გადაადგილების ხარჯებს. მაგალითად, არ მოუწევთ დიდი მანძილის გავლა გზავარედინის მოსაძებნად, სადაც ქარებია და სხვა. ისინი ეწინააღმდეგებიან სიმულაციური მეთოდების ჩანაცვლებას, მაგრამ სასწავლო-საწარმოო პრაქტიკასთან შესაძლებელია მათი ეფექტური ინტეგრირება.

სწავლის შედეგები

მასწავლებლების მითითებით მოსწავლეები იძენენ შესაბამის უნარებს და ცოდნას. მაგალითად, „გარემოსდაცვითი პროფილის მოსწავლეებს შეუძლიათ სინჯის აღება ჰაერიდან, წყლიდან და ნიადაგიდან რაც მ თვეში მიიღწევა. ლაბორატორიაში მოტანა, დამუშავება და ანალიზისათვის გამზადება. ანალიზს მესამე საფეხურის სტუდენტი არ აკეთებს, მაგრამ საწყის ეტაპს ამზადებს, რომლის გარეშე ვერ გაკეთდება ანალიზი. მოსწავლეების დონე განსხვავებულია, ზოგს 9 კლასი არ აქვს დამთავრებული და ხანდახან ძალიან დიდი

მუშაობა უწყვეტ. ამის გამო სძულთ მოსწავლეებს სწავლაც და გარემოც. ზოგადი განათლება ვერ ამზადებს საფუძველს, რაც პროფესიული უნარების განვითარებას უშლის ხელს. ხშირად საჭიროა 12 კლასის შემდეგ მივიღოთ სტუდენტები”.

მასწავლებლებს უჭირთ დასახელება რა გარემოსდაცვით და ეკოლოგიურ ცოდნას თუ უნარებს ივითარებენ ის მოსწავლეები, რომლებიც ამგვარ საგნებსა და მოდულებს არ სწავლობენ.

თანამშრომლობა სხვა დაწესებულებებთან

რესპონდენტებმა აღნიშნეს, რომ აქტიურად თანამშრომლობენ სხვადასხვა დაწესებულებასთან პრაქტიკის დროს. ერთ-ერთი სასწავლებლის მასწავლებლები „მილენიუმის პროგრამასთან” აწარმოებენ მოლაპარაკებას კონკრეტულ ღონისძიებასთან დაკავშირებით. გარდა ამისა, თანამშრომლობენ არასამთავრობოებთან სურსათის უვნებლობის საკითხებთან დაკავშირებით. უკანასკნელი ასეთი ღონისძიება იყო ქუჩის პრევენტაცია - ბანერებს ამზადებენ სტუდენტები, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში, მეტროებთან, პარკებში ინფორმაციას აწვდიან საზოგადოებას საკვების უვნებლობასთან დაკავშირებით.

რესპონდენტების ნაწილი ხაზს უსვამს კონტაქტს კვლევით ლაბორატორიებთან, სადაც მათი სტუდენტები ეცნობიან ლაბორატორიების მუშაობას, ისეთი დიდი ობიექტების მუშაობას, როგორცაა „მითანა”, „ნატახტარი”, „ბაგრატიონი” და სხვა. აქ სტუდენტები ეცნობიან თანამედროვე ტექნოლოგიებს და მეთოდებს; თუმცა ყველა სასწავლებელს არ მიუწვდება ხელი ამგვარ პრაქტიკაზე; სასწავლებლებს კონტაქტი აქვთ გარემოს დაცვის სამინისტროსთანაც, თუმცა ისურვებდნენ ამ თანამშრომლობის გააქტიურებას.

პროფესიულ კოლეჯებს ნაკლები კონტაქტები აქვთ სხვა პროფესიულ კოლეჯებთან, სკოლებთან და უნივერსიტეტებთან.

ექსტრაკურსულარული აქტივობები

მასწავლებლების დიდი ნაწილი (40%) მიუთითებს, რომ მათ სასწავლებლებში ნაკლებია აქცენტი არაფორმალურ განათლებაზე; ეწყობა დასუფთავებების, გამწვანების ღონისძიებები, ექსკურსიები, სასწავლებელში აქვთ „მწვანე ყუთი” ან კუთხე და ა.შ. მაგრამ იშვიათად, რაშიც სტუდენტების მცირე ნაწილი მონაწილეობს. არაფორმალურ ღონისძიებებს მასწავლებლები ძირითადად საკუთარი ძალებით ახორციელებენ საკუთარ კოლეჯში: მაგალითად, გარემოს დასუფთავების (გიდეებისა და ტუროპერატორის სპეციალობის სტუდენტებს ჰქონდათ ღონისძიება მცხეთაში). მასწავლებლების ერთი ნაწილის მითითებით ამ ღონისძიებამ მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა მონაწილეებზე: „მცხეთის შემოგარენში იმდენი ნაგავი და პარკები აკრიფეს და ისე დაილაღნენ, რომ თვითონ, დარწმუნებული ვარ, აღარასოდეს დაყრიან ნაგავს“. დაგეგმილია გამწვანების ღონისძიებებიც. თუმცა, ამგვარი აქტივობები არ არის ინტეგრირებული ფორმალურ განათლებასთან და ნაკლებად სისტემატურია. ამიტომ, ძნელია შეფასება, რამდენად ივითარებენ მოსწავლეები გარემოსდაცვით და ეკოლოგიურ უნარ-ჩვევებს თუ ეს საგნები ფორმალურ განათლებაში არ შედის.

მასწავლებლების მოსაზრებით, სწავლება გარომოსგან მოწყვეტილი არ უნდა იყოს; თავად სასწავლებელში უნდა შეიქმნას ჯანსაღი, ეკოლოგიური გარემო, რაც თავისთავად ხელს შეუწყობს სწავლების პროცესს.

რესპონდენტები ხაზს უსვამენ იმას, რომ ეკოლოგიური საფრთხეების გაცნობიერება და მსგავსი ღონისძიებების განხორციელება სკოლიდან და ბაღიდან უნდა იწყებოდეს. რესპონდენტების აზრით, ეკოლოგიური ცნობიერების ასამაღლებლად მხოლოდ განათლება და სპეციალური ლექციები საკმარისი არ არის. კოლეჯში უკვე ზრდასრულებული ახალგაზრდები მოდიან, ჩამოყალიბებული ღირებულებებით. მათზე ზემოქმედება რთულია. უფრო ეფექტური იქნება, თუ ეკოლოგიურ ცნობიერებაზე ადრეულ ასაკშივე ვიზრუნებთ.

რესპონდენტების აზრით, დასჯის კონკრეტული ღონისძიებებიც არ არის საკმარისი. მისი ეფექტი მხოლოდ ინდივიდუალურ დონეზე მოქმედებს, „ერთხელ რომ დაგსჯის პატრული, მეორედ არ გააკეთებ იმავეს, მაგრამ ყველგან პატრული ხომ ვერ იქნება“. ამიტომ, რესპონდენტები მიიჩნევენ, რომ საჭიროა ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე მუშაობა.

გარდა ამისა, მათი აზრით, სახელმწიფო უნდაზრუნავდეს გარემოს დაცვაზე მიმართულ კანონმდებლობაზე, და რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, უკვე არსებული კანონების აღსრულებასა და შესაბამისი რეალური მექანიზმების შექმნაზე გარემოს დაცვის კუთხით.

მასწავლებელთა ტრენინგი და პროფესიული განვითარება

რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ სტუდენტთა დაინტერესების მიზნით მუდმივად ცდილობენ კურსების გადახალისებას. ამისათვის ახალ მასალას იძიებენ, ძირითადად ინტერნეტით. კოლეჯის მასწავლებლები ხშირად ესწრებიან ტრენინგებსა და სემინარებს, რომლებიც ძირითადად სწავლების ან შეფასების მეთოდებს ეხება; უშუალოდ გარემოსდაცვითი ტრენინგი არ ჰქონიათ. ის პედაგოგები, ვინც ამ საკითხებს ასწავლიან, თავად იძიებენ ახალ და საინტერესო მასალას. მასწავლებლებს განსხვავებული ცოდნა და მასალები აქვთ, რაც სწავლის შედეგების სტანდარტიზებას უშლის ხელს.

სწავლება-შეფასების პროცესის ხელის შეშლელი ფაქტორები

გამოიკვეთა შემდეგი ბარიერები:

- სტანდარტების ნაკლებობა
- ბაზების ნაკლებობა, განსაკუთრებით თანამედროვე ხელსაწყოებისა და ლიტერატურის ნაკლებობა
- მასწავლებელთა დაბალი კვალიფიკაცია და ტრენინგების ნაკლებობა; ხშირად ამ სფეროში თეორეტიკოსები სტარობენ. სანეპიტსადგურები, შესაბამისი სამსახურები გაუქმდა და პრაქტიკოსების მოძიება ტირს
- მოსწავლეებს ხშირად არ აქვთ მინიმალური განათლება. სინჯების აღებისა და დამუშავების დროს მათ სჭირდებათ ქიმიის, ფიზიკის, მათემატიკის ელემენტარული ცოდნა, ანალიზის უნარი, რაც ძალიან დიდი პრობლემაა სკოლებში
- კურსების ხანგრძლივობა ხშირად არასაკმარისია სწავლის შედეგების მისაღწევად

მასწავლებლების დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით-სამომავლო ორიენტირები

მასწავლებლებთან ჩატარებული ფოკუსგუფების საფუძველზე გამოიკვეთა შემდეგი სამომავლო ნაბიჯები:

- დაფინანსების გაზრდა ამ სფეროს სწავლების ხელშეწყობის მიზნით
- მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განახლება და თანამედროვე სტანდარტებთან მიახლოება
- სახელმძღვანელოების მოწესრიგება / გადაამუშავება
- სტანდარტების თარგმნა და მათი სწავლება სტუდენტებისათვის
- პრაქტიკის წილის გაზრდა სასწავლებელში და ხარისხიანი საწარმოო პრაქტიკის უზრუნველყოფა
- პროგრამების ხანგრძლივობის გაზრდა რათა მიღწეულ იქნეს სწავლის შედეგები
- პროფესიონალების, სადისტრიბუციო კომპანიების მოწვევა, რომლებიც გარემოსდაცვისა და ჰიგიენის სფეროში მუშაობენ, რომ ჩაატარონ მასტერკლასები მასწავლებლებისათვის, სტუდენტებისათვის; ზოგადად საგანმანათლებლო ქსელების გაფართოება
- მასწავლებლების მომზადებაზე და ტრენინგზე მეტი აქცენტის გაკეთება; არა მხოლოდ ლექციების ჩატარება ეკოლოგიის თემატიკაზე, არამედ პრაქტიკული მომზადება. მაგალითად „სასწავლო ტურების“ მოწყობა, რომელიც არასწორად არის ხშირად გაგებული და „სეირნობას“ უკავშირდება, რეალურად ძალიან მნიშვნელოვანია. სწორი შერჩევის და კრიტერიუმების პირობებში მას ძალიან მნიშვნელოვანი ფუნქცია აქვს
- სასწავლებელში გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური კულტურის განვითარების ხელშეწყობა; მეტი არაფორმალური განათლების აქტივობების დანერგვა და ხელშეწყობა; მათი სისტემატურად განხორციელება

- ეკოლოგიური განათლება უნდა დაიწყოს ქვედა საფეხურებიდან, სკოლამდელი განათლებიდან. ეს უნდა გახდეს მოსწავლეების ყოველდღიურობის ნაწილი. თანდათან უნდა ჩამოყალიბდეს ეკოლოგიური ცნობიერება და კულტურა; მაგალითად გამოიყენონ ქალაქის მრავალჯერადი პარკები, შეიძინონ ასაწონი პროდუქტები, ხატონ ფანქრებით და არა ფლომასტერებით და ა.შ.
- ეკოლოგიური მოდული უნდა შევიდეს ყელა პროგრამაში, რაც ძირითადად უნდა ეხებოდეს შემდეგ საკითხებს: გარემოს უსაფრთხოება, დაბინძურება, საგანგებო სიტუაციაში ქცევის წესები, ჰიგიენა, უსაფრთხოების ტექნიკა და ა.შ.
- სანეპიდსადაცურების აღდგენა, აუდიტის სამსახურის აღდგენა, რომელიც მაკონტროლიებელ სისტემას შექმნის და ეკოლოგიურ და გემოსდაცვით საკითხების სწავლებასაც შეუწყობს ხელს და დამსაქმებლებსაც მოსთხოვს ამ სტანდარტების დაცვას.
- დამსაქმებლების ცნობიერების ამაღლებაზე მუშაობა ეკოლოგიურ და გერმოსდაცვით საკითხებთან დაკავშირებით.

3.5. დასკვნები და რეკომენდაციები

ამ თავში მოკლედ არის შეჯამებული პროფესიული განათლების სფეროში ჩატარებული კვლევის ძირითადი მიგნებები და ჩამოყალიბებულია რეკომენდაციები სისტემისა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების დონეზე.

ამდენად, ჩატარებული კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, რომ:

- გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით გარკვეული რეგულაციები და დოკუმენტები არსებობს, თუმცა გარემოსდაცვითი კვალიფიკაციები საკმაოდ შეზღუდულად არის ასახული პროფესიულ კვალიფიკაციათა ჩარჩოში, რაც გაფართოვებას საჭიროებს;
- გამოკითხული სასწავლებლების ნახევარზე ნაკლები ასწავლის გარემოსდაცვით პროგრამებს, თუმცა ყველა პროგრამაში შედის გარკვეული საგანი ან სწავლის შედეგები, რომელიც ძირითადად ინტეგრირებულია უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის თემატიკასთან;
- პროფესიულ სტანდარტებში ხშირად არასაკმარისად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხები, რაც გავლენას ახდენს საგანმანათლებლო პროგრამების შინაარსზე; დამსაქმებლები და პროფესიულ სტანდარტებზე მომუშავე ჯგუფი ხშირად არასაკმარის ყურადღებას აქცევენ ამ თემატიკას; მასწავლებლების მითითებით, შეზღუდულია შესაძლებლობა (არ არსებობს მექანიზმები), რომ საკლასო გარემოში დაგროვილი გამოცდილება აისახოს სტანდარტებში;
- გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური პროგრამების ხანგრძლივობა ხშირ შემთხვევაში არასაკმარისია სწავლის შედეგების მისაღწევად; არასტანდარტიზებულია პროგრამები, რის გამოც სწავლების თემატიკა და ხარისხი განსხვავდება სასწავლებლებს შორის; ამ თვალსაზრისით მასწავლებლებს დადებითი დამოკიდებულება აქვთ მოდულური პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების დანერგვის მიმართ;
- მასწავლებლების მოსაზრებით სასურველია პრაქტიკის გაზრდა. სასწავლებლების ნაწილს არასაკმარისი ბაზა და აღჭურვილობა აქვს სასწავლო პრაქტიკის უზრუნველსაყოფად; სასურველია საწარმოო პრაქტიკის განმახორციელებელი ორგანიზაციების სპექტრის გაზრდა; საგანმანათლებლო მასალები განვითარებას საჭიროებს (თარგმნა, გადამუშავება და გავრცელება);
- მასწავლებლები გადიან ტრენინგებს ზოგადად სწავლება-შეფასების საკითხებზე, თუმცა არცერთ მათგანს არ აქვს გავლილი გარემოსდაცვით საკითხებზე ტრენინგები; ამ მიმართულებით მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების შესაძლებლობა შეზღუდულია;
- სასწავლებლებს შორის კავშირები შეზღუდულია, რაც ხელს უშლის გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებული გამოცდილების გაზიარებას, მასალების ურთიერთგაცვლას და ა.შ.

- მასწავლებლები სწავლება-შეფასების მრავალფეროვან მეთოდებს იყენებენ, თუმცა ნაკლებია სიმულაციური მეთოდები, რაც უფრო მოქნილს გახდიდა სწავლის პროცესს;
- ნაკლებად სისტემატურია და მრავალფეროვანი ექსტრაკურიკულარული აქტივობები. მათი ინიციატორები ძირითადად სასწავლებლები არიან. მასში სტუდენტების ნაკლები რაოდენობა მონაწილეობს; ნაკლებადაა ექსტრაკურიკულარული აქტივობები სასწავლო პროცესთან ინტეგრირებული
- როგორც სისტემის, ასევე საგანმანათლებლო დაწესებულებების წარმომადგენლები ერთხმად თანხმდებიან გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლების მნიშვნელობაზე პროფესიული განათლების სფეროში.

რეკომენდაციები:

- რეკომენდებულია სისტემის დონეზე შესაბამისი რეგულაციების დანერგვა (მაგალითად, ყველა პროფესიულ სტანდარტში ასახვა, და ა.შ), რაც ხელს შეუწყობს გარემოსდაცვითი საკითხების პროფესიული განათლების სფეროში ინტეგრირებას;
- მნიშვნელოვანია, განვითარდეს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული პროფესიული კვალიფიკაციები ევროპული მოდელის შესაბამისად; დაინერგოს ახალი პროფესიული კვალიფიკაციები, რომლებიც აღიარებული იქნება ქვეყნისა და საერთაშორისო მასშტაბით და საფუძველს დაუდებს ახალ პროფესიულ სტანდარტებსა და საგანმანათლებლო პროგრამებს;
- მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი განათლების მიმართ სისტემური მიდგომის დანერგვა. გარემოსდაცვითი თემატიკა უნდა ინტეგრირდეს განათლების ყველა საფეხურზე, მათ შორის, პროფესიულზე, მისი სპეციფიკის გათვალისწინებით;
- რეკომენდებულია გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური საკითხები შევიდეს ყველა პროფესიულ სტანდარტში (პროფესიის სპეციფიკაციის გათვალისწინებით), რაც თავისთავად გამოიწვევს მათ ასახვას საგანმანათლებლო პროგრამებში. პროფესიულ სტანდარტებს ძირითადად დამსაქმებლები ადგენენ, ამდენად მნიშვნელოვანია დამსაქმებლებთან მჭიდრო კონტაქტი გარემოსდაცვითი საკითხების სტანდარტებში შეტანისას;
- მოდულური საგანმანათლებლო პროგრამები სტანდარტიზებული იქნება; რეკომენდებულია პროფესიის სპეციფიკიდან გამომდინარე ცალკე მოდულის შეტანა გარემოსდაცვით საკითხებზე; მოდულის ხანგრძლივობა საკმარისი უნდა იყოს მასში განსაზღვრული სწავლის შედეგების მისაღწევად. ამდენად, გარემოსდაცვითი მოდულის ანდა ცალკეული სწავლის შედეგების ინტეგრირება საგანმანათლებლო პროგრამაში იქნება შესაძლებელი;
- ეკოლოგიური და გარემოსდაცვითი საკითხების გათვალისწინება, შესაბამისი გარემოს ორგანიზება მეტად უნდა მოხდეს ავტორიზაციის პროცესში; ეს ხელს შეუწყობს სასწავლებლებში გარემოსდაცვითი კულტურის განვითარებას;
- სასურველია გარემოსდაცვითი პროგრამების თუ ცალკეული საგნები/მოდულების სწავლების პროცესში დაგროვილი გამოცდილების ანალიზი, შეფასება, საუკეთესო გამოცდილების იდენტიფიცირება და გავრცელება
- რეკომენდებულია პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის კავშირის ხელშეწყობა (ქსელების განვითარება) გარემოსდაცვითი სწავლების კუთხით; მათ შორის, შეჯიბრებების მოწყობა, ერთობლივი პროექტების განხორციელება და ა.შ.
- რეკომენდებულია მჭიდრო კონტაქტების დამყარება საგანმანათლებლო დაწესებულებებსა და NGO-ებს, სხვადასხვა დაწესებულებას შორის არა მხოლოდ საწარმოო პრაქტიკის განხორციელების, არამედ არაფორმალური, ექსტრაკურიკულარული აქტივობების დაგეგმვისა და განხორციელების პროცესში;

- საჭიროა მასწავლებლების შესაძლებლობების გაძლიერება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით; მათთვის სწავლება-შეფასების მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენებაზე ტრენინგის ჩატარება, პრაქტიკის ორგანიზება, „სასწავლო ტურების“ მოწყობა და ა.შ;
- პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ბაზების აღჭურვა სწავლებისათვის საჭირო თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად; მრავალფეროვანი საგანმანათლებლო მასალების განვითარება;
- რეკომენდებულია სწავლება-შეფასების დროს ვირტუალური, სიმულაციური მეთოდების დანერგვის ხელშეწყობა, რასაც ნაკლებად სჭირდება გადაადგილება, ნაკლებად დამოკიდებულს ხდის სწავლებას გარემო პირობებზე; მათი ინტეგრირება ტრადიციული სწავლება-შეფასების მეთოდებთან;
- მნიშვნელოვანია პროფესიულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში არაფორმალური და ფორმალური განათლების ინტეგრირების ხელშეწყობა; მრავალფეროვანი არაფორმალური განათლებების აქტივობების განხორციელება გარემოსდაცვით საკითხებზე მომუშავე სხვადასხვა ორგანიზაციასთან (NGO, ადგილობრივი და საერთაშორისო ორგანიზაციები და სხვა), საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან ერთად (უნივერსიტეტები, ინსტიტუტები, სკოლები, ბალები);
- საჭიროა როგორც სასწავლებლების, ასევე დამსაქმებლების და ძირითადი დაინტერესებული მხარეების ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებების გატარება ეკოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებით. დაინტერესებული მხარეებისათვის ნათელი უნდა გახდეს ამ საკითხების მნიშვნელობა;
- მნიშვნელოვანია საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჯანსაღი, ეკოლოგიური გარემოს ჩამოყალიბების ხელშეწყობა. ეს ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ სწავლის შედეგების მიღწევას, არამედ გარემოსდაცვითი ცნობიერებისა და კულტურის განვითარებას.

თავი 4. გარემოს დაცვის სწავლება საქართველოს უნივერსიტეტებში

საქართველოს უნივერსიტეტებში გარემოს დაცვის სწავლების შესაფასებლისა და შესაბამისი მონაცემთა ბაზის შექმნის მიზნით, შედგა და უნივერსიტეტებს დაეგზავნათ სპეციალური კითხვარი. კითხვები ეხებოდა გარემოს დაცვის სპეციალობებსა და საგნებს უნივერსიტეტის საბაკალავრო, სამაგისტრო პროგრამებსა და დოქტორანტურაში, ასევე გარემოს დაცვის სფეროში კურიკულუმის მიღმა განხორციელებულ ქმედებებს.

კითხვარი დაეგზავნა საქართველოში რეგისტრირებულ 57 უმაღლეს სასწავლებელს. 44-მა სასწავლებელმა შეავსო კითხვარი, აქედან 13 უნივერსიტეტში არ ისწავლება არცერთი საგანი გარემოს დაცვის მიმართულებით.

4.1. ზოგადი ინფორმაცია

უნივერსიტეტები დაარსებულია 1918–2008 წლებში. ექვსი მათგანი დაარსდა 1918–1935 წლებში, თერთმეტი – 1990–1999 წლებში, ათი – 2001–2008 წლებში. უნივერსიტეტების უდიდესი ნაწილი (19 უნივერსიტეტი) თბილისშია, ორ-ორი უნივერსიტეტია ბათუმში, გორსა და ქუთაისში, ხოლო თითო-თითო ახალციხეში, რუსთავში, თელავსა და ზუგდიდში.

უნივერსიტეტთა დიდი ნაწილი (18) კერძოა, 10 კი – სახელმწიფო. უნივერსიტეტებში სტუდენტთა რაოდენობა 27-დან 22.000 მერყეობს ($M=3,015.04; SD=4,892.3$), ყველაზე მეტი სტუდენტი ჰყავს ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, ყველაზე ცოტა კი – რუსთავის უმაღლესი განათლების აკადემიას.

უნივერსიტეტებში ფაკულტეტების რაოდენობა მერყეობს 1-დან 10-მდე. ოთხ უნივერსიტეტში მხოლოდ ერთი ფაკულტეტია. ყველაზე ხშირად (9 უნივერსიტეტი) ფაკულტეტების რაოდენობა ოთხია. ($M=3.89; SD=1.91$). 27 უნივერსიტეტს აქვს მაგისტრატურა, ხოლო 19-ს დოქტორანტურა.

4.2. გარემოს დაცვის სწავლება საბაკალავრო პროგრამაში

საქართველოში რეგისტრირებული 57 უმაღლესი სასწავლებელიდან 28 უნივერსიტეტში ისწავლება გარემოსდაცვითი საგნები.

28 უნივერსიტეტიდან 11-ს აქვს საბაკალავრო სპეციალობა გარემოს დაცვის სფეროში.

ცხრილი #1. საბაკალავრო სპეციალობები უნივერსიტეტების მიხედვით

უნივერსიტეტი	სპეციალობა	ფაკულტეტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა
ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი	გარემოს ინჟინერია და უსაფრთხოება	საბუნებისმეტყველო და ინჟინერიის სკოლა
სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია/ გარემოსმცოდნეობა	საზოგადოებრივ მეცნიერებათა
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა და ჯანდაცვის
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	გარემოსდაცვის ინჟინერია და გამოყენებითი ეკოლოგია	საინჟინრო-ტექნოლოგიური
საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი	გამოყენებითი ეკოლოგია	ინფორმატიკის, მათემატიკისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	ინჟინერიის, აგრარულ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი	საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები: ეკოლოგია	მეცნიერებათა და ხელოვნების
საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი	გამოყენებითი ეკოლოგია	ქიმიური ტექნოლოგიებისა და მეტალურგიის
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	გარემოს ინჟინერია და უსაფრთხოება	ქიმიური ტექნოლოგიისა და მეტალურგიის ფაკულტეტი

28 უნივერსიტეტში ისწავლება გარემოსდაცვითი საგნები ბაკალავრიატში. გარემოსდაცვითი სპეციალობების გარდა, საგნები იკითხება 120 საბაკალავრო პროგრამაში.

ყველაზე მეტი პროგრამა, რომელზეც იკითხება გარემოსდაცვითი საგნები არის საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში (35), საქართველოს აგრარულ უნივერსიტეტში (13), საქართველოს საავიაციო უნივერსიტეტში (8), ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (6), ქუთაისის აკაკი წერეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა (6) და იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (6).

ცხრილი #2. გარემოსდაცვითი პროგრამებისა და საგნების რაოდენობა ბაკალავრიატში უნივერსიტეტების მიხედვით

N	უნივერსიტეტი	ბაკალავრიატის პროგრამა	პროგრამების რაოდენობა	საგნების რაოდენობა
1	საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	მშენებლობა; აგროინჟინერია; ტელეკომუნიკაცია; ელექტრონიკა და ელექტროინჟინერია; საწარმო და სერვისულ სისტემათა ინჟინერინგი; საინჟინრო მენეჯმენტი; გეოლოგია; სამთო და გეოინჟინერია; საინჟინრო გეოდეზია; გეოინფორმატიკა; ნავთობისა და გაზის ტექნოლოგიები; სამთო და ნავთობგაზის საქმე; ქიმიური და ბიოლოგიური ინჟინერია; სასურსათო ტექნოლოგია; გარემოს დაცვითი ინჟინერია; მეტალურგია; მასალათმცოდნეობა; ტრანსპორტი; სამრეწველო ინჟინერია და ტექნოლოგია; საზღვაოსნო მეცნიერებები; საგზაო ინჟინერია; მექანიკის ინჟინერია და ტექნოლოგია; კვების ინდუსტრიის ინჟინერია და ტექნოლოგიები; ბიზნესის ორგანიზაცია და მართვა; სატყეო საქმე; სახმელეთო-სატრანსპორტო ტექნოლოგიური საშუალებები; არქიტექტურა; ინფორმატიკა;მათემატიკა; საინჟინრო ფიზიკა; ხელდაწყოთა მშენებლობის, ავტომატიზაციის და მართვის სისტემები; ბიოსამედიცინო ინჟინერია; მეცხოველეობა; აგრონომია; ნიადაგისა და წყლის რესურსების ინჟინერია; ქიმიური და ბიოლოგიური ინჟინერია; გარემოს დაცვითი ინჟინერია.	35	18

2	საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი	აგრონომია, სატყეო საქმე, ქიმიკა, ბიოლოგია, მევენახეობა-მელვინეობა, კვების პროდუქტების ტექნოლოგიები, ვეტერინარია-მეცხოველეობა, აგროინჟინერია, ელექტრო და კომპიუტერული ინჟინერია, მექანიკის ინჟინერია და ტექნოლოგია, ბიზნესის ადმინისტრირება, თავისუფალი მეცნიერებები, ბიოლოგია	13	4
3	საქართველოს საავიაციო უნივერსიტეტი	საჰაერო ხომალდების საფრენოსნო ექსპლუატაცია, საჰაერო ხომალდებისა და საავიაციო ძრავების ტექნიკური ექსპლუატაცია, საჰაერო ხომალდების ავიონიკისა და ელექტრონული სისტემების ტექნიკური ექსპლუატაცია, ინფორმაციული ტექნოლოგიები და ფრენის მართვის ავტომატიზირებული სისტემები, საფრენი აპარატების დაპროექტება და წარმოება, აეროპორტებისა და საავტომობილო გზების მშენებლობა და ექსპლოატაცია, საჰაერო ტრანსპორტის მენეჯმენტი, ფინანსური აღრიცხვა და კონტროლი	8	2
4	ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია, ზღვის ბიოლოგია, ბიოლოგია, აგროეკოლოგია, აგრონომია, ქიმიკა	6	46
5	აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	გარემოს დაცვის ინჟინერია და გამოყენებითი ეკოლოგია, ტურიზმი, ეკონომიკა, ბიზნეს ადმინისტრირება, ელექტროინჟინერია, მანქანათმშენებლობა, მეტალურგია	6	29
6	იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბიოლოგია, სატყეო საქმე, სასურსათო ტექნოლოგიები, ტურიზმი, ჟურნალისტიკა, გეოგრაფია	6	7
7	ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბიოლოგია, გეოგრაფია, ქიმიკა, ეკოლოგია, ტურიზმის მენეჯმენტი	5	17
8	საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი	ისტორია, ფილოლოგია, ფსიქოლოგია, სოციალური მუშაობა	5	1
9	სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	ბიზნესის ადმინისტრირება, საჯარო მმართველობა, აგრონომია, ტურიზმი	4	6
10	კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი	ტურიზმი, მენეჯმენტი, ფინანსები,	3	4
11	გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი	ბიოლოგიის, ტურიზმის, ბიზნესის	3	4
12	გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი	სამართალი, ტურიზმი	2	5
13	შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი	ტურიზმი, სამართალი	2	2

14	შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი	ფარმაცია, ბიზნესის ადმინისტრირება	2	2
15	სასწავლო უნივერსიტეტი „გეომედი“	ჯანდაცვის ეკონომიკა და მენეჯმენტი, ფიზიკური მედიცინა და რეაბილიტაცია	2	2
16	სულხან-საბა ორბელიანის სასწავლო უნივერსიტეტი	ტურიზმი, თეოლოგია	2	2
17	სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	აგრონომია, მათემატიკა	2	2
18	ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ზოგადი მოდული, ბიოლოგია	2	12
19	თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი	აგროინჟინერია, ტურიზმი	2	4
20	თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი	სამოგადოებრივი ჯანდაცვა; სამოგადოებრივი ჯანდაცვა და მენეჯმენტი	2	7
21	ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი	სამართალი	1	1
22	ამერიკული ჰუმანიტარული უნივერსიტეტის თბილისის ფილიალი	საერთაშორისო ურთიერთობათა საგანმანათლებლო	1	1
23	დავით ტვილდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი	დიპლომირებული მედიკოსების საგანმანათლებლო	1	1
24	კავკასიის უნივერსიტეტი	ტურიზმის მენეჯმენტი	1	1
25	ქუთაისის უნივერსიტეტი	ეკონომიკა	1	1
26	რუსთავის უმაღლესი განათლების აკადემია	ბიზნესი და მართვა	1	1
27	საზღვაო-სასწავლო ცენტრი ანრი	საზღვაო მეცნიერებები	1	9
28	თბილისის სამედიცინო სასწავლო უნივერსიტეტი “ჰიპოკრატე”	ჯანდაცვა	1	4
სულ			120	195

უნივერსიტეტების მიხედვით წაკითხული საგნების რაოდენობა მერყეობს 1-დან 46-მდე. სულ დასახელებულ იქნა 195 საგანი. აქედან ყველაზე მეტი საგანი გარემოსდაცვით სფეროში იკითხება ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (46), საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში (35), აკაკი წერეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (29), ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა (17) და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში (12).

4.3. სამაგისტრო პროგრამა გარემოსდაცვით სპეციალობაში

იმ 27 უნივერსიტეტიდან, რომელსაც აქვს სამაგისტრო პროგრამა, ათს ის აქვს გარემოსდაცვით სპეციალობაში. აქედან ხუთი სამაგისტრო პროგრამა აქვს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტს, სამი – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, ორ-ორი – გორის სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტსა და იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტს.

ცხრილი # 4. სამაგისტრო პროგრამები გარემოსდაცვის მიმართულებით

#	უნივერსიტეტი	პროგრამის დასახელება	რაოდენობა
1	ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბუნებათსარგებლობა MBA	5
		ბუნებათსარგებლობა MSC	
		სატყეო მეცნიერება	
		ტყის რესურსების მდგრადი მართვა	
		ეკოლოგია	
2	ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	3
		ზღვის ბიოლოგია	
		აგროეკოლოგია	
3-5	სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	აგრობიზნესის მენეჯმენტი	2
		სატყეო საქმე	
3-5	იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	2
		ბიოლოგია	
3-5	საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	საინჟინრო ეკოლოგია	2
		უსაფრთხოების ინჟინერია და რისკების შეფასება	
6-10	ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ფიზიკური გეოგრაფია და გარემოს მდგრადი განვითარება	1
6-10	თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი	ეპიდემიოლოგია და გარემოს მედიცინა	1
6-10	აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	გარემოს დაცვა და საინჟინრო ეკოლოგია	1
6-10	საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი	გამოყენებითი ბიომეცნიერებები	1
6-10	საქართველოს საპარტიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი	ეკოლოგია	1
	სულ		19

გარემოსდაცვითი საკითხები გარემოს დაცვის სამაგისტრო პროგრამის გარდა ამავე უნივერსიტეტების სხვა სამაგისტრო პროგრამებზეც იკითხება. ასეთია 27 სამაგისტრო სპეციალობა, სადაც 131 გარემოსდაცვითი საგანი ისწავლება. აქედან 76 საგანი ისწავლება ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში, 21 - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და 20 - აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

ცხრილი #5. უნივერსიტეტების რანჟირება იმ სპეციალობების სიხშირის მიხედვით, სადაც იკითხება გარემოსდაცვითი საგნები

რანგი	უნივერსიტეტი	სპეციალობა	რაოდენობა
1	ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბუნებათსარგებლობა	6
2	ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	(MBA), ბუნებათსარგებლობა	5
3	აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	(MSC), სატყეო მეცნიერება, ტყის რესურსების მდგრადი მართვა, ეკოლოგია	4

4	იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბიოლოგია, ქიმიური ექსპერტიზა, ქიმია, ნიადაგის ქიმია და კონტროლი, გეომორფოლოგია-კარტოგრაფია და ლანდშაფტური დაგეგმარება	4
5	საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	გარემოს დაცვა და საინჟინრო ეკოლოგია, ფარმაცევტული პრეპარატების ტექნოლოგია, აგროეკოლოგია, ლანდშაფტური არქიტექტურა	3
6-7	სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	ბიზნესის ადმინისტრირება, მეტეოროლოგია-კლიმატოლოგია, აგროეკოლოგია, კვების პროდუქტების ტექნოლოგიები	1
6-7	ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	სატყეო საქმე; საინჟინრო ეკოლოგია; უსაფრთხოების ინჟინერია და რისკების შეფასება	1
8-10	თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი	აგრობიზნესის მენეჯმენტი	1
8-10	საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი	აგრარული ტექნოლოგიები	1
8-10	შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი	საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა	1
	სულ		27

ცხრილი #6. უნივერსიტეტების რანჟირება გარემოსდაცვითი საგნების რაოდენობის მიხედვით

რანგი	უნივერსიტეტი	სპეციალობა	რაოდენობა
1	ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბუნებათსარგებლობა	76
2	ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	(MBA), ბუნებათსარგებლობა	21
3	აკაკი წერეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	(MSc), სატყეო მეცნიერება, ტყის რესურსების მდგრადი მართვა, ეკოლოგია	20
4	საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	ბიოლოგია, ქიმიური ექსპერტიზა, ქიმია, ნიადაგის ქიმია და კონტროლი, გეომორფოლოგია-კარტოგრაფია და ლანდშაფტური დაგეგმარება	16
4	იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	გარემოს დაცვა და საინჟინრო ეკოლოგია, ფარმაცევტული პრეპარატების ტექნოლოგია, აგროეკოლოგია, ლანდშაფტური არქიტექტურა	7
5-6	სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	სატყეო საქმე; საინჟინრო ეკოლოგია; უსაფრთხოება, ინჟინერია და რისკების შეფასება	2
5-6	ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	ბიზნესის ადმინისტრირება, მეტეოროლოგია-კლიმატოლოგია, აგროეკოლოგია, კვების პროდუქტების ტექნოლოგიები 4	2
7-9	თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი	აგრობიზნესის მენეჯმენტი 1	1
7-9	საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი	აგრარული ტექნოლოგიები 1	1
7-9	შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი	საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა	1
	სულ		147

ამგვარად, 10 უნივერსიტეტს 19 სპეციალობით აქვს სამაგისტრო პროგრამა ეკოლოგიასა და გარემოსდაცვაში. ამ უნივერსიტეტების მაგისტრატურის 27 სპეციალობაზე იკითხება 147 საგანი.

4.4. დოქტორანტურა გარემოსდაცვის სპეციალობით

გარემოსდაცვით სპეციალობით დოქტორანტურა 8 უნივერსიტეტს აქვს, ესენია: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, აკაკი წერეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი.

შეჯამება

შესწავლილი 28 უნივერსიტეტიდან გარემოსდაცვით სპეციალობებში 11-ს აქვს ბაკალავრიატი, 10-ს - მაგისტრატურა, 8-ს - დოქტორანტურა.

გარემოსდაცვითი საგნები არაეკოლოგიურ სპეციალობებზე იკითხება 28 უმაღლესი სასწავლებლის ბაკალავრიატში, სულ 195 საგანი, 10 უნივერსიტეტის მაგისტრატურაში - 147 საგანი და 7 უნივერსიტეტის დოქტორანტურაში - 31 საგანი.

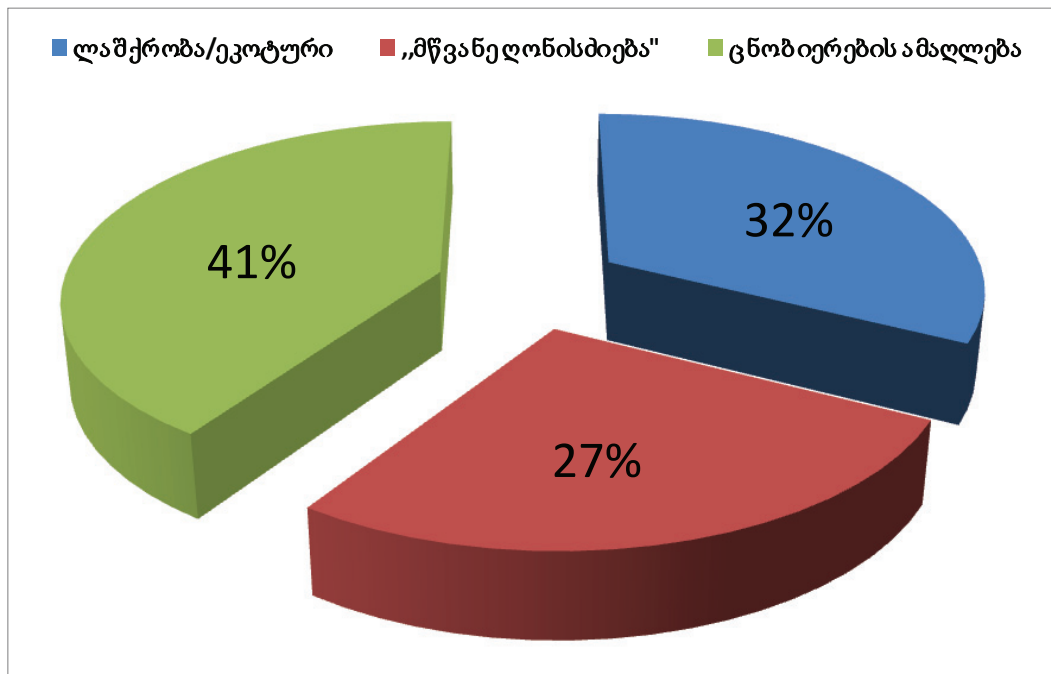
4.5. უნივერსიტეტების ექსტრაკურიკულარული აქტივობა

მცირეა უნივერსიტეტების კურიკულუმის მიღმა აქტივობა გარემოსდაცვით სფეროში. ამგვარ აქტივობაში სულ ჩართული აღმოჩნდა 20 უნივერსიტეტი. მათ მიერ მოწოდებული ინფორმაციის თანახმად მიმდინარე სასწავლო წელს უფრო ხშირად ადგილი ქონდა ეკოლოგიურ ცნობიერებაზე ორიენტირებულ აქტივობებს, ეკოლოგიური ლაშქრობების მოწყობას და უნივერსიტეტის მიმდებარე ტერიტორიების დასუფთავებას და გამწვანებას. 15-მა უნივერსიტეტმა მიუთითა გარემოს დაცვის ცნობიერების მიზნით გატარებულ ღონისძიებებზე - კონფერენციებზე, საზაფხულო სკოლებზე, ტრენინგზე, მრგვალ მაგიდეებზე, სკოლის მოსწავლეებისათვის წაკითხულ ლექციებზე, საერთაშორისო დღეების: ველური ბუნების, ტყის და წყლის დაცვის, გადამფრენი მფრინველების დაცვის, გარემოს დაცვის საერთაშორისო დღეების და დედამიწის საათის აღნიშვნაზე. შინაარსობრივად ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებები უფრო ხშირად ეხებოდა ტყეებს და ნარჩენების მართვას.

ცხრილი # 8. უნივერსიტეტების ექსტრაკურიკულარული აქტივობები

უნივერსიტეტი	სპეციალობა	დასუფთავება- გამწვანება	ცნობიერების ამაღლება	სულ
სუხიშვილის სასწავლო უნივერსიტეტი	+	+	+	3
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი	+	+	+	3
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	+	+	+	3
აკაკი წერეთელის სახელმწიფო უნივერსიტეტი			+	3
კავკასიის უნივერსიტეტი	+	+	+	3
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი		+	+	2
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	+		+	2
საქართველოს დავით აღმაშენებლის სახელობის უნივერსიტეტი		+	+	2
საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი	+		+	2
საზღვაო-სასწავლო ცენტრი „ანრი“	+	+		2
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	+		+	2
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი	+		+	2

ქუთაისის უნივერსიტეტი		+		1
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი			+	1
შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი			+	1
ამერიკული ჰუმანიტარული უნივერსიტეტის თბილისის ფილიალი	+			1
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი	+			1
თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი			+	1
სასწავლო უნივერსიტეტი „გეომედი“		+		1
დავით ტვილიდიანის სახელობის სამედიცინო უნივერსიტეტი				0
საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი				0
შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი				0
სულხან-საბა ორბელიანის სასწავლო უნივერსიტეტი				0
რუსთავის უმაღლესი განათლების აკადემია				0
საქართველოს საავაციო უნივერსიტეტი				0
თბილისის სამედიცინო სასწავლო უნივერსიტეტი “ჰიპოკრატე”				0
ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი				0
თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი				0
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი	+	+	+	
სულ	12	10	15	

ნახ # 2. უნივერსიტეტებში სხვადასხვა ტიპის აქტივობის სიხშირე

15 უნივერსიტეტში მოეწყო ცნობიერების ამაღლებაზე მიმართული ღონისძიებები, 12-მა უნივერსიტეტმა აღნიშნა, რომ მიმდინარე სასწავლო წელს ჩაატარა ეკოლოგიური ლაშქრობა. ლაშქრობები მოეწყო დაცულ ტერიტორიებზე, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში და თურქეთში. ხშირად ეს ლაშქრობები - მაგ. აგრარულ უნივერსიტეტსა და ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში - წარმოადგენდა სავალე პრაქტიკას. დასუფთავებისა და გამწვანების აქციებზე მიუთითა 10-მა უნივერსიტეტმა.

თავი 5. გარემოსდაცვითი განათლების შეფასება საქართველოში: არაფორმალური განათლება

არაფორმალური განათლების კვლევა ჩატარდა ორი ტიპის - რაოდენობრივი და თვისობრივი - კვლევის მეშვეობით.

5.1. რაოდენობრივი კვლევის შედეგები

გარემოსდაცვითი ორგანიზაციების იდენტიფიცირების მიზნით, შესწავლილ იქნა არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და გარემოს დაცვის სფეროში მომუშავე არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციების, პარტიებს, საინიციატივო ჯგუფების ვებგვერდები; ასევე ამ მიზნით გამოიკითხა გარემოს დაცვის სფეროში მომუშავე პირები. ორგანიზაციების ანკეტირების და ექსპერტებთან ინტერვიუების პროცესში “თოვლის გუნდის” პრინციპის მიხედვით ხდებოდა სიის შევსება. ექსპერტთა მონაცემებით, საქართველოში 3000 გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციაა რეგისტრირებული, თუმცა მათგან მხოლოდ 50-მდეა აქტიური (ინტერვიუები არასამთავრო ორგანიზაციების წარმომადგენლებთან).

შესწავლილ ორგანიზაციათა უდიდესი ნაწილი - 22 ორგანიზაცია (78.6%) - თბილისში ფუნქციონირებს, 2-2 მუშაობს ზუგდიდსა და რუსთავში, თითო-თითო - ქობულეთსა და საგარეჯოში. მათგან უმეტესობა (48.29%) არასამთავრობოა, 29.6% - საერთაშორისო, 11.1% - სახელმწიფო და ამდენივე (11.1%) არ არის რეგისტრირებული. ერთი ორგანიზაცია (4.0%), ზოოპარკი, დაარსებულია 1927 წელს, დანარჩენების დაარსების წელი მერყეობს 1985-სა და 2013-ს შორის. 52.0% 1985 და 1998 წლების პერიოდში, 44.0% კი 1999-დან 2013 წლებშია დაარსებული. მათში თანამშრომელთა რაოდენობა 4-დან 417-მდე მერყეობს (M = 53.5; SD = 79.4).

საკითხები, რომლებზეც ორგანიზაციები მუშაობენ ჩვენ 16 ჯგუფში გავაერთიანეთ. ორგანიზაციების მიერ ყველაზე ხშირად დასახელებული იყო ცნობიერების ამაღლება, ბუნებრივი რესურსების მართვა, მდგრადი განვითარება, ბიომრავალფეროვნება, სოფლის მეურნეობა, მწვანე საფარისა და ტყეების დაცვა.

ცხრილი # 9. იმ საკითხების რანჟირება, რომლებზეც ორგანიზაციები მუშაობენ

რანგი	საკითხი	შეფასება
1	ცნობიერების ამაღლება	28
2	ბუნებრივი რესურსების მართვა, მდგრადი განვითარება	9
3	ბიომრავალფეროვნება	7
4	სოფლის მეურნეობა	7
5	მწვანე საფარის დაცვა, ტყეები	7
6	ნარჩენების მართვა	6
7	ენერგოეფექტურობა	6
8	წყლის დაბინძურება, ნაკლებობა	6
9	კლიმატის ცვლილებები	5
10	ეკოკლუბების ჩამოყალიბება, გაძლიერება	4
11	ბუნებრივი კატასტროფები	4
12	დასუფთავება	4
13	ჰაერის დაბინძურება	3
14	ნიადაგის დეგრადაცია	3
15	სურსათის უვნებლობა	1
16	ზღვის სანაპირო ზოლის დაცვა	1

ყველაზე გავრცელებულ საქმიანობას წარმოადგენს პრეზენტაციები (96.0%), საზოგადოებრივი ცნობიერების გაზრდის კამპანიების დაგეგმვა/განხორციელება (95.7%), მოსახლეობასთან შეხვედრები (92.3%) და ტრენინგები (92.0%).

ცხრილი #10. საქმიანობები

#	საქმიანობა	ხშირად და ზოგჯერ %
1	პრეზენტაციები	96.0
2	საზოგადოებრივი ცნობიერების გაზრდის კამპანიების დაგეგმვა/განხორციელება	95.7
3	მოსახლეობასთან შეხვედრების ორგანიზება	92.3
4	ტრენინგები	92.0
5	აქციების ორგანიზება/მონაწილეობა	88.0
6	კლუბების ორგანიზება	85.0
7	წიგნების, მასალების, საინფორმაციო ლიფლეტების, პლაკატების გამოცემა	82.6
8	ტელე და რადიო გადაცემების მოწყობა/მონაწილეობა	73.9
9	ეკოლოგიური ლაშქრობების მოწყობა	72.7
10	პუბლიკაციების მომზადება	72.0
11	სახელმძღვანელოების მომზადება	61.9
12	სასწავლო კურსების მომზადება	14.3
13	სხვა: ჰაბიტატების აღდგენა, დაბინძურების საწინააღმდეგო ბარიერების მოწყობა, კონფერენციების მოწყობა, მონიტორინგი	11.1

ყველაზე მეტი ორგანიზაცია თემთან ან, ზოგადად, მოსახლეობასთან მუშაობს (92.3%), ბევრი მუშაობს აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან (87.0%), სამოქალაქო საზოგადოებასთან (84.0%) და სკოლის მოსწავლეებთან (84.0%).

ცხრილი #11. სამიზნე ჯგუფები

რანგი	ჯგუფები	ხშირად %
1	თემი/მოსახლეობა	92.3
2	აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლები	87.0
3-4	სამოქალაქო საზოგადოება	84.0
3-4	სკოლის მოსწავლეები	84.0
5	სტუდენტები	80.0
6	ფერმერები	63.2
17	სკოლამდელი ასაკის ბავშვები	31.6
8	სურსათის მწარმოებლები	16.7

ყველაზე მეტი ორგანიზაცია (95.8%) ჩართულია სამუშაოებში, რომლებიც კლიმატის ცვლილებებს ეხება, შემდეგ წყლის დაბინძურებას (90.9%) ტყეებს (85.7%) და ნარჩენების მართვას (85.7%).

ცხრილი # 12.საკითხები, რომლებზეც ორგანიზაციები მუშაობენ

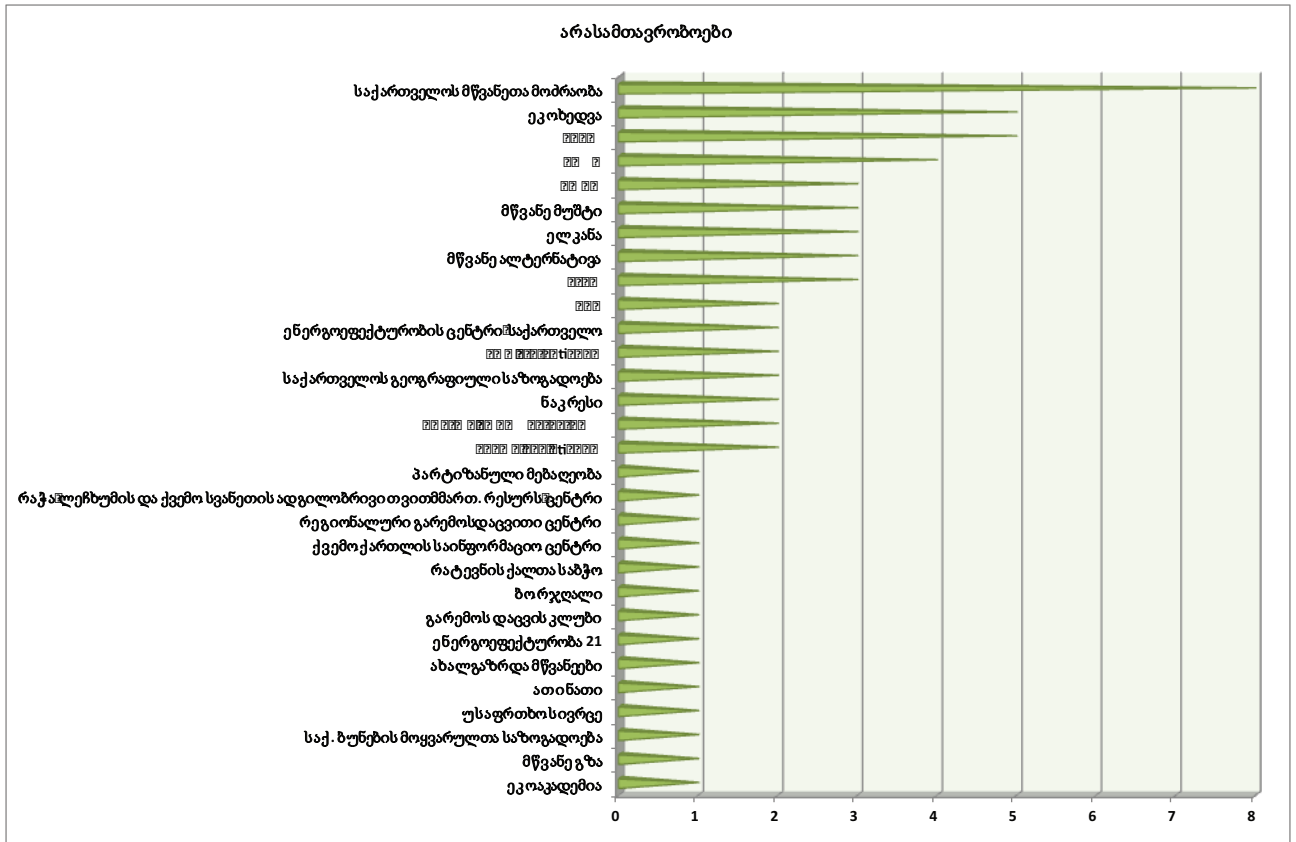
რანგი	საკითხები	მნიშვნელოვანწილად ან გარკვეულწილად %
1	კლიმატის შეცვლა	95.8
2	წყლის დაბინძურება	90.9
3-4	ნარჩენების მართვა	85.7
3-4	ტყეები	85.7
5-8	ბიომრავალფეროვნება	81.8

5-8	ნიადაგის ეროზია/დეგრადაცია	81.8
5-8	ბუნებრივი კატასტროფები	81.8
5-8	ენერგოეფექტურობა	81.8
5-8	წყლის ნაკლებობა	81.0
9	ჰაერის დაბინძურება	75.0
10	გარემოსდაცვითი კანონმდებლობა	77.3

ორგანიზაციების ეფექტურობისა და ხილვადობის დადგენის მიზნით ჩვენ ვთხოვდით რესპონდენტებს, დაესახელებინათ ის ორგანიზაციები, რომლებიც, მათი აზრით, ეფექტურად მუშაობდნენ გარემოსდაცვითი განათლების სფეროში. სულ დასახელებული იყო 31 ორგანიზაცია. მათგან ყველაზე ხშირად (8-ჯერ) მწვანეთა მოძრაობა, CENN და ეკოხედვა (4-4 ჯერ).

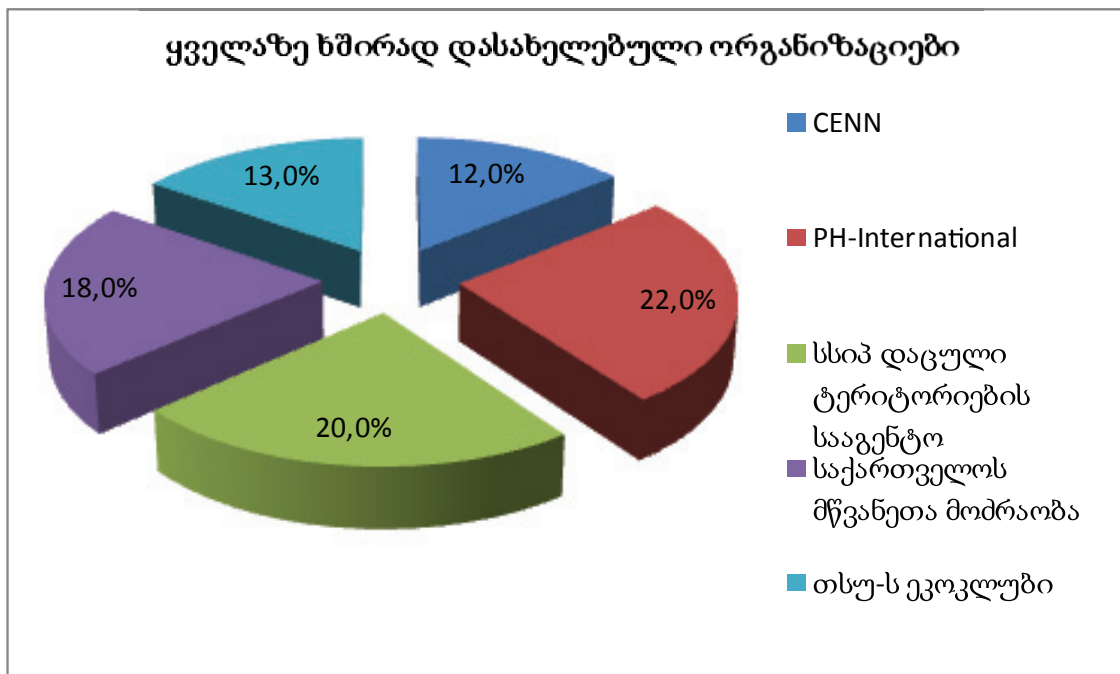
ცხრილი #13. დასახელებული ორგანიზაციები, რომლებიც მუშაობენ გარემოსდაცვის სფეროში

რანგი	ორგანიზაცია	რაოდენობა
1	საქართველოს მწვანეთა მოძრაობა	8
2-3	CENN	4
2-3	ეკოხედვა	4
4-7	მწვანე ალტერნატივა	3
4-7	ელკანა	3
4-7	მწვანე მუშტი	3
4-7	UNDP	3
8-10	ბორჯღალი	2
8-10	ენერგოეფექტურობის ცენტრი-საქართველო	2
8-10	REC	2
11-30	ეკოაკადემია	1
11-30	მწვანე გზა	1
11-30	PH- International	1
11-30	საქ. ბუნების მოყვარულთა საზოგადოება	1
11-30	უსაფრთხო სივრცე	1
11-30	INRMW Programm	1
11-30	ნაკრესი	1
11-30	ათინათი	1
11-30	ახალგაზრდა მწვანეები	1
11-30	ენერგოეფექტურობა 21	1
11-30	გარემოს დაცვის კლუბი	1
11-30	IUCN	1
11-30	პარტიზანული მებაღეობა	1
11-30	რატევის ქალთა საბჭო	1
11-30	საქართველოს გეოგრაფიული საზოგადოება	1
11-30	WWF	1
11-30	Care international	1
11-30	ქვემო ქართლის საინფორმაციო ცენტრი	1
11-30	რეგიონალური გარემოსდაცვითი ცენტრი	1
11-30	რაჭა-ლეჩხუმის და ქვემო სვანეთის ადგილობრივი თვითმმართველობის რესურსცენტრი	1

ნახ # 3. ყველაზე ხშირად დასახელებული ორგანიზაციები

ორგანიზაციებმა ჩამოთვალეს 2010-2014 წლებში განხორციელებული 90 პროექტი, აქედან 23-მა ორგანიზაციამ წარმოადგინა 77 პროექტის დეტალური აღწერილობა (იხ.დანართი 10). აქედან 12 - CENN-მა, 10 PH International-მა, 9 - დაცული ტერიტორიების სააგენტომ, 8 - საქართველოს მწვანეთა მოძრაობამ, 6 - თსუ-ის ეკოკლუბმა.

ცხრილი #14. ორგანიზაციები, რომლებმაც წარმოადგინეს პროექტების დეტალური აღწერილობა

#	ორგანიზაცია	პროექტების რაოდენობა
1	კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი (CENN)	12
2	PH International	10
3	სსიპ „დაცული ტერიტორიების სააგენტო“	9
4	საქართველოს მწვანეთა მოძრაობა/დედამიწის მეგობრები – საქართველო	8
5	თსუ–ს ეკოკლუბი	6
6	ბიოლოგიურ მეურნეობათა ასოციაცია „ელკანა“	4
7	პარტიზანული მებაღეობა	4
8	კავშირი მდგრადი განვითარებისათვის – „ეკოვიჟენ“ (ეკოხედვა)	3
9	ასოციაცია „ათინათი“	3
10	ასოციაცია „მწვანე ალტერნატივა“	3
11	ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონული ბიურო	3
12	სიქა - საგანმანათლებლო ინიციატივების ქართული ასოციაცია	2
13	საერთაშორისო ორგანიზაცია World Vision-ის წარმომადგენლობა საქართველოში	2
14	მწვანე მუშტი	2
15	ველური ბუნების დაცვის საზოგადოება „ჭაობი“	1
16	ახალგაზრდობის განვითარების ცენტრი – XXI	1
17	რუსთავის საერთაშორისო სკაუტური ცენტრი	1
18	შებლუდული შესაძლებლობების მქონე ქალთა და შებლუდული შესაძლებლობების მქონე ბავშვთა დედათა ასოციაცია „დეა“	1
19	ოქსფამი	1
20	ბავშვთა და ახალგაზრდობის ეროვნული ცენტრი	1
21	CARE საერთაშორისო კავკასიაში	1
22	გაეროს განვითარების პროგრამა	1
23	საქართველოს ენერჯეტიკის სამინისტრო	1
24	სსიპ „გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრი“	3
	სულ 24 ორგანიზაცია	80 პროექტი

ამდენად, სულ გამოიკითხა 28 ორგანიზაცია. ეს ორგანიზაციები ძირითადად მუშაობენ ცნობიერების ამაღლებაზე, ბუნებრივი რესურსების მართვასა და მდგრად განვითარებაზე, ბიომრავალფეროვნებაზე, სოფლის მეურნეობაზე, მწვანე საფარსა და ტყეებზე, ნარჩენების მართვაზე, ენერჯოეფექტურობასა და წყლის დაბინძურებაზე. მოსახლეობის განათლებას ძირითადად ახორციელებენ პრემენტაციების, ცნობიერების ამაღლების კამპანიების, მოსახლეობასთან შეხვედრების, ტრენინგების, აქციების, კლუბების ორგანიზებითა და გაძლიერების, საინფორმაციო მასალის გამოცემის მეშვეობით. ორგანიზაციათა სამიზნე ჯგუფს ყველაზე ხშირად წარმოადგენს თემი ან მთლიანად მოსახლეობა, აღმასრულებელი ხელისუფლება, სამოქალაქო საზოგადოება, სკოლის მოსწავლეები და სტუდენტები. ორგანიზაციების პროექტები ძირითადად ეხება კლიმატის ცვლილებას, წყლის დაბინძურებას, ტყეებსა და ნარჩენების მართვას.

ყველაზე გამოკვეთილ ორგანიზაციებად მიჩნეული არის საქართველოს მწვანეთა მოძრაობა, CENN, ეკოხედვა, მწვანე ალტერნატივა, ელკანა, მწვანე მუშტი და გაეროს განვითარების პროგრამა. აღსანიშნავია, რომ სულ ცოტა ორი ორგანიზაციის მიერ დასახელებული 10 გარემოსდაცვითი ორგანიზაციიდან, ჩვენ მიერ 10 იყო გამოკითხული.

5.2. თვისობრივი კვლევა

თვისობრივი კვლევის ფარგლებში ახალგაზრდობასთან მოეწყო 3 განხილვა ფოკუსჯგუფის და ერთი ფართე დისკუსიის ფორმატით (იხ.დანართი 2 და 3). დისკუსიებში სულ მონაწილეობდა 55 ადამიანი (15 მამაკაცი და 40 ქალი. იხ. დანართი 1);

დისკუსიებსა და სიღრმისეულ ინტერვიუებში შემდეგი საკითხები განიხილა:

1. გარემოსდაცვით განათლებაზე მიმართული ღონისძიებები;
2. უნივერსიტეტების ჩართულობა გარემოსდაცვით აქტივობებში;
3. მოსახლეობის მიერ ეკოლოგიური საფრთხის გაცნობიერების დონე, ამასთან დაკავშირებული პრობლემები;
4. საქართველოში არსებული ყველაზე დიდი ეკოლოგიური საფრთხეები და პრობლემები;
5. გარემოსდაცვითი ცნობიერების ჩამოყალიბების ძირითადი შემაფერხებელი მიზეზები;
6. გარემოსდაცვითი ცნობიერებისა და ცოდნის გაზრდის ეფექტური საშუალებები.

შეჯამება

როგორც გამოკითხვიდან ჩანს, ბოლო ოთხი წლის განმავლობაში დადებითი მიმართულებით შეიცვალა მდგომარეობა გარემოს დაცვის ცნობიერებასთან მიმართებაში. გარემოს დაცვა დადგა, როგორც პოლიტიკური ელიტის, ასევე მოსახლეობის დღის წესრიგში. თუმცა ამკარად არასაკმარისია ის ძალისხმევა, რაც ეკოლოგიურ ცნობიერებასა და სენსიტიურობის გაზრდას ხმარდება.

განხორციელებული აქტივობები ეხება ძირითადად ტრენინგებს და ცოდნის სხვა მეთოდებით გადაცემას, დასუფთავებას, მწვანე საფარის დაცვას და ნარჩენების მართვას. იმართება აქციები და დისკუსიები.

ცნობიერების ჩამოყალიბების ძირითად დამაბრკოლებელ მიზეზად დასახელდა როგორც ზოგადი, ასევე უფრო სპეციფიკური ფაქტორები.

ზოგადად მცირეა მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობა, რაც ასახავს გარემოსდაცვით ქცევაშიც პოულობს.

მცირეა მოსახლეობის ინტერესიც ეკოლოგიური საკითხებისადმი, რაც ნაწილობრივ გამოწვეულია ცოდნის სიმცირით და ინფორმაციის ნაკლებობით, ან მისი დაბალი ხარისხით. არსებული მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად არის გაპირობებული როგორც ხელისუფლების, ასევე სამოქალაქო სექტორის არაეფექტურობით.

გარემოსდაცვითი ქცევის განხორციელების ძირითად გამოწვევას გარემოსადმი ინტერესის გაზრდა და პასუხისმგებლობით მოქცევა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მოტივაციის გაზრდა წარმოადგენს. დისკუსიის მონაწილე სტუდენტებმა და ექსპერტებმა სამოქალაქო პასუხისმგებლობის გაზრდის სხვადასხვა გზა დაასახელეს. ბუნებრივია, რომ ეს გზები მნიშვნელოვანწილად მათ მიერ იდენტიფიცირებულ და ზემოთ წარმოდგენილ ცნობიერების ჩამოყალიბების ხელისშემშლელ მიზეზებთან არის დაკავშირებული. აღინიშნა გარემოსადმი კუთვნილების განცდის ჩამოყალიბების აუცილებლობა.

დისკუსიების მონაწილეთა დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ მოტივაციის ნაკლებობას ცოდნის ნაკლებობა განსაზღვრავს, შესაბამისად, მათ მიერ დასახული ზომები, უპირველეს ყოვლისა, ცოდნის გაზრდას ეხება და გულისხმობს სასწავლო დაწესებულებებში - სკოლებსა და უნივერსიტეტებში ეკოლოგიის სწავლებას, კერძოდ:

- გარემოს დაცვის სწავლება დაწყებითი კლასებიდან; თანატოლების ჩართვა სწავლებაში - სტუდენტები ასწავლიან სკოლის მოსწავლეებს.
- უნივერსიტეტებში გარემოსდაცვითი სავალდებულო საგნის შემოღება, ისეთი სილაბუსის შემუშავება, სადაც ეკოლოგიასთან იქნება დაკავშირებული სხვა სპეციალობები, ასევე ბიომრავალფეროვნების კურსის სწავლება.
- პასუხისმგებელი პირების, საჯარო მოხელეების და მოსახლეობის ტრენინგი.

- მოსახლეობისთვის სოფლის მეურნეობის დახმარების კონტექსტში გარემოსდაცვითი ქცევების სწავლება.
- საჯარო ლექციების და კონფერენციების გამართვა.

ძალზე მნიშვნელოვნად არის მიჩნეული პროპაგანდის საშუალებების გამოყენება. ეს გულისხმობს:

- ინფორმაციის მეტი ოდენობით და ეფექტურად მიწოდებას, გარემოზე ადამიანის ზემოქმედებისა და გარემოს ადამიანზე ზემოქმედების შედეგების ანალიზით. აღინიშნა იმის აუცილებლობა, რომ ინფორმაცია მიბმული იყოს კონკრეტულ, არსებულ პრობლემასთან და ნაჩვენები იყოს არსებული მიზეზშედეგობრივი კავშირი.
- ტელევიზიის, როგორც ყველაზე მასიური საინფორმაციო საშუალების ფართედ გამოყენებას. კერძოდ, პირველ არხზე რეგულარული გადაცემების მოწყობა, დიფერენცირებულად, სხვადასხვა ასაკის ადამიანზე გათვლით. არსებულ გამოცდილებაზე დაყრდნობით მონაწილეებმა ეფექტურად შეაფასეს ვიდეო რგოლების გამოყენება, მათში ცნობადი სახეების მონაწილეობა.
- აუცილებლად იქნა მიჩნეული ნაბეჭდი პროდუქციის - ბროშურების, საინფორმაციო ბიულეტენების და ლიფლეტების გამოყენება.
- ეკოკონსურსების გამართვა სკოლებში, უნივერსიტეტებში ან ტელევიზიით.

დისკუსიები შეეხო კანონის გამკაცრების ეფექტურობას. ბევრმა მონაწილემ აღნიშნა, რომ კანონების გამკაცრება და მათი სრულად ამოქმედება შედეგის მომტანი იქნება. თუმცა ასევე გამოითქვა მოსაზრება, რომ სხვა მეთოდები, ისეთები როგორცაა წახალისება ან დემონსტრირება უფრო ეფექტური შეიძლება იყოს.

ექსპერტებმა ხაზი გაუსვეს ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების ხელმოწერის მნიშვნელობას გარემოს დაცვისათვის, მაგრამ ამასთანავე მიუთითეს მისი მოთხოვნების შესრულების სირთულეზე. აუცილებლად მიიჩნიეს ვალდებულებების შესრულება, ასევე ზოგადად საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვა გარემოსთან მიმართებაში (მაგ., საწვავზე ევროსტანდარტების დაწესება და კადრების სერტიფიცირება).

დასკვნები და რეკომენდაციები

კვლევაში ცხადყო გარემოსდაცვითი ცნობიერების დაბალი დონე მოსახლეობაში. ამის ძირითადად მიზეზად მიჩნეულია ამ სფეროში განათლებისა და ინფორმირებულობის ნაკლებობა, საზოგადოების დაბალი სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, მოტივაციის სიმცირე, სახელმწიფო პოლიტიკა, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო სექტორის ნაკლებ ეფექტურობა.

მოსახლეობის დამოკიდებულება გარემოს მიმართ მომხმარებლურია და დროის მოკლე პერსპექტივის გათვალისწინებით ხასიათდება. ამდენად განხორციელებული თუ განსახორციელებელი ქმედებებიც ძირითადად ხანმოკლე პერსპექტივას გულისხმობს და მიმართულია ბუნებით ტკობის შესაძლებლობაზე (დასუფთავება, გამწვანება). გლობალური და ნაკლებ შესამჩნევი ცვლილებები და მათი ზეგავლენა ნაკლებ საფრთხედ არის აღქმული. მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ქცევას – იქ, სადაც გარემოს დაზიანება ეკონომიკურ სარგებელთან არის დაკავშირებული (მაგ.: მოსახლეობის დასაქმება), ხდება გარემოს პრობლემების უგულებელყოფა და აქტიური ბრძოლა კი არსებული მდგომარეობის შესანარჩუნებლად. ხელისუფლების მხრიდანაც ასევე ხშირად ხდება შედარებით ხანმოკლე ეკონომიკურ ეფექტზე ფოკუსირება და ხანგრძლივი ეკონომიკური შედეგების უგულებელყოფა (მაგ.: ხუდონჰესის მშენებლობა, საყდრისი).

ცნობიერების გაზრდა, უპირველეს ყოვლისა, ქვეყნის გარემოს მიმართ ხანგრძლივი პერსპექტივის მქონე სტრატეგიული გეგმის შემუშავებას და კომპლექსური ღონისძიებების გატარებას მოითხოვს. მოცემულ ეტაპზე გეგმა უნდა დაეფუძნოს გარემოს, როგორც ადამიანის არსებობის წყაროს გაგებას, როგორც რესურსს, რომელიც ულვეგი არ არის. სტრატეგიაში უნდა გათვალისწინდეს გარემოს დაცვის კავშირი, მისი დაზიანების გრძელი, საშუალო და მოკლევადიანი შედეგები ეკონომიკაზე, ჯანმრთელობასა და ტურიზმზე დანაკარგების გათვალისწინებით. სტრატეგიის ქვაკუთხედს უნდა წარმოადგენდეს ადამიანის უფლებები, მათ შორის, ჯანსაღ

გარემოში ცხოვრების უფლება. ადამიანის სიცოცხლე და ჯანმრთელობა ქვეყნის პრიორიტეტად უნდა იქნეს აღიარებული. ხელისუფლებამ უნდა განაპირობოს სტარტეგიული გეგმისა და საერთაშორისო, მათ შორის, ასოცირების ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების განხორციელება.

გარემოსადმი სენსიტიური დამოკიდებულების ჩამოყალიბება უნდა დაიწყოს ადრეულ ასაკში: საბავშვო ბაღებსა და სკოლებში; ბავშვებს მათი ასაკის შესაბამის ფორმატში უნდა მიეწოდოთ ინფორმაცია. ისინი ამავდროულად უნდა ჩაერთონ გარემოსდაცვით ღონისძიებებში, რათა ქცევით ისწავლონ სწორი ქმედებების განხორციელება. პირადი მაგალითი, იქნება ეს მასწავლებლის, ოჯახის წევრის თუ ტელევიზიით გამოსული ადამიანის ქცევა, სწავლების მნიშვნელოვან კომპონენტად უნდა იქცეს. შესაბამისად, აუცილებელია მასწავლებლების და ჟურნალისტების სწავლება.

უნივერსიტეტებს და ზოგადად ახალგაზრდებს განსაკუთრებული როლი აკისრიათ ეკოლოგიური ცნობიერების ჩამოყალიბებაში. ახალგაზრდობა საზოგადოების ყველაზე აქტიურ ნაწილს წარმოადგენს. მას ყველა სხვა ასაკობრივ ჯგუფთან შედარებით უფრო მეტი კავშირი და, შესაბამისად, ზემოქმედების არეალი გააჩნია, ის ასევე სხვებზე უკეთ ფლობს და უფრო მეტად იყენებს სოციალურ მედიას. უნივერსიტეტი კი თავისი დანიშნულებით ცოდნის, ტექნოლოგიური სიახლეებისა და პროგრესული ღირებულებების ფორპოსტს წარმოადგენს. სწორედ უნივერსიტეტებშია ახალგაზრდობის დიდი კონცენტრაცია. ამდენად, აუცილებელია უნივერსიტეტების გააქტიურება გარემოსდაცვით საკითხებში. საქართველოში მოქმედი უნივერსიტეტებიდან მხოლოდ ნახევარში იკითხება გარემოსდაცვითი საგანი. აუცილებელია, შეიქმნას სილაბუსი, რომელშიც გარემოს დაცვის კავშირი იქნება ნაჩვენები ადამიანის აქტივობის სხვა სფეროებთან და ეს საგანი უნდა წაეკითხოს ყველა სტუდენტს.

აუცილებელია მასმედიის როლის გაძლიერება. ჟურნალისტების მომზადება გარემოსდაცვით საკითხებში, პუბლიკაციებისა და საინფორმაციო ბიულეტენების მომზადება. ტელევიზიით რეგულარული გადაცემების მოწყობა სხვადასხვა ასაკის მაცურებლისათვის. დისკუსიებისა და მრგვალი მაგიდების მოწყობა. გარემოს დაცვის პროპაგანდაში მნიშვნელოვანი როლი შეუძლია შეასრულოს სატელევიზიო კონკურსებმა და თამაშებმა ისევე, როგორც სასკოლო და საუნივერსიტეტო კონკურსებმა.

არასამთავრობო ორგანიზაციებმა ხელი უნდა შეუწყონ მოსახლეობის ჩართულობას მისთვის მნიშვნელოვანი ეკოლოგიური საკითხების განხილვასა და გადაწყვეტილებების მიღებაში, მათ შორის, ისეთი საკითხების, რომელთა მნიშვნელობასაც მოსახლეობა მოცემულ ეტაპზე ვერ აცნობიერებს. მათ ეკოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები პოლიტიკის დღის წესრიგში უნდა დააყენონ და უნდა მოახდინონ მათი ლობირება, საჭიროების შემთხვევაში კი – მოსახლეობის მობილიზაცია. სამოქალაქო სექტორმა უნდა განახორციელოს ხელისუფლების ქმედებების უწყვეტი მონიტორინგი.

თავი ნ. საერთო დასკვნები და რეკომენდაციები

კვლევამ დაადასტურა მოსახლეობაში გარემოსდაცვითი ცნობიერების დაბალი დონე. ამის ძირითად მიზეზად მიჩნეულია ამ სფეროში განათლებისა და ინფორმირებულობის ნაკლებობა, საზოგადოების დაბალი სამოქალაქო პასუხისმგებლობა, მოტივაციის ნაკლებობა, სახელმწიფო პოლიტიკა, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო სექტორის ნაკლები ეფექტურობა.

მოსახლეობის დამოკიდებულება გარემოს მიმართ ძირითადად მომხმარებლურია და დროის მოკლე პერსპექტივის გათვალისწინებით ხასიათდება. ამდენად, განხორციელებული თუ განსახორციელებელი ქმედებებიც ძირითადად ხანმოკლე პერსპექტივას გულისხმობს და მიმართულია ბუნებით ტკბობის შესაძლებლობაზე (მაგ., დასუფთავება, გამწვანება). გლობალური და ნაკლებ შესამჩნევი ცვლილებები და მათი ზეგავლენა ნაკლებ საფრთხედ არის აღქმული. მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ქცევას, როდესაც გარემოს დაზიანება ეკონომიკურ სარგებელთან არის დაკავშირებული (მაგ.: მოსახლეობის დასაქმება) გარემოს პრობლემების უგულვებელყოფა ხდება და აქტიური ბრძოლაც კი არსებული მდგომარეობის შესანარჩუნებლად. ხელისუფლების მხრიდანაც ასევე ხშირად ხდება შედარებით ხანმოკლე ეკონომიურ ეფექტებზე ფოკუსირება და ხანგრძლივი ეკონომიური შედეგების უგულვებელყოფა.

ბოლო ოთხი წლის განმავლობაში გარემოსდაცვითი ცნობიერება დადებითი მიმართულებით შეიცვალა. გარემოს დაცვა დადგა როგორც პოლიტიკური ელიტის, ასევე მოსახლეობის დღის წესრიგში. ამაში დიდი წვლილი მიუძღვით ამ სფეროში მოქმედ არასამთავრობო ორგანიზაციებსაც. თუმცა, არასაკმარისია ის ძალისხმევა, რაც ეკოლოგიურ ცნობიერებასა და სენსიტიურობის გაზრდას ხმარდება. განხორციელებულ აქტივობებს შორისაა ტრენინგების გამართვა, ცოდნის სხვადასხვა მეთოდით გადაცემა, დასუფთავება, მწვანე საფარის დაცვა და ნარჩენების მართვა. იმართება აქციები და დისკუსიები გარემოსდაცვით საკითხებზე, თემები ასევე შექმნილია პრესაში.

რესპონდენტების (მასწავლებლები, ადმინისტრაცია) დამოკიდებულება გარემოსდაცვითი განათლების მიმართ პოზიტიურია; სკოლის პედაგოგები და ადმინისტრაცია, პროფესიული მასწავლებლები, ექსპერტები სრულად აცნობიერებენ გარემოსდაცვითი განათლების მნიშვნელობასა და საჭიროებას. მათი შეხედულებით, ამ მიმართულებით ბავშვებთან მუშაობა საბავშვო ბაღიდან უნდა დაიწყოს და უწყვეტად გაგრძელდეს განათლების ყველა საფეხურზე. მიდგომა კომპლექსური უნდა იყოს და მოიცავდეს როგორც ფორმალურ, ასევე არაფორმალურ განათლებას.

კვლევამ აჩვენა, რომ სხვადასხვა მარეგულირებელ დოკუმენტში, სტანდარტებსა და საგანმანათლებლო პროგრამებში გარკვეულწილად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხები, მაგრამ საჭიროა ამ მიმართულებით მათი გადამუშავება და განვითარება. კონკრეტულად:

- ეროვნულ საკვალიფიკაციო ჩარჩოში გარემოსდაცვითი კვალიფიკაციები საკმაოდ შეზღუდულად არის ასახული, რაც გაფართოებას საჭიროებს;
- ადრეული ასაკის მასწავლისა და განვითარების სტანდარტიკარგადაა დაბალანსებული და ითვალისწინებს ბავშვის განვითარების თავისებურებებს, თუმცა, სტანდარტს აკლია ისეთი კომპონენტები, როგორიცაა სტანდარტის დანერგვისა და შეფასების ეფექტური მოდელი, მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლების შესაძლებლობები. სტანდარტი ასევე მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათისაა;
- ეროვნული სასწავლო გეგმა ნაყოფიერ ნიადაგს უქმნის გარემოსდაცვითი თემების განვრცობასა და სასწავლო პროგრამებში ასახვას, თუმცა მათ არ აქვთ დანერგვის ზუსტი მექანიზმი; საკმაოდ ბევრი თავისუფლებაა ესგ-ში და სასწავლებლების კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული გარემოსდაცვითი იდეების დანერგვა, მათი მასშტაბები, მიიღებს ის სავალდებულო სახეს თუ იქნება არჩევითი;
- გარემოსდაცვითი საკითხები საგნების მიხედვით არათანაბრადაა განაწილებული; ზოგ საგანში თემატიკა საკმაოდ კონკრეტულია მაშინ, როდესაც სხვა საგნების მასწავლებლებისადმი წყაყენებული მოთხოვნები ზოგადი დებულებებით შემოიფარგლება და ა.შ;

- საქართველოს საგანმანათლებლო სივრცეში გარკვეული თემების განვითარება ჯერ არ დაწყებულა, მათ შორის, არის გარემოსდაცვითი განათლების ახალი ინტერპრეტაცია და მისი შინაარსის ტრანსფორმაცია „მდგრად განვითარებაში“; ასევე არ ხდება ერთიანი ინსტიტუციური მიდგომების დანერგვა;
- პროფესიულ სტანდარტებში ხშირად არასაკმარისად არის ასახული გარემოსდაცვითი საკითხები, რაც გავლენას ახდენს პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების შინაარსზე; გარემოსდაცვითი და პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამების ხანგრძლივობა ხშირ შემთხვევაში არასაკმარისია სწავლის შედეგების მისაღწევად;
- მასწავლებელთა პროფესიული განვითარების ტრენინგმოდულებში გარემოსდაცვითი და მდგრადი განვითარების საკითხების სწავლებას გარკვეული ადგილი უკავია იმ საგნებში, რომელთა საგნობრივი სტანდარტები ამის წინაპირობას იძლევა; სხვა საგნების მასწავლებლების საგნობრივ სტანდარტებში ეს საკითხები საკმაოდ მწირად არის ასახული.

კვლევამ აჩვენა, რომ პრობლემები უკავშირდება აღნიშნული დოკუმენტების პრაქტიკაში დანერგვას, მათ შორის, სწავლების პროცესის სათანადოდ ორგანიზებას. ნაკლებად მრავალფეროვანია და ხშირად შეზღუდულია საგანმანათლებლო რესურსები, დამხმარე მასალები, სახელმძღვანელოები, აუდიო და ვიდეო მასალები, ინფრასტრუქტურა. არსებულ სახელმძღვანელოებში ხშირად მწირია ინფორმაცია გარემოსდაცვითი საკითხების შესახებ. მასწავლებლების მოსაზრებით არსებული რესურსებისა და მიდგომებით გარემოზე პასუხისმგებელი მოზარდის ჩამოყალიბება ძალზე რთულია.

მასწავლებლები განიცდიან გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული ინფორმაციის ნაკლებობას; ზოგადად, მასწავლებლებს დადებითი დამოკიდებულება აქვთ პროფესიული განვითარების მიმართ და მიაჩნიათ, რომ სჭირდებათ ტრენინგებსა და სემინარებზე დასწრება, გადამზადება გარემოსდაცვით საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით და ა.შ. საერთაშორისო და არასამთავრობო ორგანიზაციების მხადაჭერით იმართება ტრენინგები, მზადდება სახელმძღვანელოები და დამატებითი მასალები, მაგრამ ასეთი აქტივობები, ძირითადად, პროექტებზე დამოკიდებული და სისტემატურ ხასიათს ნაკლებად ატარებს.

ნაკლებად სისტემატურია და მრავალფეროვანი ექსტრაკურიკულარული, არაფორმალური განათლების აქტივობები, როგორც ბაღებსა და სკოლებში, ასევე პროფესიულ და უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. ნაკლებადაა ექსტრაკურიკულარული აქტივობები ინტეგრირებული სასწავლო პროცესთან. ამგვარი აქტივობები ძირითადად შემოიფარგლება დასუფთავებით, გამწვანებითა და ნარჩენების მართვით. მათი ინიციატორები ძირითადად საგანმანათლებლო დაწესებულებები, მასწავლებლები არიან.

საგანმანათლებლო დაწესებულებებს ნაკლები კონტაქტები/თანამშრომლობა აქვთ გარემოს დაცვის სფეროში მოქმედ სამთავრობო, არასამთავრობო თუ საერთაშორისო ორგანიზაციებთან. არსებობს ამგვარი თანამშრომლობის ცალკეული წარმატებული შემთხვევები (მაგალითად, ეკოკლუბების ჩამოყალიბება გაეროს განვითარების პროგრამისა და ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს ფარგლებში; თანამშრომლობა ზოოპარკთან, მთაწმინდის პარკთან, საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტროსთან, სსიპ „დაცული ტერიტორიების სააგენტოსთან“, სსიპ „გარემოსდაცვითი ინფორმაციისა და განათლების ცენტრთან“ და სხვა), თუმცა მათი ანალიზი და გავრცელება ნაკლებად ხდება სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში.

ზოგადად, სწავლის პროცესში ნაკლებია საგანმანათლებლო დაწესებულებებს (მასწავლებლებს, ადმინისტრაციას, მოსწავლეებს/სტუდენტებს) შორის თანამშრომლობა და, შესაბამისად, შეზღუდულია მათ შორის გარემოსდაცვითი განათლების სფეროში დაგროვილი გამოცდილების, მიდგომების ანდა სასწავლო მასალების გაზიარების შესაძლებლობა.

რეკომენდაციები

საქართველოში გარემოსდაცვითი ცნობიერების გაზრდა გრძელვადიანი სტრატეგიული გეგმის შემუშავებასა და კომპლექსური ღონისძიებების გატარებას საჭიროებს. სტრატეგიის ქვაკუთხედს უნდა წარმოადგენდეს ადამინის უფლებების დაცვა, მათ შორის, ჯანსაღ გარემოში ცხოვრების უფლება. ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს სტრატეგიული გეგმისა და საერთაშორისო, მათ შორის, ასოცირების ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების განხორციელება.

საჭიროა როგორც სასწავლებლების, დამსაქმებლებისა და ძირითადი დაინტერესებული მხარეების ასევე, ზოგადად საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებების გატარება ეკოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებით; ამ თვალსაზრისით აუცილებელია მასმედიის როლის გაძლიერება, ჟურნალისტების მომზადება გარემოსდაცვით საკითხებში, პუბლიკაციებისა და საინფორმაციო ბიულეტენების მომზადების ხელშეწყობა, ტელევიზიით რეგულარული გადაცემების, დისკუსიებისა და მრგვალი მაგიდების მოწყობა. გარემოს დაცვის პროპაგანდაში მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია სატელევიზიო კონკურსებისა და თამაშების, სასკოლო, პროფესიული თუ საუნივერსიტეტო კონკურსების მოწყობას.

არასამთავრობო ორგანიზაციებმა ხელი უნდა შეუწყონ მოსახლეობის ჩართულობას ეკოლოგიური საკითხების განხილვისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, მათ შორის, ისეთი საკითხების, რომელთა მნიშვნელობასაც მოსახლეობა მოცემულ ეტაპზე ვერ აცნობიერებს. მათ ეკოლოგიასთან დაკავშირებული საკითხები პოლიტიკის დღის წესრიგში უნდა დააყენონ და მოახდინონ მათი ლობირება, საჭიროების შემთხვევაში კი – მოსახლეობის მობილიზება. სამოქალაქო სექტორმა უნდა განახორციელოს ხელისუფლების ქმედებების უწყვეტი მონიტორინგი.

გარემოზე მზრუნველი მოზარდის ჩამოყალიბება ქვეყნისთვის ერთ-ერთი პრიორიტეტი უნდა იყოს, რაც უნდა განხორციელდეს როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური განათლების საშუალებით. ამ საკითხს კომპლექსური მიდგომა სჭირდება: სახელმწიფოს ხედვა და ნება, არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური ჩართულობა, საერთაშორისო ორგანიზაციების მხარდაჭერა, საგანმანათლებლო დაწესებულებების აქტიურობა. გარემოსდაცვითი განათლების მიმართულებით აუცილებელია თანამშრომლობა და აქტივობების კოორდინირება ისეთ უწყებებს შორის, როგორცაა საქართველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტები, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციები. აღნიშნული თანამშრომლობა შეიძლება მრავალფეროვანი მიმართულებით განხორციელდეს: სატრენინგო პროგრამის მომზადების მხარდაჭერა და განხორციელება, საჭირო რესურსებით უზრუნველყოფა და ა.შ.

მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი განათლების მიმართ სისტემური მიდგომის დანერგვა. გარემოსდაცვითი თემატიკა უნდა ინტეგრირდეს განათლების ყველა საფეხურზე, მისი სპეციფიკის გათვალისწინებით. საგანმანათლებლო აქტივობები ცოდნის გარდა ორიენტირებული უნდა იყოს უნარების განვითარებაზე. განათლების პარალელურად, ბავშვებმა მონაწილეობა უნდა მიიღონ გარემოსდაცვით ღონისძიებებში, რათა გამოიმუშაონ შესაბამისი ჩვევები. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ჯანსაღი, ეკოლოგიური გარემოს შექმნას; ეს ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ სწავლის შედეგების მიღწევას, არამედ მოსწავლეებსა და სტუდენტებში გარემოსდაცვითი ცნობიერების განვითარებას. გარემოსდაცვითი ჩვევების შექმნა სასწავლო დაწესებულებების გარდა ხდება ოჯახში. ამიტომ, აუცილებელია ისეთი პროგრამების განხორციელება, რომლებიც ფოკუსირებული იქნება მშობლების გარემოსდაცვითი ცნობიერების გაზრდაზე, ეკოლოგიური და ენერგოდამოკიდებული ქცევების განხორციელებაზე.

გარემოსდაცვითი განათლების ხელშეწყობის მიზნით საჭიროა უფრო ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა. მნიშვნელოვანია, რომ ამ თვალსაზრისით ექსპერტებთან, მასწავლებლებთან, დაინტერესებულ მხარეებთან ერთად მომზადდეს ცვლილებები და შესაბამის დოკუმენტებში აისახოს:

- მნიშვნელოვანია, განვითარდეს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული პროფესიული კვალიფიკაციები შრომის ბაზრისა და ევროპული მოდელის შესაბამისად; დაინერგოს ახალი პროფესიული

კვალიფიკაციები, რომლებიც აღიარებული იქნება ქვეყნისა და საერთაშორისო მასშტაბით და საფუძველს დაუდებს ახალ სტანდარტებსა და საგანმანათლებლო პროგრამებს;

- მნიშვნელოვანია გადაიხედოს ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი, ეროვნული სასწავლო გეგმა, საგნობრივი სტანდარტები, სახელმძღვანელოები, პროფესიული სტანდარტები, პროფესიული და უმაღლესი საგანმანათლებლო პროგრამები;
- რეკომენდებულია, „გარემოს დაცვის“ ცნებას ჩაენაცვლოს „მდგრადი განვითარება“, რაც უფრო ფართე ცნებაა და მისი ინტეგრირება ბევრად უფრო შედეგიანად მოხერხდება საგნებში;
- მნიშვნელოვანია შესაბამისი რესურსების მომზადებისა და მასწავლებლების შესაძლებლობების გაძლიერების ხელშეწყობა. კონკრეტულად, რეკომენდებულია, რომ საგანმანათლებლო პროგრამების შესაბამისად მომზადდეს რესურსები, გზამკვლევები, სახელმძღვანელოები, თვალსაჩინოებები, სახალისო აქტივობები, თამაშები, ვიდეომასალა, ასაკობრივად შესაბამისი ლიტერატურა;
- მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი სწავლებისათვის საჭირო ინფრასტრუქტურის შექმნა. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ბაზების აღჭურვა სწავლებისათვის საჭირო თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად;
- საჭიროა მასწავლებლების შესაძლებლობების გაძლიერება გარემოსდაცვითი საკითხების სწავლებასთან დაკავშირებით; ეს უნდა იყოს სისტემური მიდგომა. მნიშვნელოვანია მასწავლებლებისათვის სწავლება-შეფასების მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენებაზე ტრენინგებისა და სემინარების ჩატარება, პრაქტიკის ორგანიზება, კონფერენციების მოწყობა და ა.შ.

რეკომენდებულია სწავლება-შეფასების დროს მრავალფეროვანი, მათ შორის ვირტუალური, სიმულაციური მეთოდების დანერგვის ხელშეწყობა, რაც ნაკლებად დამოკიდებულს ხდის სწავლებას გარემო პირობებზე; მათი ინტეგრირება ტრადიციული სწავლება-შეფასების მეთოდებთან.

მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი პროგრამების თუ ცალკეული საგნების/მოდულების სწავლების პროცესში დაგროვილი გამოცდილების ანალიზი, შეფასება, საუკეთესო გამოცდილების იდენტიფიცირება და გავრცელება.

ზოგადად, რეკომენდებულია საგანმანათლებლო დაწესებულებებს შორის კავშირების ხელშეწყობა (ქსელების განვითარება) გარემოსდაცვითი სწავლების კუთხით; მათ შორის, შეჯიბრებების მოწყობა, ერთობლივი პროექტების განხორციელება და ა.შ.

მნიშვნელოვანია საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მრავალფეროვანი ექსტრაკურიკულარული, არაფორმალური აქტივობების განხორციელების ხელშეწყობა, მათ შორის არაფორმალური გაერთიანებებისა და კლუბების შექმნა და განვითარება; ეს აქტივობები უნდა დაინერგოს სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან, საერთაშორისო და ადგილობრივ ორგანიზაციებთან ერთად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ადრეული ასაკის სწავლისა და განვითარების სტანდარტი (2010). ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი;
2. არაფორმალური პროფესიული განათლების აღიარების პირობები და წესი (2011). საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო;
3. განმარტებითი ლექსიკონი განათლების სპეციალისტებისათვის ნაწ.1 (2008). ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი;
4. გარემოსდაცვითი განათლება მდგრადი განვითარებისთვის: ეროვნული სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა 2012-2014 (2012). თბილისი;
5. ეკოლოგიური განათლების სახელმწიფო პროგრამა (2002). თბილისი;
6. ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო (2010). საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო;
7. ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2011-2016 წწ. ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი;
8. მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი (2014). თბილისი;
9. სასწავლო-სააღმზრდელო პროგრამა ბაგა-ბალებისთვის (2012). ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი;
10. საქართველოს კანონი ზოგადი განათლების შესახებ, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2010, თბილისი;
11. საქართველოს კანონი პროფესიული განათლების შესახებ, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, 2010, თბილისი;
12. საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ (1996);
13. სკოლამდელი განათლების პროგრამა (2011), ეროვნული სასწავლო გეგმებისა და შეფასების ცენტრი.